

- כתב עת לספרות
- אמנות
- חברה
- ביקורת

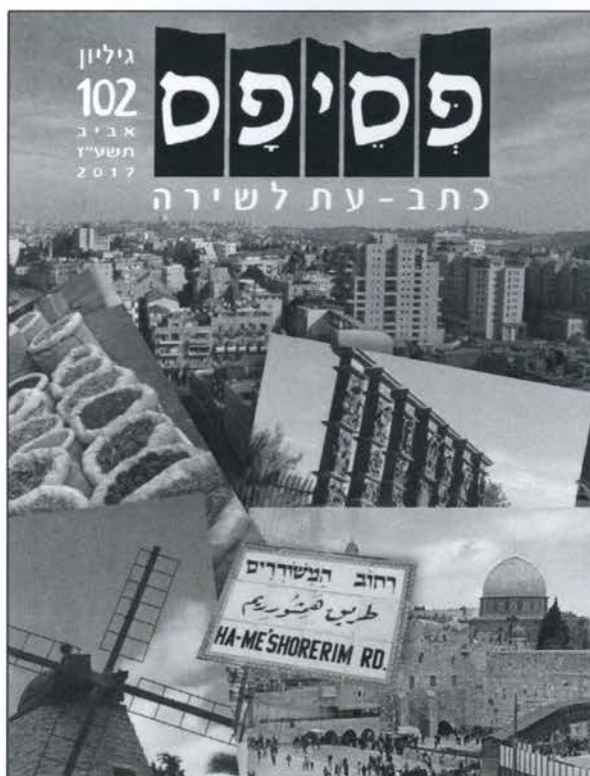
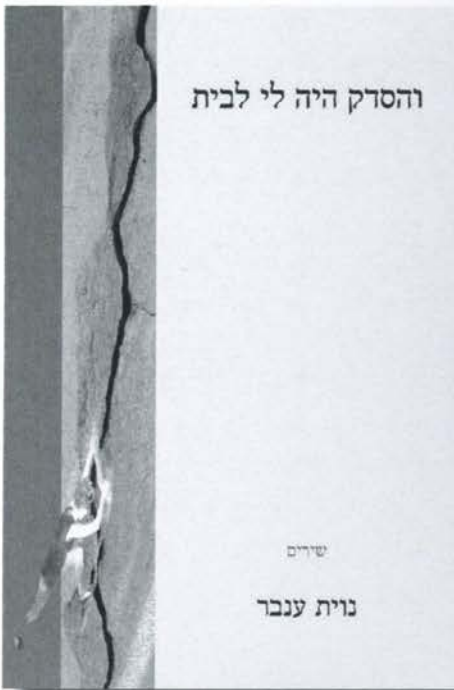
גיליון מיוחד

ספרות ושירה מהמזרח
התיכון: ישן וגם חדש

”البلد دي لسه فيها ناس مصرّة
تمشي لقدام؟”

”האם נותרו אנשים בארץ
הזאת שעדיין מתעקשים
ללכת קדימה?”

פסיפס – רבעון לשירה

כתב-עת השואף לשילוב המודרני עם הקלאסי, תוך שיקוף מחנות ומשמרות שונים בשירה – ותוך הדגשתה של זווית ראייה יהודית בת-ההווה. מעל דפי "פסיפס" מוגשות שיחות עם יוצרים, שירים חדשים של משוררים ותיקים וצעירים גם-יחד, כמו כן מאמרים תיאורטיים ורשימות ביקורת על ספרים, לרבות תרגומים משירת העולם.

האתר באינטרנט של עקד-פסיפס: www.eked.co.il

הצטרפו אלינו לעמוד הפייסבוק

מנוי ל"פסיפס"

לכבוד "פסיפס", רבעון לשירה, רחוב מרים החשמונאית 25, ת"א 62032 אבקש מנוי לשנת 2018 (4 גליונות) מצ"ב המחאה ע"ס 125 ש"ח, כולל דמי משלוח בארץ.

שם משפחה.....כתובת.....טלפון.....

ציור השער: "נסיעה ברוורס", תמר זיגי (עמ' 43)
 קישור לפייסבוק - <https://goo.gl/SiJK6W> - Tamar Zigi Art

- 74 סאג'רה עבדאללה אבראהים, הווזה, מערבית: אלון פרגמן
- 75 סועאד מחמוד אל-אמין, נמרה בחצר, מערבית: אלון פרגמן
- 76 עבד אל גני א-נאבולסי, מסעי לירושלים, תרגם מערבית והקדים: אריה גוס

ניזאר קבאני, השוואת תרגומים

- 18 לחם וחשיש וירח, מקור ומבוא, יותם בנשלום תרגמו מערבית:
- 20 ששון סומך
- 21 שמואל רגולנט
- 22 צבי גבאי
- 23 יותם בנשלום
- 24 אהוד הורביץ
- 25 בלקיס, מקור
- 28 שמואל רגולנט
- 32 יותם בנשלום
- 36 נעים עריידי (קטעים)
- 37 צבי גבאי (קטעים)

- 39 עלי סאלם - גבריאל מ' רוזנבאום על עלי סאלם
- 40 קומדיית אדיפוס (שני קטעים) מערבית: גבריאל מ' רוזנבאום
- 42 חיים נסים, עלי סאלם, האיש שהתעקש ללכת קדימה
- עלי סאלם, נסיעה ברוורס, מערבית: חיים נסים (בשיתוף דורית גלובינסקי)
- 43 תופיק אל-חכים, תמונה מתוך המחזה "שיר המוות" מערבית: יותם בנשלום
- 44 אבו אל-עלאא אל-מערי, אל-לזומיאת, לאה גלזמן
- 48 המתרגמים שתרמו מתרגומיהם לגיליון זה
- 79

- 4 כפתח הגליון, דבר העורך - עידן בריר
- 4 לפי שעה

שירים

- 5 רג'אא ג'אנם דנף, מערבית: עידן בריר
- 12 חצי פינה, רוני סומך: סלאח אל-חמדאני, מצרפתית: רותם עטר
- 49 אבו אל-עלאא אל-מערי, מערבית: לאה גלזמן
- 52 מחמוד דרוויש, מערבית: עפרה בנג'ז
- 53 מוחמד עלי טאהא, מערבית: שושנה לונדון-ספיר
- 54 ג'וזף עיד, מערבית: ברוריה הורביץ
- 56 מרוזק אלחלבי, מערבית: נביל טנוס
- 58 ראדיה אל-הלולי, מערבית: נביל טנוס
- 59 ודיע סעאדה, מערבית: שאול ניסים
- 60 עבאס ספארי, מפרסית: סיון בלסלב
- 61 יונוס אמרה, מטורקית: עפרה בנג'ז
- 62 אטאול בהראמאולו, מטורקית: עפרה בנג'ז
- 63 א-טייב סאלח, מערבית: אלון פרגמן
- 63 עבד אל-והאב אל-ביאתי, מערבית: עמרי לבנת
- 64 **חבורת כרפופ** - מואייד א-ראווי, מערבית: עידן בריר
- 65 סלאח פאיק, מערבית: עידן בריר
- 66 פארל אל-עזאווי, מערבית: עידן בריר
- 67 סרגון בולוס, מערבית: אהוד הורביץ
- 68 ג'אן דמו, מערבית: אהוד הורביץ
- 78 רפי וייכרט, ריטה, שנים אחר
- 78 יוסף עוזר, שיר לילה מורד

ביקורת ספרים

יהודית רונן: על הגל השלישי מאת אלי פודה ואון וינקלר, המזרח התיכון: המשבר הגדול מאז מוחמד מאת חגי ארליך, בחזרה לעתיד: המזרח התיכון בצל 'האביב הערבי' מאת עוזי רבי, גלים שחורים:

- 6 העלייה של דאעש, מאת ג'ובי ווריק
- 8 גלעד מאירי על אל תתנצל על מה שעשית מאת מחמוד דרוויש
- 10 אורי גולדברג על הולך על הרוח מאת סלמאן נאטור
- 11 רונן זיידל על פרנקשטיין בכגאדא מאת אחמד סעדאווי

מאמרים, רשימות

- 14 עידן בריר, מאנתפאצ'ה לאינתיפאדה
- 72 אלון פרגמן, אביב פואטי

סיפורת

- ראויה ג'ורג'ורה בורבארה, שפת הנשמות הקטנות, מערבית: ברוריה הורביץ
- 70 איכתיסאם שאקוש, בובה בצד הדרך, מערבית: אלון פרגמן
- 73

מפעל הפיס
דברים טובים מתחילים כאן

גיליון זה רואה אור בסיוע מועצת הפיס לתרבות ולאמנות

Iton 77

Literary Magazine

First Editor: Jacob Besser

Editors: Amit Israeli Gilad,

Michael Besser

Editorial Secretary: Gila Shaul

Editorial Board: Shimon Ballas,

Amos Levitan, Tamar Mishmar,

Yuval Paz, Oded Peled, Dorit Peleg,

Shalom Ratzabi, Sasson Somekh,

Rony Someck, Jacov Shai Shavit, Rafi

Weichert

בתמיכת: משרד התרבות והספורט, מינהל התרבות

עיריית תל-אביב יפו - האגף לאמנויות

המ"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות

עמותה מס' 580073575

77iton@gmail.com

www.iton77.com

טל': 03 5618271 ת"ד 51208 ת"א 67137

גליון 397 • חשון-כסלו תשע"ח • אוקטובר-נובמבר 2017 • 60 ₪

כתב עת לספרות ולתרבות

העורך המייסד: יעקב בסר ז"ל

עורכים: מיכאל בסר, עמית ישראלי-גלעד

מנכ"ל: אדם פרנס

רכזת מערכת: גילה שאול

חברי המערכת: שמעון בלס, רפי וייכרט, עמוס לויתן,

תמר משמר, ששון סומך, רוני סומך,

יובל פז, דורית פלג, עודד פלד,

שלום רצבי, יעקב שי שביט

בפתח הגיליון

"הקשר בינינו לבין העם התרבותי ותרבותו הוא קשר גורלי. שתי התרבויות, העברית והערבית, הן תרבויות אחיות, הקשורות זו בזו קשר כל יינתק..."

(יעקב בסר, בהערת המבוא לאנתולוגיה לחולמים כליל גשם, שראתה אור בגיליון 293 של 'עתון 77', בשנת 2004).

שלוש-עשרה שנה חלפו מאז. ארבעים שנה חלפו מאז נוסד 'עתון 77', שהתחייב מגיליונו הראשון לייצג את התרבות ואת השפות הרווחות בארץ הזאת. מערכת העתון כוללת את הפרופסורים ששון סומך ושמעון בלס, מבכירי החוקרים והמתרגמים של השפה הערבית, ועשרות רבות מגיליונותיו כללו תרגומים מערבית, בידי טובי המתרגמים. כמה מהמשתתפים בגיליון המיוחד הזה כבר תרמו לנו מתרגומיהם בעבר, פרופ' עפרה בנג'ו (שהרחיבה את המגוון גם לתרגומים מטורקית), לאה גלזמן, צבי גבאי, יותם בנשלום. כמה משתתפים בו זו הפעם הראשונה. תודתנו העמוקה נתונה לכולם.

עוד ייזכרו לטוב שמואל רגולנט (1918-2008), שליווה בתרגומיו היפים והבהירים את גליונות העתון במסירות ובאופטימיות אינן-קץ (ובשיטתו עם עפרה בנג'ו הפיק את התרגום היפהפה לספרו של מחמוד דרוויש *כפרחי השקד או רחוק יותר*), וכן נעים עריידי (1950-2015) אשר פסקה יצירתו בטרם עת. תודתנו גם ליוסף עוזר, רפי וייכרט ורוני סומך, שהקדישו מזמנם ומיציירתם לגיליון הזה, לפרופ' יהודית רונן שמתמידה בסקירת ספרות האזור ומחזיקה את ידה האמונה על הדופק, לתמר זיגי שאיירה את הגיליון בחן ובכשרון.

ותודה מיוחדת לעידן בריר עורך הגיליון המיוחד הזה. עידן הוא עמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית העוסק בעיראק, כורדיסטאן וסוגיות מיעוטים במזרח התיכון, ומשלים בימים אלה את כתיבתה של עבודת דוקטורט בהיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת תל-אביב, שעניינה בהיסטוריה החברתית של העיר כרכוכ בשלהי התקופה העות'מאנית, בהנחייתו של פרופ' אהוד טולידאנו (טעימה מכך מוגשת לנו במקבץ המרתק של תרגומי 'חבורת כרכוכ'). תודה על הפרויקט המרתק, על העבודה האינ-סופית, על הקפדנות והמסירות, על מאור הפנים, ללא לאות. בלעדיו הגיליון לא היה רואה אור.

הגיליון שלפניכם ממשיך במסורת של 'עתון 77', בעודו מצביע על כיוונים חדשים במציאות האזורית המשתנה תדיר. "האביב הערבי" והשפעותיו, מציאות של פליטות הולכת ומתעצמת, מודעות נשית מתפתחת וביטוייה, המרשתת המקילה על חופש הביטוי, קריאה מאירת עיניים בתעתיקים המקובלים בתרגום מערבית לעברית... את כל אלה תמצאו כאן -

קריאה מהנה

כבוד גדול הוא לי לערוך את הגיליון הנוכחי של 'עתון 77', המוקדש לספרות ערבית ומזרח-תיכונית. ניגשתי למלאכת עריכת הגיליון בחרדת קודש, כמי שנוגע באבן עתיקה ואני מקווה שתוצאת התהליך, שהיא הגיליון שבין ידיכם, תמצא בעיניכם, הקוראות והקוראים, ראויה ומעניינת. בנושא במלאכת העריכה, אני רואה עצמי הולך בתלם שחרשו לפני ענקים, ובראשם מורי ורבי פרופ' ששון סומך, שעל ברכיו התחנכתי בתחומי הספרות והשירה הערבית ושהעבודה איתו ולצדו היתה לי כעמוד-אש שלאורו הלכתי והתעצבתי. לששון אני מבקש גם להקדיש את הגיליון הנוכחי.

בשנים האחרונות חוות הספרות הערבית והשירה הערבית פריחה מחודשת. משך שנים היה נדמה כי לאחר דור הנפילים של הספרות הערבית, כגון הסופרים נגיב מחפוז, תופיק אל-חכים, מוחמד אל-מאגוט, יוסף אדריס ועבד אל-רחמאן מוניף והמשוררים מחמוד דרוויש, ניזאר קבאני, אדוניס, סמיח אל-קאסם, עבד אל-והאב אל-ביאתי וסעדי יוסף לא קם דור צעיר של יורשים באותו קנה מידה. פריחה דומה ומקבילה חווה גם התרגום לעברית של היצירה הערבית, שבשנים האחרונות זוכה לעלות שוב למרכז הבמה בישראל, חרף הסערות הפוליטיות שהוא מעורר לעתים (ואולי לא פחות מכך, בזכותן).

הפריחה הספרותית בעולם הערבי חבה חוב מיוחד לעלייתם של אמצעי תקשורת ההמונים החדשים ובראשם המדיה החברתית ורשתות-הלוויין, כמו גם לאירועי "האביב הערבי" שהעלה עשרות ערוצי תקשורת ועיתונות חדשים והוביל לעליית כוחו של ההמון במדינות ערב ולצד כל אלה גם להתבססותו של פרס ספרותי שנתי (פרס "הבוקר הערבי") ופרסים אחרים. מאמרו של אלון פרגמן על "האביב הפואטי" המופיע בגיליון זה והסיפורים הקצרים הנלווים לו הם, אולי, הדוגמה המובהקת לספרות מן הסוג החדש הזה.

בגיליון הנוכחי תמצאו שילוב של ישן ושל חדש; של קרוב ושל רחוק; שילוב של סוגות ספרותיות, של שפות, של תרבויות ושל השפעות. משמח במיוחד הוא הייצוג הגדול בגיליון הנוכחי של נשים כותבות, שקולן נפקד מזירת היצירה הערבית עד לעשורים האחרונים וכך גם מתרגומי הספרות הערבית לעברית. ככוונה לא הוקדש הגיליון באופן בלעדי לשירה ולספרות הערבית, גם אם אלו דומיננטיות בו בכירור. לא במקרה שולבו בגיליון יצירות מתורגמות גם משפות האזור החשובות האחרות - פרסית וטורקית. השירה הערבית קרובה אלינו מאוד אך לא ניתן להבינה במנותק מן הקשרים התרבותיים והספרותיים שהיא רקמה משך שנים ארוכות של שכנות ודיאלוג אך גם עוינות ונתק, לעתים.

עמוד השדרה המרכזי של הגיליון הנוכחי הוא חטיבה מורחבת של השוואת תרגומים שערך המתרגם יותם בנשלום לשניים משיריו של המשורר הסורי הנודע ניזאר קבאני. השוואת התרגומים היא פורמט שכוחו שמור לו מקום של כבוד בהוראת הכתיבה ובהוראת התרגום. עם זאת, נדמה לי - בכלל הזהירות המתבקשת - כי עד היום מעולם לא בוצעה השוואת תרגומים מסודרת של יצירות שתורגמו מערבית לעברית ואנו שמחים וגאים להתחיל בגיליון הנוכחי בתיקון קטן וראשון של עוול היסטורי זה, בשאיפה שלא יהיה הוא האחרון.

לסיום, אני שמח באופן מיוחד על שותפות נרחבת במאמץ התרגום שהיה כרוך בגיליון הנוכחי מצד חברות וחברים מחוג המתרגמים במכון ון ליר בירושלים, שאני מתכבד בעצמי להימנות עם חבריו. חוג המתרגמים הוא מיזם ייחודי וראשון מסוגו בארץ, המפגיש עשרות מתרגמי שירה ופרוזה מערבית לעברית, ערבים ויהודים, במרחב משותף המאפשר להם לנהל דיונים מקצועיים וליצור יחד. במקביל, החוג משמש כחממה מקצועית לסדרת הספרים "מכתוב", שבמסגרתה ראו אור כבר שלושה ספרים ראשונים (הולך על הרוח מאת סלמאן נאטור, פקעת של סודות מאת אליאס ח'ורי וקובץ השירה האזידיית אין כבעלותי דבר מלבד החלומות) ועוד היד נטויה. ♦

עידן בריר

עמית ישראלי-גלעד, מיכאל בסר

בריחתו של שיר

בויער בי רצון עז לצאת
מתבת השיר, רצון להתגנב
על קצות אצבעותי, לראות את השיר
המתגנב החוצה בכל לילה
ולסחט ממנו דמי שתיקה
על מה שראו עיני.
בויער בי רצון עז להפר את צוויי אמי
וליצור מטבעות הבצל הסגלות מחרזת.
בויער בי רצון שנהליף תפקידים הפעם:
אני אישן שנת ישרים ואתה תמנה
כמה כוכבים חלפו בחלומי.
בויער בי רצון להיות מפקדת בצבא
ולשחרר את כל החילים
לשלושה ימי חפשה, מתוך כבוד
למכתבי האהבה שנשלחו למחנות.
בויער בי רצון להיות פרפר,
שהרי אין פסול בלחיות שעה קלה
שבה יהפך הזמן שברירי
למול הרצון. בויערתי בי תשוקה
להיות אם-כל-דבר
ולהציף הכל באש הזו,
המתלהטת בלבי ולדעת סוף כל סוף
את השלונה. בויער בי רצון
שכל שעוני העולם יעמדו מלכת
והיקום יכה בלבול עת ישובו,
ולו במעט, צבעים של שמחה.
בויער בי רצון להיות ים,
לבלע ולחבק מתי שארצה
ולצקת בכל גוף צף
את חמתי הכבושה.

אדונית היונים

דבר אינו דומה לאמי,
רק הלכן. הלכן
צובע כל רגע ביום הזה,
הלכן. לו אהבה אותי אמי,
ואפלו מעט, היו פני רחבים
יותר מחיקו של ענן,
הייתי כעת בקבוק בשם נסתר.
אמי זונחת אותי בצדי הזמן
כחומה שלא נסתימה בניתה,
כמקלט לצפרים מגרשות מפל קן.
אמי היא אדונית הלכן
ושפחתו. מטפחת קמצנותה לאטה,
מטפחת אותה
כמו את היונים האפרות בחצר.
קמצנותה הנצחית משתרעת
על פני קירות הלכן
וממטירה דמעות אדמות.
את כל צפונות לבה של אמי
מנעה לשונה מלכטא.
לו היו לי אלהים ושלחן
היינו רוקדות ארכות,
שמחות על השבולים ועל היין האדם.
היינו נותנות שמות חדשים
ומסדרות את ארונות הבית
כפי שתדצה יד המקרה. הייתי שואלת
את סרטי הראש האגדתיים שלך,
המנחים על ראשך ככתר מלכה
היושבת על כס מפלתי.
אם תואילי לשכך את להט דמדך,
אם תניחי את קורות היום על המדך,

ואפלו מעט,
נוכל לרוץ יחד אל האגם
ואספר לך שאני
מקנאה בך, שאני מקנאה בצלך
המטל על הארץ וכמה אני משתוקקת
לנשך את אצבעותיך כהרגלי.
אם תבואי, ולו לרגע חולף,
אספר לך בבת אחת את כל סודותי
ופעם נוספת אשבע בפניך
כי לא אעשן עוד סיגריות
ולא אשאר ערה עד שעה מאחרת.
מי כמוך יודעת, שאני שקרנית.
מזילה דמעה ומיר מיבשת אותה,
כדי שיוניך האפרות ישנו בשקט
בחצר האחורית.
הלואי והיית עשויה אש, אמא,
הלואי.

רג'אא ג'אנם דנף, ילדת דמשק (1973). מדריכת קבוצות כתיבה יוצרת וכן בנושאי הסכסוך והזהות. רבים מן השירים מפרי עטה פורסמו בקבצי שירה בארץ ובחור"ל וכן בעיתונות המקומית והעברית. בשנת 2014 ראה אור קובץ השירים הראשון שלה, אדונית הלכן (בהוצאת "דאר ראייה" בחיפה) ובזמן הקרוב יראה אור קובץ שיריה השני.

פריחת האביב הערבי

המיליציות החמושות לקידום האינטרסים הפרטיקולריים שלהן תוך התעלמות מן האינטרסים של המדינה ושל קבוצות לגיטימיות אחרות, נמנים עם סימני ההיכר הבולטים של הכאוס המזרח-תיכוני הערבי. מיליוני הרוגים ופצועים, עקורים, פליטים וביניהם מאות אלפי ילדים, שאיבדו את הוריהם ואת המסגרות המשפחתיות והקהילתיות, שעבוד של נשים ודיכוי אכזרי של חברות מיעוט, טרור ג'יהאדיסטי, רעב, חולי, שוד וביזה (גם של עתיקות, תוך פגיעה בלתי הפיכה במורשת ההיסטורית) ומשבר הגירה בהיקף המוני כמוהו לא נצפה מאז מלחמת העולם השנייה, מדגישים את הטרגדיה האנושית באזור.

התמוטטות הסדר המדינתי, כישלון הצמחתן של מערכות משילות לגיטימיות ואפקטיביות חלופיות לאלה שנהרסו וקשיי המנהיגים שנשארו בכס השלטון - או נטלו את רסן השלטון בעקבות הרחת קודמיהם - להתמודד עם איומים חמורים להמשך דרכם וקיום המשילות, יצרו כר פורה לצמיחה ולהעצמה של מיליציות חמושות ותנועות אידיאולוגיות-דתיות קיצוניות ובראשן ארגון "המדינה האסלאמית". ארגון זה העלה לשיא חדש את רף הפעילות והפגיעה של טרור האסלאם הג'יהאדיסטי במרחבי המזרח התיכון ואף במרחבים האפריקניים והביניים-לאומיים. וכך, במקום התקוות, שגאו עם פרוץ המחאה והמהפכה, כי האזור יחווה את פתיחתו של עידן חדש ומיטיב, השתלטו האכזבה, הזעם והתוהו ובוהו האלים על המרחב הערבי. הד חד וברור לתסכול ולאכזבה משתקף בשיר 'האביב הערבי', ששרה הזמרת הלבנונית היפה טוג'י ב-2014: "...מעגל החיים שב בזעקה האנושית, כינו אותנו האביב הערבי, אך התברר שזהו סתיו הכאוס..." השיר מופיע במלואו בנספח לספר המצוין שערכו הפרופסורים פודה ווינקלר (עמ' 424-425).

סקירה זו דנה בארבעה ספרים, שראו אור באחרונה על התמורות הדרמטיות בעולם הערבי ובסביבתו הגיאוגרפית. שלושה מהם נערכו או נכתבו בידי מיטב חוקרי האקדמיה בישראל בתחומי המזרח התיכון ומדעי המדינה. המחקרים בוחנים מכלול של סוגיות רלוונטיות לטלטלה הנמשכת במרחבי "המזרח התיכון בצל 'האביב הערבי'" (על פי כותרת המשנה בספרו החשוב של פרופ' עוזי רבי, הנושא את הכותרת הראשית: *בחזרה לעתיד*). הספר הרביעי הוא פרי עטו של עיתונאי אמריקאי והנו תרגום מאנגלית לעברית. בצירוף מקרים משמח, ספרים אלה שהתפרסמו בסמיכות זה לזה, יוצרים מארג מחקרי רחב יריעה ויוצא דופן בעושר המידע ובעומק הניתוח שהוא מציע לקורא הישראלי. לפני שאפנה לסקירת כל אחד מן הספרים בנפרד, אציין בגילוי נאות כי מחקר פרי עט, הנושא את השם "זעקת האביב הערבי בלוב: המלחמה על השלטון, הזהות והסדר המדינתי" נכלל בספר *הגל השלישי: מחאה ומהפכה במזרח התיכון*, בעריכת פודה ווינקלר.

בהתאם להיגיון הכרונולוגי, בחרתי לפתוח בסקירת הספר המקיף והמעניין שכתב פרופ' חגי ארליך - אחד החוקרים הבכירים והפוריים בקהילה האקדמית הישראלית, שפרסם ספרים ומאמרים רבים על אפריקה ועל המזרח התיכון, בכללם הסדרות מרובות הכרכים על תולדות המזרח התיכון בעת החדשה, המזרח התיכון בין מלחמות עולם, והמזרח התיכון בימינו. בספרו החדש בוחן ארליך את מושגי היסוד ואת ההתפתחויות ההיסטוריות-התשתיות, שעיצבו את האזור ואת מפת האסלאם מאז ימי מוחמד. על רקע של המפה ההיסטורית ותוך התוויית צמתי

אלי פודה ואון וינקלר עורכים, *הגל השלישי: מחאה ומהפכה במזרח התיכון*, כרמל 2017, 440 עמ'

חגי ארליך, *המזרח התיכון: המשבר הגדול מאז מוחמד*, ידיעות אחרונות, ספרי חמד 2017, 310 עמ'

עוזי רבי, *בחזרה לעתיד: המזרח התיכון בצל 'האביב הערבי'*, רסלינג 2016, 250 עמ'

ג'ובי ווריק, *דגלים שחורים: העלייה של דאעש*, ידיעות אחרונות, ספרי חמד 2016, מאנגלית: שמעון בוזגלו, 342 עמ'

מאז שלהי 2010, עת פרץ לראשונה גל ההתקוממות העממיות, שנודע בכינוי "האביב הערבי" ועד לימים אלה של קיץ 2017, לא פסקה הזירה המזרח-תיכונית לחולל תמורות דרמטיות פנים-מדינתיות ובין-מדינתיות סוערות, המשנות את המפה הגיאוגרפית של האזור. בה בעת, התרחשויות הדמים והתוויית פרשות דרכים חדשות במרחב האזורי, משפיעות באופן מהותי גם על עיצוב זירותיו הגיאוגרפיות האזוריות והביניים-לאומיות. קריסת המשטרים הערביים הרודניים, ששלטו במדינותיהם ביד ברזל במשך שנים רבות, מוטטה או דרדרה גם את הסדר המדינתי על מערכותיו הפוליטיות, הצבאיות-ביטחוניות, הכלכליות-חברתיות והאחרות תוך אתגורם של משטרים נוספים במרחב הערבי והצבת איום של ממש על קיומם. מסגרות שבטיות, אתניות ואיזוני כוח או שסעים עדתיים, דתיים וסוציו-כלכליים, שחושקו עד לפרוץ מרי "האביב הערבי" בכבלי עריצות שלטוניים, התנפצו במהלכו ובעקבותיו והעצימו את סחרור מערבולות הפנים האלימות. ערב רב של מיליציות חמושות, עתירות ממון, מצוידות במיטב הנשק ומונעות בשלל מניעים פוליטיים, דתיים-אידיאולוגיים, עברייניים-כלכליים ואחרים, נשאבו אל ריק המשילות הענק שנוצר בעקבות סילוק משטרי הברזל.

הזעזועים הטקטוניים הנמשכים ברציפות זה למעלה משש שנים ברחבי המזרח התיכון, מאיימים להמשיך בפעולות ההרס של מדינת הלאום הערבית, תוך האצת ההידרדרות של המדינות וחברותיהן במדרון הכשל. הפחת אש בסכסוכי פנים מזוינים, החרפת המשבר ההומניטרי מעורר הפלצות בהיקפיו ובמספר קורבנותיו, שטטוש הגבולות הביניים-מדינתיים, חיוזק התהליכים הברדלניים הפנים-מדינתיים והתפוררות מסגרות הלכידות הלאומית, או של מצגי לכידות לאומית שאפשרו למשטרים לקיים משילות אפקטיבית וסדר מדינתי, ומלחמת

לטובה בחיי אוכלוסייתו בהמשך הדרך? כיצד תיראה המפה הדתית והפוליטית של האזור? סוגיות אלה ואחרות מלוות את כל הספרים הדנים באירועי "האביב הערבי". עוזי רבי מציע בספרו מאיר העיניים "עיון מחדש במפת המזרח התיכון על היבטיה הטריטוריאליים, דמוגרפיים, תרבותיים, חברתיים ופוליטיים", והוא אכן עומד במחויבותו ומעשיר את הקורא בנושאים חשובים כגון האנטומיה של מדינות כושלות, קריסת מדינות לאום כעיראק, סוריה, לוב ותימן, קונפליקטים דתיים-שבטיים, הממד הגיאוגרפי, פוליטי, העלאת רף המתח בין הסונה לשיעה, "המדינה האסלאמית", התמודדות המונרכיות עם אתגרי "האביב הערבי" והתייחסות בדגשים שונים ל"שחקנים" מזרח-תיכוניים לא ערביים - טורקיה ואיראן ולשחקנים בין-לאומיים - ארצות הברית, רוסיה ואף האיחוד האירופי. גם האתגר הניצב לפתחה של מדינת ישראל בעקבות תהפוכות "האביב הערבי" זוכה לדיון בספר. חשבונו של פרופ' רבי הנו ספר חובה לכל מי שמתעניין בהבנת האיזמים והאתגרים הפעילים והפוטנציאליים על זירת המזרח התיכון וסביבתו הגיאוגרפית והעכשווית. המחבר השכיל להציג בפני הקורא הישראלי את המפה המורכבת והמשתנה של המזרח התיכון תוך הבהרת תהליכים מרכזיים באזור ותוך הצבת סימני השאלה על פניו של המזרח התיכון.

ספרם של פודה ווינקלר, הכולל שלושה שערים והמאורגן באופן שיטתי ובהיר, מציע דיון מעמיק במדינות המזרח התיכון תוך ניתוח של מקרי חקר מדינתיים - מצרים, תוניסיה, לוב, סוריה, תימן, איראן והמונרכיות הערביות. החלק הראשון, שכותרתו היא "בין הפיכה למהפכה במרחב הערבי", נפרש לאחר ההקדמה, "פתח דבר", שכתב פרופ' שלמה אבינרי. דבריו שופעי תובנות ומסקנות והם מהווים מאמר מעשיר בפני עצמו (עמ' 11-22). החלק הראשון כולל מאמרים מרתקים: המבוא "מהפכות במרחב הערבי בפרספקטיבה היסטורית" מאת פודה ווינקלר, המהווה אף הוא מאמר מעשיר בפני עצמו (עמ' 25-41); המאמר החשוב של פרופסור שמעון שמיר, שכותרתו "ת'ורה: גלגוליו של מושג בתרבות הפוליטית הערבית" (עמ' 52-42); והמאמר שכתב ד"ר אוריה פורמן, "קריסת הסדר הערבי, תחיית הח'ליפות ושאלת הצורך בשינוי פרדיגמה" (עמ' 53-76) מציעים פתיחה מרשימה לספר. החלק השני, "האביב הערבי - מקרי חקר", מציג את הזירות המדינתיות בפירוט ותוך ניתוח מורכבותן, אתגריהן והאיזמים על לכידותן הלאומית ושלמותן הטריטוריאלית. החלק השלישי, החותם את לב הדיון, "האביב הערבי - היבטים חברתיים וכלכליים", מרחיב את מעגלי המחקר מעבר לזירות המדינתיות והגיאוגרפיות ומנתח היבטים הנוגעים לחברה ולכלכלת המדינה וכן סוגיות הנוגעות לנשים ולאביב הערבי, לתקשורת במהפכה, למחאה והתנגדות בחשיבה ההלכתית המוסלמית הסונית בת זמננו ולמקורותיה הרעיוניים של "המדינה האסלאמית". ספר זה, כקודמיו, מעשיר את ספרות המחקר האקדמי על המזרח התיכון ובמיוחד על העולם הערבי והוא קריאת חובה עבור סטודנטים במדעי החברה והרוח באוניברסיטאות השונות ולמעשה עבור כלל הציבור הישראלי, שחי בלב המאפליה המזרח תיכונית. הספר

התפתחות מרכזיים באימפריה האסלאמית, מציע ארליך תובנות מעמיקות ומידע רב, בין השאר, על היווצרות מערכת מדינות נפרדות, על סימון קווי המתאר הראשונים של המזרח התיכון ועל השפעת מערב אירופה על עיצוב תהליכים מרכזיים במזרח התיכון. המחבר מנתח את התהפוכות החיוניות להבנת האזור באמצעות פריזמה נושאת תוך כדי מיקום ההתפתחויות בקונטקסט הכרונולוגי וההיסטורי-פוליטי. הדיון חורג מן המזרח התיכון אל המרחב האזורי והעולמי. נושאים כגון בניית צבא בעל מאפיינים מערביים בידי מוחמד עלי, הוואלי (המושל) העות'מאני של מצרים, ובידי יורשיו, יישום רפורמות אזוריות במסגרת תהליכי מודרניזציה ובהינתן תשומותיהם הפוליטיות והחברתיות, מנותחים באופן בהיר, שיטתי ומעניין. הספר בוחן גם את צמיחת הלאומיות, הקמת

המדינות ושרטוט הגבולות ואת תופעות הפרלמנטריזם והליברליזם. פרקים חשובים מוקדשים גם לדיון בקריסת הפרלמנטריזם, בנאצריזם ובמהפכת הערביות, בהתרסקות הדרמטית של הפאן-ערביות החילונית ובחזרת האסלאם הפוליטי למרכז הבמה ההיסטורית של המזרח התיכון. לספר מצורפים אינדקס מפורט ושפע של מפות, תמונות ואיורים - ממאפייני סגנונו של ארליך - מרגשים ביופיים ומעשירים את חווית הקריאה בספר. זהו ספר חובה לכל מי שמעוניין להכיר ולהבין טוב יותר את הפוליטיקה האזורית בעבר ובהווה ואולי אף בגישוש אל צפונות העתיד. לא במקרה נפתח ספרו של חגי ארליך בפרק שכותרתו היא "העתיד משתערע לאחור".

גם הבחירה של פרופ' עוזי רבי בכותרת "בחזרה לעתיד" לספרו על המזרח התיכון, מחזקת את ההבנה הקיימת, כי היכרות עם העבר ועם ההווה של האזור וסביבתו היא אבן דרך חיונית כדי להבין את המתרחש וכדי לנסות ולהעריך התפתחויות צפויות באזור, הנמצא, בכל מקרה, בתזוית נמשכת של תמורות. שני הספרים - זה שכתב עוזי רבי וזה שערכו אלי פודה ואון וינקלר ושלו תרמו את המבוא ואת הפרק "מצרים: האומנם מהפכה?" - מאופיינים בהקפדה לשונית ועריכתית ומתמקדים בתהפוכות "האביב הערבי" ובהשלכותיהן על זירת המזרח התיכון ועל סביבתו הגיאוגרפית בעשור הנוכחי. עם זאת, שני הספרים שונים זה מזה בהיקפיהם, בדגשים הנושאים שלהם, במבנה שלהם ובשיטתם המתודולוגית. השוני הבולט הוא בהיות ספרו של רבי ספר מחקר שנכתב בידי מומחה יחיד מול הספר האחר של פודה ווינקלר, הכולל עשרים מאמרים שנכתבו בידי מגוון של מומחים, בכללם פרופ' רבי, שכתב עם ענבל נסים-לובטון מאמר שנושאו - "תימן: מ'מהפכת הצעירים' למלחמה אזורית".

חמישה פרקי ספרו של רבי, **בחזרה לעתיד**, נקראים בנשימה אחת, קשה ומטרידה לא פעם עקב הקושי להימלט מן המבט הממגנט במראה - המשקפת את מציאות הדמים האכזרית והמייאשת במרחב הערבי הסובב את מדינת ישראל ואת מרחביה הגיאוגרפית-סטרגיים - וזאת עקב הקושי להימלט מן השאלה: לאן? לאן מובילה מציאות זו את העולם הערבי ואת סביבתו האזורית והבין-לאומית? האם ייבלם תהליך הקריסה המדינתית? האם יצליח העולם הערבי לשקם את הריסותיו? האם צפוי שיפור דרמטי

כתוב וערוך לעילא ולעילא והוא כולל אינדקס מרשים וידידותי, העשוי לסייע בהתמצאות בין תכניו ובהטמעתם.

הספר הרביעי בסקירה זו - **דגלים שחורים: העלייה של דאעש** - פרי עטו של העיתונאי האמריקאי ג'ובי ווריק, ראה אור לראשונה ב־2015, זכה בפרס פוליצר לכתיבה עיתונאית לשנת 2016 ואף ניצב בראש רשימות רביי המכר של 'הניו יורק טיימס'. הספר, שאינו אקדמי

על פי שיטתו וסגנון כתיבתו, פותח בהצגת הדמויות העיקריות שהניעו את החרפת טרור הג'יהאד האסלאמי בעיראק ובסביבתה הערבית. המחבר סוקר את דרך צמיחת התשתית, שלימים נבנה עליה ארגון "המדינה האסלאמית". ווריק העיתונאי בוחן בדקדקנות כיצד הצליחה קבוצה קטנה, שולית וקיצונית להפוך לארגון טרור, המטיל את חתתו על העולם (חרף תבוסותיו הצבאיות ואיבוד מרבית נכסיו הטריטוריאליים במהלך 2016-2017). ווריק,

הדן בפעילותה הצבאית של ארצות הברית בעיראק, בוחן גם את מקומו של אבו מוסעב אל-זרקאוי - הטרוריסט הירדני שייסד את שלוחת אל-קאעדה בעיראק ושנהרג בהפצצת חיל האוויר האמריקאי בעיראק ב־2006 - על בימת הג'יהאד האסלאמי ואת תרומתו לצמיחת ארגון "המדינה האסלאמית". הגלגולים והמוטציות שעבר ארגון אל-קאעדה בעיראק ובסוריה ובכלל זה ג'בחת אל-נוסרה, מסופרים בסגנון עיתונאי סיפורי, אלא שכתבתו של ווריק שופעת מלל ומתישה לעתים.

כשמונה שנים לאחר הרג אל-זרקאוי, הכריז אבו בכר אל-בגדאדי על כינון הח'ליפות האסלאמית ועל עצמו כעומד בראשה. הספר נחתם בהתפתחות זו תוך הצגת פרטים רבים ומעניינים. מפתח שמות ומקומות מופיע בחלקו האחרון של הספר ולכל פרק מצורפת רשימת מקורות עיתונאיים וכן סדרה מרשימה של ראיונות עם "פעילים מהשטח", עם מפקדי צבא, עם פוליטיקאים ועם דיפלומטים.

לסיכום, בולטת העובדה המרגשת, כי מיטב חוקרי האקדמיה הישראלית, הידועים במומחיותם בארץ ובעולם, חברו לפרויקט מחקרי או חקרו באופן עצמאי ופרסמו בפרק הזמן של שלהי 2016 - ראשית 2017 כמה ספרי מחקר רבי ערך. ספרים אלה בונים בסיס מחקרי אמין, רחב היקף ועשיר בתכניו ומהווים את אוסף המחקרים המעודכן והיסודי ביותר, שהתפרסם עד כה בעברית על "האביב הערבי" ועל השלכותיו והיוצרים כולם גם יחד מארג עתיר ידע ותבונות על המזרח התיכון.

פרופ' יהודית רונן - חוקרת ומרצה במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בריאלין ומומחית בנושאי המזרח התיכון הערבי, עוסקת במחקרה בצמיחתו של ארגון "המדינה האסלאמית", דאעש. מחברת הספרים **סודאן במלחמת אזרחים: בין אפריקניות, ערביות ואיסלאם** (מרכז דיון לחקר המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב), ו**ויסקי של חרובים** (רומן ביכורים בהוצאת עם עובד) ועוד.

גלעד מאירי

לא קל לו בלוקלי

וגם לא באוניברסלי

מחמוד דרוויש, אל תתנצל על מה שעשית, מערבית: אהוד הורביץ, "קשב לשירה" 2016, 84 עמ'

אל תתנצל על מה שעשית (2004) הוא מספריו האחרונים של מחמוד דרוויש. זהו ספר השייך לשלב המגובש ביותר בפואטיקה שלו, כאשר תמות ומוטיבים חוזרים בשירתו כגון, אדמה, היסטוריה, מוות, סוס, סינתזה בין הזוהר האישית והלאומית, דיאלוגים אינטרטקסטואליים עם מקורות של שירה ערבית קלאסית ועוד, מתלכדים היטב מבחינה צורנית לכדי מהלך זורם ואורגני.

הליטוש האמנותי משחרר את אותם מאפיינים אינטנסיביים ושחוקים, שלא לומר, משועתקים, מהעייפות המצטברת של השימוש בנוסחה הדרווישית. עם זאת, הליטוש האמנותי איננו תנאי מספיק לרעננות, אלא היכולת - בספרו זה בפרט ובפואטיקה מאוחרת בכלל - לבטא באופן מתוחכם עמדות אוניברסליות בהקשרים המגוונים והדומיננטיים של השיח המקומי, לרוב הלאומי.

הקריאה במכלול שירת דרוויש יוצרת תחושת מחנק של עיסוק אובססיבי בעיצוב האתוס הלאומי הפלסטיני. זהו מפתח-מאסטר פרשני לקריאת שירתו; ובפרפרזה על מאיר אריאל - בסוף כל משפט שדרוויש כתב יושב פלסטיני ומספר על הנכבה. זו פואטיקה מעשנת - הקורא מוזמן אפרירי לחפש את האש הידועה מראש, הקורבן הפלסטיני והתליין הישראלי, ולכאורה נרמה שהשאלה האסתטית המרכזית היחידה שנשארת פתוחה היא: כיצד הצליח המחבר לעצב אותם מחדש באופן רענן?

הדובר איננו בדיוני: הוא מזוהה עם המחבר הכיורפי ועם העם הפלסטיני ולכן אפילו הסיטואציות האישיות ביותר מולאמות. כך נוצר מערך מוטיבים המזכיר את המורכבות של משוררי השואה ושירתה: מילים תמימות כגון רכבת, שלג ויער, הפכו לטעונות בגלל ההקשר. כך מילים תמימות אחרות כגון אדמה, ים, סוס, מוות, הפכו לסוגסטיביות, לסמלי התנגדות ודיכוי לאומיים.

הכאב הקדוש, היפה, ההרואי והאותנטי של דרוויש משתק כמעט כל פרשנות לגיטימית אחרת שאיננה עוסקת בדיכוי של הכובש הישראלי. לכן הסיטואציה הפרשנית מחלצת באופן כמעט לא מודע גם ניסיונות פרשניים דיאלקטיים, כמעט חתרניים, כדי להשתחרר ממשמת הריגול אחר קודים לאומיים סמויים ולאחר בטקסטים קצוות רחוקים משיח הלאומיות הפוליטי, המדמם, הסקסי, המחאתי ולעתים אף הצדקני והמתחסד. השירים שאינם עוסקים בלאומיות במובהק, כגון אלו המתייחסים לאהבה, למיסטיקה ולהומור, נרמזים כאתנחתאות בלבד, אך הן משמעותיות ביצירת תמונת מציאות מאוזנת.

ראוי גם לציין כאן את השירה הארספואטית, אשר מתמודדת בין השאר עם הסלבריטאות כמו בשירו הווירטואוזי, האוטו-פארודי וההומוריסטי 'באשר לי, אני אומר לשמי' (עמ' 44). סופו של השיר מתמצת את הבעיה של גיבור תרבות כדרוויש המבקש להשיב לעצמו את פרטיותו: "אני

אומר לשמי: השב לי/ את חרותי שאברהם!

המקומי לאוניברסלי: "והיונה תנום אחר הצהרים בטנק/ נטוש אם לא תמצא קן קטן/ במטת זוג אוהבים..." הטנק הנטוש עשוי להיות סמל אוניברסלי לשלום, אולם אותו עבר מורדם ישן עם עין פקוחה הרואה לנגד עיניה כנראה טנק ישראלי. במילים אחרות, השיר פתוח דיו כדי שניתן יהיה לקרוא אותו כתפילה הומניסטית לשלום עולמי ובו זמנית ממילא כתפילה לשלום מקומי. כך או כך, שיר נפלא, אמין ורך.

ברקע מורכבות ואפולוגטיקה אלו אבקש להדגים באמצעות שני שירים מאל תתנצל על מה שעשית כיצד סיטואציות אוניברסליות זוכות להקשר לוקלי הודות לשימוש במילים בודדות בלבד. מה שמרשים בשירים אלה הוא היכולת ליצור זיקה בין המקומי לאוניברסלי באופן עדין וגמיש. הפרשנות עומדת בעיקר על יחסי צורה ותוכן בנוסח של הביקורת החדשה; הביוגרפיה של המשורר והאסוציאציה הלאומית הלוקלית מושהות לשעה קלה על מנת לבחון את זיקתן הסמויה לאוניברסליות.

ברם, לפני הפלגה זאת יש לפענח את הכותרת הפרובוקטיבית של הספר, כי היא שער כניסה ראשי אליו ובאופן מרומז אף למתח בין המקומי לאוניברסלי. הכותרת יוצרת חומת רגש: "אל תתנצל על מה שעשית". האם המחבר חושף בשיריו פן אגרסיבי באישיותו, וידוי של אגו אטום והודף מעליו חמלה ורגישות? ובכן, על פניו בהחלט, זה הפשט, אלא שעיון בשיר בספר אשר ממנו נלקחה הכותרת, ובמקורות אחרים, מעלה שיש כמה וכמה רבדים לאמרה קשוחה זאת.

הכותרת נתונה בתוך הקשר של שיח פנימי של המשורר עם אמו המתנהלה בשירתו. בשיר ידוע שלו, 'אמי', שפורסם בספרו השלישי (מאהב מפלסטין 1966) דרוויש מתאר את אהבתו וגעגועיו לאמו, אך יותר מזה, את ההכרה בכך שהיא אוהבת אותו. להלן שורות מהבית הראשון של השיר: "אני מתגעגע ללחם אמי/ ולקפה אמי/ ולמגע יד אמי [...]/ אם אמות/ אתביש בדמעות אמי".

לכאורה, סיפור טריוויאלי של מערכת יחסים נורמלית, אלא שבאחד מראיונותיו מספר דרוויש על נסיבות כתיבת השיר. הוא הסביר שחשש כי אמו לא אוהבת אותו כמו את שאר אחיו, אך לאחר שביקרה אותו בכלא הישראלי הבין שהיא אכן אוהבת אותו וחש צורך להתנצל בפניה באמצעות השיר 'אמי' (ראו: ראובן שניה, חמישים שנות שירה, 2015, עמ' 77).

עם זאת, בשיר 'אמי' אין התנצלות ישירה בפני האם, אלא בסוף השיר 'אל תתנצל על מה שעשית': "אל תתנצל אלא בפני אמי!". הווה אומר, כותרת הספר היא סגירת מעגל ביוגרפי, פנימי, אולם היא אף מהדהדת מעגלים חיצוניים: השלמה של לוחם ותיק עם מעשיו. המחבר המובלע לא מתכוון להתנצל על דרכו האישית, הספרותית והפוליטית למשל, על כך שעזב את פלסטין ויצא לגלות מרצון – אקט שניתק אותו ממשפחתו וקהילתו ואף גרר אחריו עימותים עם קולגות. לכן, למרות הממד הילדוטי בהצהרה שבכותרת, הפוך על הפוך, מדובר על הצהרת בשלות.

ועתה, למתח בין הפרטיקולרי לאוניברסלי. אחד משיריו הרוחניים, האוטופיים והאקסטימיים של דרוויש, 'יבוא יום אחר' (עמ' 15), כתוב ללא אזכורים לאומיים קונקרטיים.

הנה הפתיחה: "יבוא יום אחר, יום נשי/ שקוף בדמוי, משלם ביצירה/ יום פיהלום, חגיגי בבקורו, שמישי/ נוח, שצלו קליל. איש לא יחוש/ ברוצן להתאבד או למות. וכל/ דבר, מחוץ לעבר, יהיה טבעי אמת/ וזה לתכונותיו הראשוניות. כאלו הזמן/ גם לו בחפשתו..."

לכאורה, שלמות, למעט ההתייחסות המטרידה והרב משמעית לעבר: העבר נוכח-נפקד וככזה לא ברור האם הוא מפריע לשלווה, נשכח או שניהם גם יחד. היחס הרב משמעי לעבר הוא ככל הנראה אינדיקציה למודעות כלפיו שמשמעה השלמה עם כאבי העבר וזניחת החשבונות הישנים.

בסוף השיר יש תפנית קלה המעוררת את המתח הרדום לכאורה בין

דוגמה דומה ללקסיקה טעונה המהדהדת את הכיבוש הישראלי יש בשיר 'שום דבר אינו מוצא חן בעיני' (עמ' 48). השיר מתאר סיטואציה קיומית כלל אנושית שבה דבר אינו מוצא חן בעיניהם של נוסעי אוטובוס. הנוסעים הם אזרחים קשי יום בדרך למחוז חפצם, אך משום שהאוטובוס הוא גם מטאפורה סוריאליסטית לחיים, הנוסעים מייצגים את כלל בני האדם עלי אדמות.

בפתיחת השיר ובאמצעו ישנן שתי מילים המטעינות את הממד האוניברסלי בחשמל הסטטי של השיח הלאומי הפלסטיני, "המצודות" ו"חייל": "שום דבר אינו מוצא חן

בעיני/ אומר נוסע באוטובוס – לא הרדיו/ ולא עתוני הבקר, ולא המצודות על הגבעות [...]/ ואומר חייל: גם אני. שום דבר אינו מוצא חן בעיני..."; השיר אינו כולל רמיזות למרחב הפלסטיני והישראלי, אולם עקב טראומת הנכבה שתי המילים שצוינו לעיל יוצרות רפלקס מותנה אצל הקורא המודע לסיפורו של דרוויש ליצירת פרשנות לאומית. בניגוד לכך, קורא שאיננו מכיר את הביוגרפיה של דרוויש לא יכול להעלות על דעתו מתוך השיר פרשנות מקומית.

שירים מסוג זה פחות רווחים בספר: רוב השירים מתייחסים ישירות למצב הפלסטיני ועוצמתם בישירותם. לצדם, השירים הסוגסטיביים משלימים את התמונה הכוללת של חיי הפלסטינים – הם מעניקים את החוויה הקיומית של הצללים הערביים הבלתי נראים. הרמיזה הקלה לנכבה מאיימת אולי אף יותר מתיאורה הישיר, כי היא משקפת את הפוטנציאל הנפיץ של המצוקה שמסתתרת מתחת למעטה של שגרה ארוכת שנים של חיי היומיום תחת כיבוש ושל גלות. הרמיזה מהדהדת את הבלתי אפשרי להדהוד – את השקט; היא מצליחה להדהד אותו, כי הוא השקט שלפני הסערה.

אינני דובר ערבית, אולם ניכר כי התרגום בכללותו מצוין הודות לזרימה הלשונית ולמוסיקליות של השירים. התרגום מעניק לקורא העברי הזדמנות לחוות גם בעברית את המתח הזהותי שקיים בפואטיקה של דרוויש בין הפאתוס והמליצה המסורתיים לבין הדיבור היומיומי העכשווי. לבסוף, מתנת התרגום של אל תתנצל על מה שעשית היא תרומה חשובה למדף השירה העברי והישראלי של שירה פלסטינית אפית ולירית משובחת.

ד"ר גלעד מאירי – משורר ועורך. מנהל ומייסד (עם קבוצת כותבת, 2002) של מוסד הספרות, 'מקום לשירה'. ממנהלי וממייסדי בית הספר לאמנויות המילה, מטר על מטר, פסטיבל ירושלים לשירה ומעורכי וממייסדי כתבי העת 'כתובת' (2009-2012) ו'נונפואטיקה' (מ-2013). פרסם 11 ספרים.

לכוחם של חיבורים

סלמאן נאטור, הולך על הרוח, מערבית: יונתן מנדל, מפתוב, מכון ון ליר בירושלים והוצאת "עולם חדש" 2017, עמ' 247

אחרים. המכריז מחבר כל מה שבלבו ומה שנמצא מסביבו לישות אחת קשיחה. אבל החיבור הזה גם מפרק ומנטרל את כל מי ומה שלא נמצאים בתוך מגדל ההכרזות. נאטור לא מכריז. הוא מניח, מספר, משדל, חושב ומתנהל בתוך המציאות של הכיבוש. הוא עושה זאת ממגוון נקודות מבט - זו של פליטה, זו של פועל פלסטיני-ישראלי (נוכחי-נפקד), זו של מגוון יהודים ישראלים, זו שלו עצמו. נקודות המבט הללו לא מפרקות ומנכסות. הן גם לא מקבעות. באופן עקבי, נאטור המשוטט ומשוחח, מאפשר לנקודות המבט שלו לזלוג ולפעפע אחת אל תוך השנייה. הן מתנהלות ומתהוות מבלי לוותר לרגע על מציאות החיים שלהן. כל הדוכרים בספרו נמצאים באמת בתוך הנסיבות האישיות שלהם ואינם דוכרים "קֶשֶׁם" (וודאי שלא "במלכות"). כל אחת ואחד מהם חסרים וכמהים, שואפים ומתגעגעים, אך גם הווים באופן מלא.

זאת הוויה אורגנית. הרוע והטוב אינם מכריעים או מבטלים זה את זה, אלא קיימים זה בצד ובתוך זה. סיפוריהם של תושבי בית שאן תומכים בחוויות חייו של הפועל הפלסטיני, ואלו מזינים בתורם את השיחות עם משורר מתנחל שכותב מפיו של פלסטיני שנרצח. כל אלו נתמכים בסיפוריו של נאטור עצמו, סיפורים על מסעותיו, על ילדותו על הכרמל, על השיחות שהוא מנהל ברחבי ישראל והעולם. הספר היפה הזה הוא מעשה אריג ומלאכת הטווייה שלו היא מהותו. תרגומו של יונתן מנדל לספר ראוי לציון. המשלב שלו משלב בין בהירות גדולה ובין מודעות שאינה מובנת מאליה לתנועת הטווייה, להתהוות האריג.

בחינת ההוויה הפלסטינית-ישראלית באופן הזה, בטווייה, היא בחירה רדיקלית. לא רק מבקרי ספרות עוסקים בפירוק, אלא גם הפרשנים והמומחים הנטועים בלבה של ההוויה הזאת. השאלה המכוננת של הפוליטיקה הישראלית נדונה בדרך כלל מתוך הנחת מוצא ותנועה של פירוק. גם אפשרות המדינה האחת עולה בדרך כלל כאופציה שמפרקת את אשלייתיהם של תומכי שתי המדינות. האפשרות לגולל את ההוויה הזאת כישות שלכידותה בהתהוותה - היא אפשרות מהפכנית. איש אינו יכול לחלוק על הצורך הדחוף בפתרונות לבעיות של מציאות בוערת. מצד שני, המחויבות לחיים, ההבנה שהרוח נושבת ותמשיך לנשוב, אלו קודמים, וגם ישרדו הרבה אחרי כל פתרון.

לא ציטטתי ברשימתי אפילו פעם אחת מן הספר היפה של סלמאן נאטור, כיוון שציטוט של משפט או שניים הוא מעשה פרימה. חוויית החיבור שהוא מציע, הטווייה המתמשכת של המציאות, ראויה לקריאה מלאה. ♦

אורי גולדברג - מלמד במרכז הבינתחומי בהרצליה ועוסק ביחסים בין אמונה דתית ופוליטיקה במזרח התיכון.

קשה לשמור על מבנים רגילים של ביקורת ספרות כשמנסים לכתוב על הספר היפה ומאיר העיניים הזה. ביקורת שואבת את חיוניותה מפירוק. המשורר והמבקר סמואל קולרידג' כתב שאם יצליח סופר להחדיר ביצירתו "עניין אנושי ומראית עין של אמת", הרי שהקורא יוכל "להשעות את חוסר האמון" שהוא ודאי רוחש ליצירה מעצם היותה יצירה. קולרידג' כתב על יצירות בדיוניות אבל האמירה שלו נכונה גם כאשר לספרים שעוסקים במציאות. מי שמוזהא אמת ואנושיות בספר שהוא קורא מצליח להאמין לספר ובספר, ואולי גם להאמין באמת ובאנושיות בכלל. הרי רובנו לא פוגשים בהן - באמת ובאנושיות - בתדירות גבוהה בחיינו היומיומיים.

המבקר בדרך כלל נותר בחוסר האמון שלו. השעיית חוסר האמון היא חוויה יחידנית שהספף שלה שונה עבור כל קורא וקורא. המבקר כותב, במרבית המקרים, עבור אלו שלא קראו את הספר. לכן המבקר בדרך כלל מפרק את הספר שהוא קורא. זו גישה שכלתנית, אולי אפילו "מדעית". אם אין גישה למכלול, אפשר לפרק אותו ליחידות קטנות יותר, ומן היחידות הללו יוכל קורא הביקורת לבנות לעצמו (גם אם בחטף) קווים של מכלול חדש. אבל הספר היפה של סלמאן נאטור הוא אתגר קשה במיוחד למבקר, כיוון שהספר עוסק כל כולו בחיבור.

זה איננו חיבור שכלתני. נאטור, גם כאשר הוא מעלה מחשבות לגבי אנושיות ודו-קיום, לא הופך את מילותיו לקרדום לחפור בו. המחשבות שלו הן חלק מן הקיום שלו, והקיום שלו הוא קודם כל אמיתי. יש איכות בלתי אמצעית לגמרי באופן שבו קולו עולה מן הדף. "ניכרים דברי אמת", אמרו חז"ל. לו היו כל הדברים אמת, שום דבר לא היה ניכר. דברי אמת ניכרים על רקע מה שאינו אמת. וגדולתו של נאטור בכך שהוא אמת ודבריו אמת כלב המאפליה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

האמת בספר היפה הזה הולכת וגדלה, נצרפת ומצטרפת, דווקא מכיוון שאינה מוכרזת. הכרזות נערמות, קומה על גב קומה, לכדי מגדלים מבטון מזוין שאיש אינו יכול לכוא בשעריהם (פרט לאלו המכריזים מתוכם, כמובן). מה שנאמר בשפה אחת ודברים אחרים הוא לכיד ויחיד. אין בלתו, ובכך הוא שולל את אמיתותם של דברים

על מלאכת הטלאים של הזהות העיראקית

התשעים וביתר שאת לאחר 2003. ההקבלה בין היהודים בעבר לנוצרים היום היא מוטיב נוסף החוזר גם במקומות אחרים. כמעט כל הדמויות האחרות הן שיעיות, אולם הזהות העדתית איננה נושא מרכזי ברומן. השיעים מייצגים מגוון של דמויות: חילונים ודתיים, הגונים ומנוולים והם מזוהים לפי עיירות מוצאם בדרום עיראק – אזור שיעי מובהק. הסוני היחיד הוא מפקד מחלקת הבילוש, סרור, המנסה ללכוד את היצור וגם זהותו העדתית איננה מהותית. היצור עצמו נתפס כסוני באזורים שיעיים וכשיעי קיצוני באזורים סוניים.

חברת הסופרים וההוגים של דור שנות התשעים ייחסה חשיבות רבה למונח "פלורליזם" (ער' – תעודייה). בעיניהם זהו מושג המתאר את מצבה הטבעי והנכון של החברה העיראקית. הוא גם שאיפה למתן ביטוי פוליטי הולם למציאות זאת. אל מול ה"פלורליזם" עומדת שאיפתם של המשטרים הפוליטיים בעיראק בעבר ושאיפת האסלאם הפוליטי כיום ליצור האחדה. סעדאווי מתאר ברומן, ברוח "דור שנות התשעים", את המציאות הפלורליסטית ואת הניסיונות האלימים להעלימה, ניסיונות שהצליחו, במקרה היהודי.

אחמד סעדאווי, פרנקשטיין בבגדאד, מערבית: ברוריה הורביץ, כנרת זמורה ביתן 2017, 320 עמ'

פרנקשטיין בבגדאד הוא הרומן העיראקי שזכה בשנת 2014 בפרס

הספרותי החשוב ביותר בעולם הערבי, הבוקר הערבי. זהו הרומן העיראקי השני שתורגם באחרונה לעברית (קדם לו מלאכים חסרי בית של טה חאמד אל-שביב, גם הוא בהוצאת כנרת זמורה ביתן). סעדאווי, שזה הרומן השלישי שלו, הוא איש תקשורת ידוע בארצו ואחד הסופרים של "דור שנות התשעים" בספרות העיראקית: דור שהתבגר בשנות התשעים תחת שלטון סדאם חוסיין והשפעת הסנקציות הכלכליות הקשות על עיראק. הרומנים הקודמים של סעדאווי עסקו באירועי שנות התשעים, והרומן שלפנינו הוא הראשון שלו העוסק במציאות העיראקית לאחר הפלישה האמריקנית של שנת 2003 והפלת משטר הבעת'.

אלא שיש ברומן משהו מעבר לאלומות הרצחנית – רוחו עתיקת היומין של העם העיראקי, שמגלם היצור ה"מה-שמו" נוצר ממלאכת הרכבה של רוכל שיעי, נשמתו היא של שומר שיעי, חלקי גופו הם של אזרחים עיראקים בני עדות שונות, ואשה נוצרייה היא שהפיחה בו חיים. לצד כל זאת, היצור מתגורר ב"חורבה היהודית". הוא מכנה עצמו, בצדק, "האזרח העיראקי הראשון". אלא שככל זהות לאומית גם הזהות המגולמת, תרתי משמע, בגופו של ה"מה-שמו" דורשת תחזוקה מתמדת בדמות חלקי גופות. כלומר, היצור הוא נצחי למרות שנצחיותו דורשת תחזוקה. יש לו שליחות שעליו למלא: עליו לחיות כדי להגן על החפים מפשע ולנקום בפושעים, וכיוון שכך הוא ישרוד.

זהו גם הרומן הבריוני הראשון של הסופר. הבחירה בסגנון זה היא ללא ספק תגובתו לכאוס הרצחני

שהשתלט על עיראק בעקבות שנת 2003 וחוסר היכולת להסביר באמצעים רציונליים. במרכז העלילה סוחר "אלטע זאכען" בגדאדי עני זקן, אשר מחבר, בסוג של שליחות אנושית בדומה לעבודת זק"א, חלקי גופות שנותרו באתרי פיגועים. הוא יוצר מהם "גולם" או "פרנקשטיין" הזוכה לכינוי "המה-שמו" (בערבית עיראקית: שסמו). אל תוך היצור נוחתת נשמתו של שומר שיעי שנהרג בפיגוע. אשה נוצרייה קשישה ורמנטית המחכה לשובו של בנה דניאל, שנהרג כנראה במלחמת עיראק-איראן בשנות השמונים, מאמצת את "מה-שמו" כבנה ומפיחה בו חיים. מצויד בנשמה וחיים, אך חסין מהכדורים וחומרי הנפץ בהיותו יצור על-טבעי, היצור יוצא לנקום בברוני המלחמה הזורעים הרג ברחובות בגדאד.

בסצנה האחרונה ברומן הוא נשאר ב"חורבה" בחברת חתולה הזקן של האשה הנוצרייה שעזבה, "כמו היו ידידי נפש משכבר הימים". שמו של החתול הזקן הוא "נאבו" (קיצור של "נבוכדנצר" המלך הבבלי הגדול ולא "נאפו", השם שבחרה לו המתרגמת) והסצנה רומזת לנצחיות הזהות העיראקית המתבססת על העבר המסופוטמי המפואר. נזכרתי בה כאשר ביקרתי לאחרונה במוזיאון פרגמון בברלין. ליד האולם שבו מוצג שער עשן הבבלי, שאלתי יריד עיראקי מה הוא חושב על עיראק בת ימינו לנוכח תפארת עברה. הידיד השיב לי מיד, להפתעתי, "אני חש תקווה! אומה בעלת עבר שכזה לא תנוצח ולא יכולה להעלם".

ד"ר רונן זיידל – חוקר המתמחה בהיסטוריה של עיראק במרכז דיין באוניברסיטת תל-אביב. מחקרו מתמקד בזהות הלאומית העיראקית וביטוייה השונים, בין היתר בספרות וברומן. מקיים קשרים ענפים עם עיראקים בעיראק ומחוצה לה.

סיפור העלילה בנוי על רבדים נוספים שלא תמיד גלויים לחלוטין לקורא הישראלי. עיקר העלילה הוא ברובע בתאווין במרכז בגדאד, שהיה בעבר מרכז הקהילה היהודית. הזקנה הנוצרייה והאדי (כמו גם היצור) חיים בבית שהיה בעבר בית יהודי ומכונה היום "החורבה היהודית". גלי ההדף של הפיגועים חושפים בבית עיטורים יהודיים בעברית. היהודים, אפוא, הם הנוכח-הנפקד בעלילה. לאחר עזיבת היהודים בשנת 1951, אוכלס הרובע בעיקר בנוצרים שהיגרו מהצפון, אלא בתורם החלו לעזוב את עיראק במספרים גדולים החל בשנות

סלאח אל-חמדאני

מצרפתית: רותם עטר

ירושת האור

לרמת גן,
בגדאד האחרת, החבויה, של הבגדאדים

הלילה שחלף עלי ברמת גן כורע
מול מפתן ימיהם
של ילדי בגדאד המנדים
טוהה תקנה
מול תוגת גלותנו
נשימתו רוח עצורה
מלותיו חסרות הגה
חסרות צורה
במרומי ראשיתנו
הרחק מבגדאד, מצודתנו הצמיחה

אנחת סתו ארכה
בלי עשן או שלג
קול מר שמצית להרס הזמן
רמת גן באגן הים התיכון
היא יללת גלות אלמונית
צלקת שלא צעקה די
את פצעה

בבית הקברות א-נחזה, הייתי ילד
דלגתי מעל קברו של בליבל*
יחד עם נשים מוסלמיות עקרות
שדלגו מעל שבועה קברי יהודים כדי להרות

עם נזרק לריק בלי חרבות וכלי דגלים
רכובים על גבי דולפינים הנוהים באהבה
אל כוכבי בגדאד
מבטיהם משתברים כמו כתמי האור
על המפרשיות הדחוסות בנשמת העיר היהודית

ראיתי את תחית המדבר ההררי
מן הקצה האחר של הזמן
מן המקום שבו גופי או גופך
רוטט כטרף מדמם

האם נוכל להתאושש, בלי מצפן וכלי זכרון
ככל אלו שאדמתם נלקחה?

בקרי מטלטלים
וכאכם של גולי בגדאד ברמת גן
גואה בי

אל מול דמעותיכם בעיר המקלט
אני אוחו בחזיון
וממהר לשקע בו
להקדים את שריקות הטילים של סדאם
אני שוטף את הירח שלנו בכיור
והרחק מהאמות הנלחמות
מפשיט את שירת הנודדים
משחרר אותה
מן הפרעות הפולשניות

יש לקבר את מבקשי ראשיכם
לקול הרעם
של תותחיהם!

כדי לא לשכח
את המכות שהמגולים המטירו עלי בפריז
כחרכות צורבות
את עלי ההדס
שבשמו את ימינו בבגדאד
ואת כלת היבשות
שהדליקה נרות
למען שיבת המלח -
צריך להקים להם ארונות קבורה
עשויים מלח מדבר

לא רחוק מימי שנקברו
אני מחזיק מקל למקרה שאשתעמם
מקל שאוכל להכות בו את הפושעים
מבלי להעיר את הדרורים הישנים
ביצרות
ושתלתי עץ תמר
לתת צל לאמי
ולזרות את הגשם של ככל
במורד השדות היבשים

* בליבל: קבר של יהודי הקבור בבית הקברות היהודי בבגדאד, נחשב לזאצא של משה. נשים מוסלמיות היו עולות לקברו כדי לבקש בקשות. אומרים שנשים מוסלמיות עקרות היו קופצות מעל קבריהם של שבועה יהודים לסגולת פריז.

איור: רוני סומק

אותו פצע קדום נפער
תחת שמי העבר
הסוככים על זכרון הפרהוד

אותו המדבר ממשיך לנוע ולקבר
את אבותינו

אותו המנון לאם
ממשיך לנגן דמעות כזבים
אתם, המוחים בקול זעקה
עליכם מטל להיטיב את אורם
אחזו בנשק

ועזבו את הפלחן בחיק הדמדומים.
השכיבו את גופכם הרועד
הענו לאהבותיכם
קטפו שלות נפש
בשם נשיקות מבישות
רסנו את הדם הסוער
רקמו חזרה את הימים התלושים

הקשיבו לרמת גן
ליזנים העפות
חולפות

כמו חלומותינו
מול מרפסות בגדאד.

סלאח אל-חמדאני, משורר עיראקי הגולה בפריז, פקח לרווחה עיניים בגדאדיות בלילה הראשון שבו הגיע לפסטיבל "שער". משדה התעופה לקחנו אותו למסעדת "הלב הרחב" שבכרם התימנים, שם תובלו השיפודים בתבליני תימן, משם נסענו לחפלה עיראקית ברמת גן ואחרי שעה כבר החזיק סלאח את המיקרופון ושר עם "אחיו היהודים" את מיטב הרפרטואר. פרופ' שמואל מורה, שבינתיים הלך לעולמו ושנכח שם, ניגב דמעה. סלאח הזכיר לו את חבריו הערבים מלילות בגדאד. סלאח הוסיף דמעה פואטית והתחיל לכתוב כבר באותו לילה את הפואמה הרמת-גנית. למחרת לקחה אותו ציונה שמאי לחיפה (שם נערך הפסטיבל). בית המלון ברחוב הנביאים הוקף במסעדות ערביות. הקריאה נערכה באולם מלא ב"בית הגפן" וסלאח משוכנע לגמרי שבגדאד האמיתית נדרה מעיראק לכאן. אז מי אנחנו שניתן לאמת לקלקל את הסיפור.

רוני סומק

מאנתפאצ'ה לאינתיפאדה:

לשחרור התעתיקים מערבית מאימי ה"מדעיות"

התקלות הקטנות הללו אינן מקריות - הן בדיוק מה שקורה כאשר התעתיק ה"מדעי" פוגש את הקורא ההדויט שאינו יודע ערבית. איך אני יודע לומר בוודאות כי קרייזן הערוץ הראשון או קוראת עיתון "הארץ" נפלו קורבן לחוסר הבנה של תעתיק "מדעי"? התשובה פשוטה - טקסט הקריינות בסדרה "והארץ היתה תוהו ובוהו", שכל הנראה עבר הגהה בידי מומחה, הוקרן ככתוביות לחירשים על המסך (ר' תצלום מסך). הקרייזן פשוט לא ידע מה תפקיד הגרש שאחרי האות טי"ת ולכן קרא אותה ככל שהוא מבין ומכיר מן העברית. כך גם כאשר לקוראת "הארץ", שנדמה כי פשוט לא הצליחה להבין מהן כל אותן אותיות עם גרש, שאיננה מורגלת בהן בכתיבת העברית ומן הסתם גם אינה יודעת להגותן.

ברשימה הזאת אני מבקש לקרוא להיפטר מן התעתיק המדעי בסביבה פופולרית, כדרך למנוע שגיאות מגוחכות ומזיקות כגון זאת של הגיית שם השבט "בנו קורייה" או שם המשפחה "אבו גנימה". ברצוני לטעון כי הניסיונות לשמר בכוח את הקשר האורתוגרפי בין האלפבית הערבי לזה העברי, כנהוג בקהילות מקצועיות ומתמחות, על חשבון יכולתם

בפרק האחר-עשר של הסדרה התייעודית "והארץ היתה תוהו ובוהו" ששודרה בערוץ הראשון, רגעים לפני סגירתו והפיכתו לתאגיד השידור "כאן", בדיון על עליית האסלאם בחצי-האי ערב, התייחס הקרייזן למלחמתו של הנביא מוחמד בשבטי היהודים הקרובים לעיר אל-מדינה. וכך אמר הקרייזן: "מוחמד תקף את שבטי היהודים שהתרכזו בנווה המדבר ח'יבה. 600 יהודים בני שבט קורייה שנכנעו ללא תנאי נטבחו."! הקרייזן הוגה את שם השבט Kureyte, אולם יודע כל מי שלמד את תולדות הערבים והאסלאם כי שם השבט הוא, כמוכח, "בנו קורייה" (Qurayza). הקרייזן האומלל נפל מבלי דעת קורבן לתעתיק ה"מדעי" הנפוץ בקרב העוסקים בכתיבה על השפה הערבית, על הערבים ועל האסלאם, ביניהם אקדמאים, מתרגמים, מורים לערבית ואנשי מודיעין.

לא מן הנמנע שהשם "קורייה", כפי שנהגה בפי הקרייזן, נכתב או עבר הגהה בידי מזרחן מומחה שטרם לתעתק אותו לפי עקרונות התעתיק ה"מדעי", המקובל בכתיבה אקדמית, שלפיו האות הערבית ط, הנהגית בערבית כמעין זי"ן נְחֻצִית, "כבדה" ומודגשת, מתועתקת בעברית כטי"ת עם גרש. דא עקא שאיש לא נתן לקרייזן האומלל את המפתחות לצופן-הסתרים של העוסקים בערבית ולהגייה נכונה לפיה. כה "מדעי" היה התעתיק עד שהקרייזן האומלל, שכלל הנראה סמך בעיניים עצומות על ידענותו של המומחה ולא בירר בעצמו את דרך ההגייה הנכונה, הגה את השם באופן שגוי לתפארת. כל צופי הסדרה וכל מי שביקש להשתמש בה בעתיד כמקור חשוב להיסטוריה פופולרית זכו להצגה שגויה של מידע, שכמוה כהטעיה.

במקרה אחר, כותרת שעלתה בחשבון הטוויטר של עיתון "הארץ" בתאריך 13 ביולי 2017 מסרה את הפרטים הלקוניים הבאים: "הצעיר הישראלי שחצה לעזה: ג'ומעה אבו ע'נימה, בן 19, מהכפר הלא מוכר ח'שם זנה". אחת מקוראות העיתון הגיבה על הכותרת בציוץ משלה, שבו אמרה: "הארץ אתם על עברית" (צילום מסך בעמוד הבא). הקוראת, כך ניתן להניח מדבריה, קראה את השמות "ע'נימה" ו"ח'שם" ולא הבינה מה היא קוראת ואיך צריך להגות את השמות הללו. רק בהמשכו של אותו ערב, כאשר עלתה הכותרת כידיעה מלאה באתר "הארץ", שונה שמו של האיש ל"אבו גנימה", אם כי שם הכפר נותר על כנו.²

תצלום מסך מתוך הסדרה "והארץ היתה תוהו ובוהו" (מתוך ערוץ היטויב של הערוץ הראשון)

של הקוראים להבין ולהגות, ולו באופן מקורב, את השמות המקוריים בערבית, מטעים ומזיקים ואף משיגים תוצאה הפוכה. במקום לקרב את השמות הערביים לקוראי העברית ובכך, אולי, גם לקרב את התרבות והשפה הערבית אליהם ולהפחית את הזרות הנלווית לה דרך קבע בשיח הישראלי, תעתיק זה רק מוסיף זרות וניכור לטקסטים שממילא סובלים מכגון אלה למפרע.

למהותו של התעתיק ה"מדעי" ושימושו

עוד בטרם אדרש לבעייתיות השימוש בתעתיק המדעי בסביבה פופולרית, יש צורך להגדיר בדיוק מהו אותו "תעתיק מדעי" שאותו אני שם על ראש שמחתי ברשימה זאת: תעתיק "מדעי" זה (ואני מקווה שחשיבותן של המרכאות תובהר במרוצת הרשימה) הנו דבר ייחודי אך ורק לשפות שמיות, שמערכות הכתב שלהן קרובות ומקבילות לזו של הכתב העברי. תעתיק זה מקדש את הקרבה האורתוגרפית בין הערבית לעברית ורואה ערך "מדעי" בשימור ייצוגן של האותיות, באופן שאמור לאפשר לכל קורא עתידי של הטקסט "לאחזור" את צורת הכתיבה המקורית של המילה או השם בשפה הערבית. תעתיק זה הנו מדעי כאשר הוא מניח כי ה"צרכנים" שאליהם הוא פונה שולטים שליטה סבירה ומעלה בלשון המקור ולא רק שידעו לאחזור את המילה במקור, אלא גם לקרוא ולהגותה כהלכה.

1. את הפרק המלא ניתן לראות בקישור: <https://youtu.be/O7LXKed61Gg>.
הצייטט המובא כאן מתוך הפרק מופיע בדקה 9:50.
2. "הצעיר הישראלי שחצה לעזה: ג'ומעה אברהים אבו גנימה" מאת ג'קי ח'ורי. אתר "הארץ", 13 ביולי 2016.
בקישור: <https://www.haaretz.co.il/news/politics/1.3005713>

הציון של קוראת עיתון "הארץ" (צילום מסך)

מעניין לגלות כי בכל האמור לתרגום בכיוון ההפוך, כלומר בתרגומים שעושים מתרגמים ערכים לטקסטים מעברית - מעבר לשוני שאין הקרבה האורתוגרפית אובדת בו מלוא הנימה - אין רואים העוסקים במלאכה כל הכרח להשאיר את צורת הכיתוב המקורית בעברית כמות שהיא במקור. אדרבא, הם מוסיפים לצורה העברית עיצורים שונים ובעיקר אמות קריאה לפי הצורך, כך שאופן הקריאה של השמות יהיה נהיר לקוראי העברית ולא זר ומוזר להם - גם במחיר של "חוסר נאמנות" לצורת הכתיבה המקורית בעברית - ולצד זאת יישמר קרוב ככל הניתן לאופן ההגייה המקורי של השם במקור. כך, לדוגמה, השם הפרטי "ערן" יתועתק לערבית عيران ("עיראן"), כלומר מקבל יו"ד ואל"ף עודפות, כך שהקורא העברי יקרא אותו קרוב ככל הניתן לאופן הגייתו בעברית, גם אם מבחינה אורתוגרפית הוא מתרחק עד מאוד מן המקור העברי, חרף הקרבה בין הלשונות.

כדאי לבחון גם כמה דוגמאות משפות אירופיות: שמה של המשוררת הפולנייה זוכת פרס נובל ויסלבה שימבורסקה מוכר בישראל היום, לפחות בחוגים של חובבי הספרות והשירה. שמה בפולנית נכתב Wisława Szymborska. האם מישהו העלה על דעתו להביא את שמה בתעתיק מדעי - ויס(ל)וואבה סזימבורסקה, על מנת לשמור על זיקה לצורת הכתיבה המקורית של השם בפולנית? ומה באשר לשמו של המשורר הצרפתי ארתור רמבו (Arthur Rimbaud)? האם היה עולה על דעתו של מישהו לכתוב את שמו "ארטור רימבאוד"? חשבו גם על אופני "ראלי" (Raleigh). האם מתרגם מאנגלית היה מעז לתעתק את שם החברה "ראלייג"? ומה לגבי חברת הרכב הצרפתית "רנו" (Renault) - האם עורך ספרותי היה מתיר למתרגם לתעתק את שמה "רנאוולט"? כמוכן שאפשר להביא עוד אינספור דוגמאות לשמות כאלה משלל שפות אירופאיות ואחרות.

אינני מבקש לכפור ברשימה זאת, מן הסתם, בצורך שרואה לה קהילה מקצועית או מדעית לסגל לעצמה ולשמר ארגו כלים ייחודי - ובכלל זאת שיטת תעתיק ייחודית - שיאפשר לחבריה "לדבר בשפה אחת", לעשות שימוש מדויק ויעיל בתוצריהם של עמיתים וכן לבקדם. ראוי ואף רצוי שבאקדמיה או בקהיליית המודיעין ימשיכו לעשות שימוש בכלים מדעיים ובכלל זאת בשיטת התעתיק ככל שהעוסקים בתחום סבורים שהדבר משרת אותם, בין אם בהקלת חיפוש עתידי אחר שם או מילה כלשהם או כדי לשמור על אחידות פנים-קהילית בכתיבה, למניעת שיבושים ושגיאות. כל שאני מבקש לטעון כאן הוא כי התעתיק "מדעי", ככל כלי עבודה מדעי, צריך להצטמצם אך ורק לתכליתו המקורית, ככלי עבודה המשרת את הקהילה המקצועית הרלוונטית ובהתאם לצרכים מקצועיים ספציפיים בלבד. מן הסתם, לו היתה נותרת שיטת התעתיק "המדעי" הזאת בדל"ת האמות של

כך, לדוגמה, השם مصطفى (מוסטפא) יתועתק לפי שיטה זו "מצטפא" אף כי הגיית האות הערבית ض (המקבילה באופן עקרוני לאות צד"י בעברית) נשמעת לאוזנם של שומעי העברית קרובה יותר לסמ"ך מאשר לצד"י. גם שמו של חודש رمضان (רמדאן) יתועתק לפי שיטה זו "רמצ'אן" אף כי הגיית האות הערבית ض (שאין לה מקבילה באלפבית העברי) נשמעת לאוזנם של שומעי העברית קרובה יותר לדל"ת מאשר ל-צ'. הדבר רק הולך ומסתבך במילים מרובות תנועות שלא יובנו במעבר לעברית אלמלא יוספו להם אמות קריאה בתעתיק העברי. דוגמה מובהקת לכך (הכוללת גם אות שלא תובן על-ידי קוראי עברית) היא המילה انتفاضة (אינתיפאדה) שתתועתק לפי שיטת התעתיק המדעי "אנתפאצ'ה" ובלא הוספת שני יו"דים והחלפת ה-צ' בדל"ת יתקשו קוראי עברית מן השורה להבניה.

העברית מזמנת לנו, העוסקים בתרגומה ובהוראתה, אתגר ייחודי שהוא בגדר מלכודת הממתינה לקורבנה. כוונתי למלכודת הקרבה בין הלשונות, שבגינה התקבעה אצלנו התחושה כי עלינו לשמור מכל משמר על אופן הכתיבה של המקור העברי ולקדש את מלוא המכלול האורתוגרפי שלה, במקרים רבים על חשבון בהירותם של הדברים. מתוך הדבקות באורתוגרפיה הערבית, מבקש המתעתק ההולך לפי שיטת התעתיק ה"מדעי" להציג את מצאי הפונמות הייחודי לערבית, כדי למסור לקורא בדיוק מוחלט את המילה כפי שהיא נכתבת בערבית. אלא שבעברית לא קיים מצאי הפונמות הייחודי הזה (למשל, האות ص במילה "מוסטפא" או ض במילים "רמדאן" ו"אינתיפאדה"). מרבית המתעתקים הם תוצריהן של מערכות חינוך והכשרה ושל קבוצות התמחות מקצועיות, אקדמיות, מודיעיניות או חינוכיות. קבוצות אלה "תכנתו" ותבנתו את חבריהן להקפדה יתרה על שימוש בתעתיק ה"מדעי", מתוך הנחת יסוד שכל חברי הקבוצה והאנשים שהוכשרו במסגרתה ידעו לפענח את התעתיקים הנהוגים לפי שיטתה. לחברי הקבוצות הללו ברור לחלוטין שהאות ض נהגית כדל"ת נחצית, אבל מבחינה אורתוגרפית, שהיא זו שהם מקדשים, לאות ض אין כל קשר לאות דל"ת ולכן צפוי המתעתק לחוש מועקה וחוסר-נוחות לנוכח צורת הכתיבה "אינתיפאדה" ויימנע מלעשות בה שימוש. הסיבה לכך היא כי אותן קבוצות מקצועיות מעולם לא עמדו על חולשותיה ומגרעותיה של שיטת התעתיק הנהוגה בהן במפגש עם הקורא ההדיוט וממילא יסרכו לשנות את מנהגם כדי שלא "לחרוג מן הקונוונציות".

בשל קוצר-ידה הפונולוגי הניכר של שיטת התעתיק הזאת והתעלמותה מכתובת העברית בכתיב מלא, מוספים לעתים סימני ניקוד למילים המתועתקות, אך בכך פגם מרובע: ראשית, ברור לחלוטין שניקוד לא יעזור לגשר על הפערים שבין עיצורים ייחודיים לשפה הערבית שאינם קיימים בעברית ושקוראי העברית אינם יודעים להגותם. שנית, הוספת הניקוד בעברית כופה על הערבית תנועות וצלילים מן העברית, שאולי חולקים רמיון אורתוגרפי מסוים לצלילים המקוריים בערבית, אך בעת ובעונה אחת שונים מהם פונולוגית, כשם שסמ"ך שונה מצד"י בהגיית העברית. שלישית, ערכו האסתטי של הטקסט נפגם, שכן מילה מנוקדת תמיד תבלוט על העמוד כחריגה על רקע טקסט לא-מנוקד מה שעלול לפגוע באסתטיקה של הטקסט. הדבר עלול, אולי, להיראות שולי וחוסר-חשיבות, אך די לחשוב עד כמה בולט ניקוד על רקע טקסט לא-מנוקד כדי להבין מה מרכזיותה של האסתטיקה של הטקסט עבור העין האנושית. רביעית, יש גם ממד קונטרה-פרודוקטיבי, קרי המשיג תוצאות הפוכות, בשימוש בשיטת תעתיק זרה ומנכרת כל כך. לא ניתן להעביר את היופי, הייחוד והעושר של הערבית כאשר למען התקינות ה"מדעית", מוצגות המילים באופן כה לא אסתטי לעין של קורא העברית, ולבסוף הופכות בהכרח למשהו שגם לא נעים לאוזנו ושמן הסתם גם לא יצליח להבין.

הקהילות מקצועיות, לא היה כל צורך בכתיבתה של רשימה זאת. האמת, עם זאת, היא הפוכה בתכלית והתעתיק ה"מדעי" פרץ מזמן את חומותיהן של הקהילות המקצועיות ולעתים רבות הוא חדר לעולם התרגום הספרותי ולתרגומים פופולריים, בלתי-מקצועיים ובלתי-אקדמיים אחרים. הסיבה לכך היא העובדה כי במקרים רבים, אי-אילו מנשות ואנשי הקהילות המקצועיות הללו פועלים ככובעים כפולים ומשמשים גם כמתרגמים לקהל פופולרי.

כפל כובעים זה הוא דבר מבורך עבור הקהילה האקדמית, בבואה לפנות לקהל הרחב, הפופולרי, אך האמת היא שאין דבר מדעי בתעתיק ה"מדעי" כאשר זה פוגש קוראים הדיוטות, שאינם חברים באותן קהילות מדעיות ואינם אמונים על ארגז הכלים הייחודי שלהן. מכילי עבודה וז'רגון מקצועי יעיל ומועיל, כל שנותר מן התעתיק ה"מדעי" במפגש עם הקהל הפופולרי הוא כתב צופן נסתר, מוזר ובלתי מובן בעליל. הקורא ההדיוט, שאינו בקיא בערבית נעדר במקרה הטוב את הכלים המקצועיים לפענוח צופן התעתיק ואת הכלים הלשוניים לקריאת המילה המתועתקת. במקרה הרע, עומדת שיטת התעתיק הזו בסתירה גמורה לקודים אורתוגרפיים שהקורא הורגל בהם משך שנים של קריאת עברית. שהרי קורא העברית ההדיוט, שהורגל עוד משחר נעוריו וימיו בבית הספר כי האות צ' היא האות האחרונה בשמו האמצעי והראשונה בשם המשפחה של המלחין הרוסי פיוטר איליץ' צ'ייקובסקי או בשם המשפחה של הסופר האמריקני ריימונד צ'נדלר, לא יוכל לדעת לעולם כי השם "רמז'אן" הוא חודש רמזאן ולא Ramachan. בשל פערים אלה משיג התעתיק ה"מדעי" במפגשו עם קהל הקוראים הפופולרי את התוצאה ההפוכה – לא רק שהקורא לא יבין את המילים המתועתקות, הוא אף עלול לחשוב פעמים רבות, מכורח הרגלי ההגייה שלו בעברית, שמדובר במילים אחרות לגמרי ובכל מקרה לא ידע איך לקרוא את המילים שלפניו.

כשלים רווחים בפענוח התעתיק המדעי:

שאלון לקורא ההדיוט

משך שנים נתקלתי בתופעות מוזרות שיצר השימוש העודף, הכפייתי כמעט, בשיטת התעתיק ה"מדעי" ומנגד, בתגובות המשתוממות ואובדות-העצות של קוראים שאינם מכירים את המקור הערבי ואינם מבינים כלל מה הם קוראים, בדומה לדוגמאות שהבאתי בראשית הדברים. אלא שמעולם לא היה ברשותי "אקדח מעשן" שאוכל להביאו כדוגמה לעמיתי וחברי מקרב קהילת המתרגמים כדי להעמידם על המכשול שהם נותנים לפני עיוור.

בבואי לכתוב רשימה זו, חשבתי כי לא יהיה מנוס מלנסות ולהביא, ולו באופן ראשוני וחלקי, את אותו "אקדח מעשן", וזאת על מנת להציב את תמרורי האזהרה המתבקשים בפני הקהילה שעמה אני נמנה. אינני מבקש לעשות כן כדי לייצר פולמוס וכחני ולסמן נתיב ראשוני לקירוב בין שפת הסתרים שבה אנו, המתרגמים, משתמשים, לבין יכולת ההבנה והפענוח של קוראינו. נתיב זה יוכל, אולי, לסייע גם בהפגת העוינות, הזרות והמוזרות האופפות למפרע כל טקסט ערבי ובפרט טקסטים ספרותיים ערביים, ולמצוא עבורם נתיבות ללבו של הקורא העברי.

לשם כך, העברתי שאלון קצר, הכולל צפייה ב-25 שמות ומנחים שאותם ליקטתי מטקסטים עיתונאיים, ספרותיים ואקדמיים שיועדו לקהל הפופולרי. קהל המשיבים על השאלון, הם 150 גברים ונשים (85% מהם בין הגילים 20 ל-50 ורק 15% מהם בגילים מבוגרים יותר) שהמכנה המשותף ביניהם הוא שמיהם לא למדו ולו יום אחד של ערבית, ספרותית או מדוברת. בכך, הם מהווים את מה שניתן להגדירו

"המכנה המשותף הנמוך ביותר" של קוראי העברית הנתקלים בספרות ערבית – הדיוטות גמורים בשפה הערבית, שלא רכשו מעולם ולו את הכלים הבסיסיים להכרת התעתיק ה"מדעי". זוהי הקבוצה שדרכה, ולא דרך הקבוצה המצומצמת של יודעי הערבית ו/או העוסקים בה, אנו צריכים לשרטט את גבולותיה של קבוצת הקוראים הפוטנציאליים של תרגומינו. המשתתפים במשאל, שפניתי אליהם אישית ובחזרתי אותם לאחר שעמדתי על חוסר שליטתם בערבית, התבקשו לקרוא את השמות הכלולים בשאלון ולכתוב באותיות לטיניות מהו אופן הקריאה הראשון שעולה בראשם לשמות המוצגים בפניהם. בעצם השימוש באותיות לטיניות, ביקשתי לנטרל את הקרבה הלשונית בין השפות וככל הניתן גם את האפשרות כי יבינו את מטרתו של השאלון. אין בקבוצה זאת של משיבים משום מדגם סטטיסטי תקף ומייצג של קהל קוראי העברית וממילא לא ביקשתי לייצר מדגם תקף שכזה. מטרת השאלון היתה המחשה ראשונית של הדרך שבה מבינים הדיוטות גמורים בערבית את השמות המתועתקים לפי התעתיק ה"מדעי" ולקרב ביניהם לבין העוסקים במלאכת התרגום, כדי שאלה האחרונים יבינו את עומק הפערים הנוצרים בשל השימוש בתעתיק ה"מדעי" בסביבת קוראים שאינם אמונים עליו.

בשל קוצר היריעה, לא אוכל להציג כאן ניתוח מקיף של תוצאות השאלון (שתוצאותיו שמורות אצלי ונגישות לכל חפץ) אך אוכל לומר זאת בביטחון מלא: בכל 25 המילים שהוצגו לנשאלים, שרק מקצתן אביא כאן כדוגמה והמחשה, התקבלו תוצאות דומות, המראות באופן שאינו משתמע לשני פנים (וכפי שטענתי לעיל) כי אין לקוראי העברית כלים להבין כיצד יש להגות את השמות הערביים הכתובים בתעתיק ה"מדעי". ברוב מכריע של המקרים, השמות המתועתקים על-פי שיטה זו נקראים על-ידי קוראי העברית כמעט בכל צורה זולת צורת ההגייה המקורית והתקינה בערבית.

כך, לדוגמה, ביקשתי מן הנשאלים לומר מה הם מבינים משני השמות "תרכי" ו"פיצל" המרכיבים את שמו של הנסיך הסעודי טורקי אל-פייסל, לפי שיטת התעתיק ה"מדעי". רוב מכריע מבין 154 המשיבים, קראו את השם "תרכי" בכמה צורות עיקריות – Tarki, Terki – ובמידה פחותה גם Taraki ו-Tarhi. רק מיעוט – 9 נשאלים, קרי פחות משישה אחוזים מן הנשאלים – הבינו כי מדובר בשם "טורקי" (או תרְכִי, אם לנקוט את שיטת התעתיק ה"מדעי" המנוקד). את השם "פיצל" קראו רוב מכריע של הנשאלים בצורות Pitzel ו-Fitzel ובכמה נגזרות קרובות שלהם. רק 21 מהנשאלים (כ-13 אחוזים) הבינו כי מדובר בשם "פייסל" (ועוד ארבעה הצביעו על שמות קרובים, כגון Faitzal). תוצאות אלה מעידות על חוסר יכולת כמעט מוחלט של הקורא הישראלי להבין את שמו של הנסיך טורקי אל-פייסל כאשר הוא מתועתק לפי השיטה ה"מדעית".

מקרים אחרים של אי-הבנה קיצונית של השמות הכתובים ניכרו בשמות ערים בסוריה הנזכרות חדשות לבקרים בכלי התקשורת הישראליים – חומס (שלפי התעתיק ה"מדעי" נכתבה "חמץ" ונקראה על-ידי רוב הנשאלים, שלא במפתיע, Hametz או Hamtz על נגזרותיהם השונות; רק ארבעה נשאלים מסך 154 – כ-2.5 אחוזים בלבד – ציינו שם הקרוב לצורת ההגייה המקורית בערבית) ואידליב (שלפי התעתיק ה"מדעי" נכתבה "אדלב" ונקראה על-ידי רוב הנשאלים Adlab או Adlav על נגזרותיהם השונות; רק ארבעה נשאלים מסך 153 – כ-2.5 אחוזים בלבד – ציינו שם הקרוב לצורת ההגייה המקורית בערבית). האמירות דובאי ("דבי", לפי התעתיק המדעי) התעלתה על כל אלה,

3. תוצאות השאלון המלאות נגישות בקישור הבא: <https://goo.gl/K7LHx3>.

כאשר רוב מכריע של הנשאלים הציע את הקריאות Dabi ו-Debi נגזרותיהן השונות ואף לא נשאל אחד מסך 151 המשיבים ידע לזהות כי מדובר בדובאי.

שמות פרטיים אחרים שבלטו ככאלה שכמעט ולא זוהו על-ידי הנשאלים היו "בולוס" ("בולצ" לפי התעתיק ה"מדעי"; 0% זיהוי), מותנבי ("מתנבי" לפי התעתיק ה"מדעי"; כ-1% זיהוי), פארל ("פאצ'ל" לפי התעתיק ה"מדעי"; כ-3% זיהוי), חאפז ("חאפט" לפי התעתיק ה"מדעי"; כ-5% זיהוי), קוסאי חוסיין ("קצי חסין" לפי התעתיק ה"מדעי"; 0% זיהוי), סאיג ("צאאע" לפי התעתיק ה"מדעי"; 0% זיהוי) ושם השבט קורייה, המופיע בראשית המאמר ("קריטה" לפי התעתיק ה"מדעי"; זיהוי בודד וגם הוא מקורב בלבד).

מכל הדוגמאות הנזכרות לעיל עולה בבירור כי במפגש עם הקורא ההדויט, השימוש בתעתיק המדעי הפך מברכה לקללה ומאמצעי מסייע לאמצעי מכשיל. קוראים שאינם אמונים על השפה הערבית ואינם מכירים את שיטת התעתיק של הקהילה המזרחנית, אינם מצליחים להבין מהם השמות שאותם הם קוראים וניכר מכל כי אינם יודעים כיצד לקרוא את האותיות הייחודיות לשיטת תעתיק זו, שלהן פונקציות אורתוגרפיות שונות בין שיטת התעתיק לכתובת העברית הרגילה. רק מתי מעט מן הקוראים יצליחו לפענח את השמות המופיעים לפנייהם בתעתיק ה"מדעי" ודרך כלל אף זאת באופן מקורב בלבד.

מקורותיו המקצועיים והגילדאיים של התעתיק ה"מדעי"

העיסוק בסוגית התעתיקים מערבית (ורק מערבית!) חוזר ועולה פעם אחר פעם מאז שהתחלתי לעסוק בתרגום, ומייצר תגובות רגשיות בלתי פרופורציוניות אצל רבים מעמיתי ועמיתותי לתחום. בכנות רבה, אני תמה על העניין בכל פעם מחדש ונבוך מן המתאם ההפוך בין משך הזמן הבלתי-נתפס שהוקדש לרינונים על תעתיקים בכל פורום העוסק בתרגום מערבית (מן האקדמיה ללשון העברית ועד לנידח שבפורומים האינטרנטיים העוסקים בתחום) לבין הבלבול וחוסר הביטחון שלוקים בהם מתרגמים בכל פעם מחדש, בבואם לתרגם יצירה מערבית. למרבה הצער וההשתוממות, נראה כי הדיונים הארוכים לא הביאו את הסוגיה לפתרון מניח את הדעת בקרב המתרגמים והבלבול וחוסר-האונים הללו משתקפים לבסוף בחוסר יכולתם של הקוראים להבין את השמות המתועתקים לעברית.

במשך שנים אני שומע מן העוסקים בשפה הערבית סיבות שונות ומשונות לשימוש הבלתי-נשלט שהם עושים בתעתיקים "מדעיים" בתרגומיהם, במאמריהם ובחומרי ההוראה שלהם, גם כאשר הם מבינים בחלק מן המקרים כי קוראיהם אינם מבינים את התעתיק שבו הם עושים שימוש. הסיבה הראשונה לכך היא מה שאני מכנה "כורח ההרגל". לא נדיר לשמוע ממתרגמים את המשפט "אני בוגר/ת 8200 וגם כשאני מנסה לכתוב בתעתיק שאינו התעתיק ה"מדעי", אני מרגיש/ה לא בנוח ובסוף מחזיר/ה את הצורה לתעתיק שאני רגיל/ה אליו. גם אם ניתן להבין את כוחו של הרגל ארוך-שנים זה, נדמה כי אין מדובר אלא בהתמכרות ממניעים טכניים, מונעי כפייה מערכתית של כללים, לשיטת תעתיק המתאימה לעבודה מקצועית מסוג מסוים (מערכת המודיעין לדוגמה), תוך חוסר יכולת להתאימה לסביבות קוראים משתנות. רישומה של המערכת הצבאית-מודיעינית ניכר לא רק בתחום השימוש בשיטת תעתיק כזו או אחרת, כי אם בכל ההיבטים של לימוד השפה הערבית בישראל והשימושים השונים בה. נדמה כי חלקים גדולים מבין בוגרי המערכת המודיעינית אינם יכולים ואולי

אף אינם רוצים להשתחרר מהשפעתה, אך זה עניין הראוי לדיון (והנידון בהרחבה) במקומות אחרים. קשה להתעלם גם מכך שישנה כאן דינמיקה של הגבחה חומות של גילדה מקצועית: קבוצה סגורה של בעלי מקצוע בעלי הכשרה דומה, המתנהגים כגילדה או כחבר שומרי-סוד ושהז'רגון והתעתיק הייחודיים הפכו להיות לבנים באופן חומות המגוננות על הגילדה ואף מבחן כניסה של ממש לתוכה.

סיבה אחרת להיאחזות הכפייתית בתעתיק ה"מדעי" היא סיבה אידיאולוגית ו/או דידקטית שבעיקרה מבקשת להעניק לקוראים "טעימה" מן הערבית ולעודדם בשל-כך ללמוד אותה או למצער להתוודע אליה. זו יכולה להיות "טעימה" של הצליל המקורי או במקרים קיצוניים למדי, גם יצירה מכוונת של זרות ומזרות בטקסט שעיקר תכליתו, כאמור, היא לעודד את הקוראים להיחשף לערבית באופן בלתי-אמצעי, מה שאמור להתיר עבורם את המתח והמזרות שיוצר התעתיק או השימוש במילים ערביות. לא אחת שמעתי מתרגמים שאמרו לי דברים בסגנון "הקוראים יצטרכו להתמודד עם צורת הכתיבה המזורה הזאת. מצדי שילכו ללמוד ערבית!". ואמנם, במקרים מסוימים יש חן מסוים בהותרת משהו מן המקור הערבי, בין אם מדובר במילה המשותפת לשתי השפות ובין אם מדובר בקללה או בביטוי בסלנג, המובנים גם בקרב קוראי העברית. אלא שמעבר למקרים בודדים אלה וגם הם צריכים להיעשות בטוב טעם - כל שאר המקרים הם בגדר כפייה של זרות על הקורא והרחקתו מן הטקסט.

בהיאחזות זו בתעתיק המדעי יש שילוב של פחד והתנשאות, המזיקים כל אחד מהם, לחוד וגם יחד. הפחד הוא מעמיתים למקצוע שחס וחלילה יראו תעתיק בלתי "מדעי" בטקסט של עמית/ה ויודעו/עו לגלות שהוא "אינו יודע ערבית", כפי שמתגלה מן התעתיק ה"שגוי" המופיע בטקסט שלו. אימת הקולגות כופה על רבים בתחום - חוקרים, מורים, מתרגמים ועיתונאים - היאחזות בתעתיק המדעי גם כאשר ברור להם שקוראיהם יתקשו להבינו (אם הדבר בכלל ברור להם). ההתנשאות מתבטאת בכך שבמקום שהטקסט המתורגם יהיה עילת הכל והלשון תהיה אמצעי למסירתו היעילה בלבד, במקרה הייחודי של תרגום מערבית - שבה הכל פוליטי ושבה חושבים המתרגמים שיש להם שליחות פדגוגית הרבה לפני שליחות תרבותית-תרגומית - המצב הפוך והטקסט הופך משני ומשועבד ללשון. הדבר עומד גם בניגוד גמור למשימת המתרגם, שהיא צנועה מטבעה. אינני רוצה בדברים אלה, חלילה, להאשים את חברי לקהילה בפחדנות ובהתנשאות. כולם אוהבי ערבית וחדורי שליחות בעיסוקם בשפה. אלא שהלהט הבורע הזה עלול לעתים להשכיח מלבם כי התרגום הוא מלאכה מוכוונת-קוראים שאינה מיועדת לצריכה פנים-קהילתית וככזו עליה להביא בחשבון גם ובעיקר את צורכי הקוראים ומגבלותיהם, גם אם הדבר כרוך בהסתגלות לכללי-משחק מקצועיים חדשים.

סיכום

אני יודע אל-נכון שכמה מעמיתי למקצוע ירימו גבה בגלל ישירותם של הדברים או ירגישו לא בנוח בגלל הרגלים ישנים שהוטמעו בהם לכל אורך מסלול ההכשרה שלהם, בתיכון, בשירות הצבאי, בלימודים אקדמיים ובהוראה. אולם דווקא משום שמדובר בקבוצת מיעוט (אף אם מיעוט משכיל) הם יאלצו להתייבב דווקא בעמדה המתגמשת. במצב הנוכחי, דאגת יתר לרווחתה של הגילדה המקצועית המצומצמת למדי (לא יותר מכמה מאות ספורות של אנשים, במקרה הטוב) וחשש כמוס יותר מפני ביקורתו במקרה של "חריגה מן התקן", מונעים מעבר של רוב הקהילה המדעית מן התעתיק ה"מדעי" אל תעתיק נגיש

ניזאר קבאני ♦ נזאר קבאני

השוואת תרגומים

ניזאר קבאני (1923-1998), הטוען הראשי לכתר המשורר הלאומי של סוריה, לצד אדוניס, היה גם מן המשוררים הפוריים ביותר בה. יותר משלושים ספרי שירה חיבר, ורבים משיריו הולחנו וזכו לפופולריות עצומה. אף ששמר אמונים לדמשק, עיר הולדתו, הרבה קבאני לנדוד. לאחר שנסע ברחבי העולם בשליחות השירות הדיפלומטי הסורי, השתקע בכיירות והקים בה הוצאה לאור ובראשית שנות השמונים, לאחר מות אשתו השנייה, נטש את המזרח התיכון ובילה ואת אחרית ימיו בכתיבת שירה בפריס, בז'נבה ובלונדון. שירי האהבה של קבאני, שכונה "משורר האשה", מתאפיינים בלהט ארוטי ובמתח בין אהבת האשה ובין אהבת המילה הכתובה, ואילו שירי האקטואליה וההגות הפוליטית שלו, שבהם הוכיח את העולם הערבי על תבוסותיו הרבות – והתבוסה לישראל השנואה בראשן – כורכים באורח פלא נאצריזם מיליטנטי עם אינדיבידואליזם העוין כל משטר.

רבים משירי קבאני תורגמו לעברית, אך בשל המבחר העצום תורגמו רק מעטים מהם יותר מפעם אחת. לגבי שני שירים לפחות, 'לחם וחשיש וירח' (1954) ו'שירת בלקיס' (1981), המצב שונה: שניהם תורגמו לעברית ארבע פעמים ויותר. מצב עניינים נדיר, המאפשר הצגת תרגומים מרובים זה לצד זה, שהיא מקובלת בתרגומים עבריים משפות אירופה אך נדירה בתרגומים מהשפה הערבית.

מלאכת השוואת תרגומים אלו מערבית מעניינת, בין היתר, משום שהיא מכריחה אותנו להפריד בין עיקר לטפל. היא קוראת לנו להתעלם מהבדלים מקריים בהבנתה של מילה אצל מתרגם זה או אחר, מפערים הנובעים מהבדלי גרסאות בטקסט המקור שעמד לנגד עיניו וכיוצא בזה, ולהתמקד בתפיסתו באשר לתרגום שירה בכלל ולתרגום שירתו של קבאני בפרט. זהו מעשה מורכב, הנעשה מורכב אף יותר כאשר המשווה בין התרגומים, כמו במקרה זה, הוא אחד המתרגמים עצמם.

בשיר 'לחם וחשיש וירח' מילים פשוטות ועזות מבע ותמונה פיוטית הנחקקת בזיכרון, אך לתרגומו הרבים לעברית זכה, כפי הנראה, בגלל הביקורת העזה שהוא מטיח בתרבות הערבית והאסלאמית על נחשלותה ועל רפיון ידיה – ביקורת הערכה להפליא לאוזניים ישראליות. תרגומו של ששון סומך, היאה למלומד שלמד עברית בבגרותו ובעשר אצבעותיו, מתאפיין במשלב ארכאי בהרבה מזה של טקסט המקור, ויש בו אוצר מילים ותחביר שאובים ממעמקי השפה העברית: שורות כמו "מֵה חֶלְשָׁה מֵה תְּשִׁשְׁתָּ / יִפְקְדוּנוּ עַת אֹדַר יִחְלְחַל" עשויות להפיל יראת כבוד על כל קורא. תרגום זה כמעט שאינו משקף את החריוז התכופה שבמקור, אך הוא שקול במשקל אירופי קשיח ומאובן, משקל האֶנְפֶּסֶט (סדרות בנות שלוש הברות שהשלישית שבהן מוטעמת) המדגיש את הפתוס שבשיר. תרגומו של שמואל רגולנט מרוֹמֵם פחות ורומנטי יותר: שורותיו באות באוזנינו כשמן הטוב לא רק משום שהן כתובות במשלב פיוטי, במשקל חופשי ומתנגן ובחרוז חלקי, אלא גם משום שהן מחליקות כמה מהדימויים המחוספסים שבשיר המקורי. כך, למשל, במקום שבו קבאני כותב על אנשים הלנים ב"בתים [העשויים] משיעול", רגולנט כותב על אנשים "אֶשֶׁר עוֹשִׂים אֶת לִילוֹתֵיהֶם בְּבִתֵּיהֶם מְזִי-

שעול". את הראייה הרומנטית רגולנט משלים בכנותו את חרמש הירח, ה"הָלֵאל" המוסלמי, בשמו של הגיבור הרומנטי הגדול מכולם, הילל בן־שחר. תרגומיהם של צבי גבאי ושל אהוד הורביץ מייצגים גישה מילולית: מילות השיר מופיעות בהן כנתינתן וכסדרן כמעט, וההופעות התכופות של שלוש נקודות אצל גבאי ושורות כגון "מֵה זֶה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה גֶלְגֵל מְאִיר זֶה" אצל הורביץ מעלות על הדעת את תחביר השפה הערבית. הן גבאי והן הורביץ מגלים אדישות יחסית ליסודות השיריים שביצירה, כגון משקל וחריוז (וגבאי אף נמנע לרוב מחריזה דקדוקית), אך הם מקפידים הקפדה יתרה על מסירת היסודות האינפורמטיביים שבה. נראה שהעיקרון המנחה של שני תרגומים אלו הוא פדגוגי, ושהם מבקשים לתעד את השיר המקורי ולהסבירו יותר משהם מבקשים לחולל את האפקט שלו בנפש הקורא; אין תמה שההערות שהוסיפו לפני השיר ואחריו מקיפות ומעמיקות משל עמיתיהם. בתרגומי שלי אפשר למצוא את השינויים הרבים ביותר ביחס לתוכן המקור, וזאת משום שהדגש בו מושם על המוזיקה: הוא נאמן לחריוז העשירה של קבאני ולמשקל הטוני החופשי שלו, וזאת גם במחיר הדיוק המילוני והתחבירי. כך, למשל, החשיש הופך בו ל"עֶשֶׂב עֹז רִיחַ", כדי לחרוז בכמה וכמה מילים ושורות המופיעות בתחילת השיר, ו"יִרְחַ" בראשן. עוד מאפיין של תרגום זה הוא שימוש במילים לועזיות, שאינו נפוץ בתרגומים מערבית לעברית; חריות השם אֶבּוּ זַיֵד אֶלְהֵלְאֵלִי במילים כגון וִירְטוּאֵלִי ואוֹרִינְטָלִי, למשל, נעשתה לא רק מטעמים מוזיקליים, אלא גם כדי להזכיר לנו שהשיר כולו נכתב בידי מחבר מודרני המעלה את המודרניות על נס.

'שירת בלקיס', הפואמה שחיבר קבאני לזכר אשתו השנייה, שנהרגה בפיצוץ מכוננית תופת בשגרירות עיראק בכיירות בתקופת מלחמת האזרחים, נחשבת לעתים קרובות לפסגת יצירתו: קינה וירטואוזית, מלאת כנות ותנופה, המגישה כתב אישום לחברה הערבית כולה. פואמה זו מאגדת בתוכה את כל היסודות המרכיבים את שירת קבאני: היא שיר אהבה לאשה, שיר הלל לכתיבת שירה, שיר תוכחה למשטר ושיר מדרבן לפעולה להמוני העם. לעתים קרובות קורה שמתרגמים בוחרים שלא לתרגם שיר מגוון וארוך שכזה בשלמותו אלא לפרסם חלקים ממנו בלבד, ובמקרה כזה מעניין לבדוק מה בחרו להשאיר ומה החליטו להשמיט. תרגומו של צבי גבאי, הדומה מבחינה סגנונית

חֶבֶז וְחִשִּׁישׁ וְקֶמֶר ♦ לֶחֶם וְחִשִּׁישׁ וִירַח

עندما يولدُ في الشرقِ القمرُ..
 فالسُطُوحُ البِيضُ تغفو
 تحت أكداسِ الزَّهْرِ..
 يترك النُّلْسُ الحِوَانِيَتِ ويمضونُ زَمْرًا
 لملاقاةِ القَمَرِ..
 يحملونُ الحَبِزَ.. والحَاكِي.. إلى رأسِ الجِبَالِ
 ومعدّاتِ الحَنْزَرِ..
 ويبيعونُ.. ويشرونُ.. خِيَالًا
 وِصُورًا..
 ويموتونَ إذا عاشَ القمرُ..

***

ما الذي يفعلُهُ قرصُ ضياءٍ؟
 ببلادِ..
 وبلادِ البَسْطَاءِ..
 ماضِغِي التَّبِيعِ وتِجَارِ الحَنْزَرِ..
 ما الذي يفعلُهُ فينا القَمَرُ؟
 فنَضِيعِ الكَبْرِيَاءِ..
 ونَعِيشِ لِنَسْتَجِدِي السَّمَاءِ..
 ما الذي عندِ السَّمَاءِ؟
 لكَسَالِي.. ضعفاءً..
 يستحيلونَ إلى موتِي إذا عاشَ القَمَرُ..
 ويَهْرُونَ قَبورِ الأَوْلِيَاءِ..
 عَلَّهَا تَرْزُقُهُمْ رِزًّا.. وَأَطْفَالًا.. قَبورِ الأَوْلِيَاءِ
 ويمدُّونَ السَّجَاجِيْدَ الأَنْبِيَاءِ الطَّرِيزِ..
 يتسلطونَ بأفْيُونِ نَسْمِيهِ قَلْبًا..

وقضَاءُ..
 في بلادِي.. في بلادِ البَسْطَاءِ..

***

أي ضِعْفٌ وانحلالُ..
 يتولَّانِ إذا الضَّوءُ تدفَّقُ
 فالسَّجَاجِيْدُ.. وآلافِ السَّلَالِ..
 وقدَّاحُ الشَّايِ.. والأَطْفَالُ.. تحتلُّ التَّلَالُ
 في بلادِي
 حيث يبكي السَّادِجُونَ
 ويعيشونَ على الضَّوءِ الذي لا يبصرونَ..
 في بلادِي
 حيث يحيا النُّلْسُ من دونِ عِيونَ..
 حيث يبكي السَّادِجُونَ..
 ويصلونَ..
 ويَزنونَ..
 ويحيونَ اتكَالًا..
 منذ أن كانوا يعيشونَ اتكَالًا..
 وينادونَ الهَلالَ:
 " يا هَلالُ..
 أيُّهَا التَّبِيعِ الذي يُمطرُ مَلْسًا..
 وحشيشًا.. ونعلسًا..
 أيُّهَا الرِّبِ الرِّخَامِي المَعْلَقُ
 أيُّهَا الشَّيْءُ الذي ليسَ يصدِّقُ..
 دَمَتَ لِلشَّرِّقِ.. لنا
 عنقودُ مَلْسٍ
 للملأينِ التي عَطَّلَتَ فيها الحَوْلُسُ

***

في ليالي الشرقِ لَمًّا..
 يبلُغُ البَدْرُ قَمَامَهُ..
 يتعرَّي الشرقُ من كلِّ كَرَامَهُ
 ونضال..
 فالملايينُ التي تركضُ من غيرِ نَعَالٍ..
 والتي تؤمنُ في أربعِ زَوجَاتٍ..
 وفي يومِ القِيَامَةِ..
 الملايينِ التي لا تلتقي بالخبزِ..
 إلا في الخِيَالِ..
 والتي تسكنُ في الليلِ بيوتًا من سَعَالٍ..
 أبدًا.. ما عرفتُ شكْلَ الدَّوَاءِ..
 تتردِّي جُثثًا تحت الضيَاءِ..
 في بلادِي.. حيث يبكي الأَغْبِيَاءُ..
 ويموتونَ بكاءً..
 كلِّمًا حَرَكَهُمْ عَوْدُ ذَلِيلٍ.. و"ليالي"
 ذلك المَوْتُ الذي ندعوه في الشرقِ..
 "ليالي".. وغناءً
 في بلادِي..
 في بلادِ البَسْطَاءِ..
 حيث نَجْتَرُ التَّوْاشِيحَ الطَّوِيلَةَ..
 ذلك السِّثْلُ الذي يفتكُ بالشرقِ..
 التَّوْاشِيحَ الطَّوِيلَةَ..
 شرقنا المَجْتَرُ.. تاريخًا
 وأحلامًا كَسولَةَ..
 وخرافاتِ خِوَالِي..
 شرقنا, البَاحِثُ عن كلِّ بَطولَةَ..
 في أبي زيدِ الهَلالِي..

והחריוה של המקור, אלא גם את המצוקה העולה ממנו. לכן בחרתי שלא להפריד אותו לפרקים ולקטעים הנותנים לקורא לנוח, כמי שעובר בנחת מתמונה לתמונה בתערוכה, אלא לתרגם אותו כמות שהגיע לידי, כצעקה ארוכה מלב נשבר הנקטעת בשורות קצרות של יפחות.

לאורך השנים התרגלנו לכך שהמקום (המצומצם) שתרגומי הספרות הערבית תופסים בדיון הציבורי הישראלי עולה בהרבה על המקום שהם תופסים על מדף הספרים בפועל. השוואת תרגומים זו עשויה לסמן את תחילתה של מגמה חדשה, המובילה לקראת יום שבו תזכנה יצירות ספרות ערביות לא לתרגום אחד בלבד, אלא לשניים, לשלושה ואף ליותר. בכוא יום זה נזכה לחזות בתחרויות בין מו"לים עבריים על תרגום רב-המכר האחרון מביירות, בהתכתשויות בין מתרגמים עבריים בדבר הדרך הנכונה לתרגם קצידה, ובקצרה - בחיי שכנות ברוכים ונורמליים עם הספרות הערבית. ♦

י"ב

לתרגומו ל'לחם וחשיש וקמר', הוא דוגמה לתרגום ייצוגי, הבורר חלקים מגוונים ככל האפשר מן היצירה השלמה: הוא מביא בתרגומו קטעים המשבחים את בלקיס, קטעים המתנים את געגועי המשורר אליה, קטעים המתחיים ביקורת על החברה הערבית המפולגת והאלימה שגרמה למותה ואף כמה שורות ארס-פואטיות העוסקות בשירים באשר הם. תרגומו התמציתי והגבישי של נעים עריידי, לעומת זאת, הוא דוגמה לתרגום מכוון מטרדה, הכולל קטעים הנוגעים לעניין אחד בלבד: במקרה זה, ביקורת על אכזריות המשטרים הערביים ועל היסודות הקלוקלים בהיסטוריה הערבית המאפשרים אותה. ביקורת זו חשובה למתרגם עד כדי כך שהוא משמיט את כל השורות שאינן עוסקות בה, ולא זו בלבד אלא שמהשורות שהוא מותיר על כנן הוא מסלק כל התפייטות וכל הרחבת דיבור. תמונת ראי לתרגום יעיל ובהיר זה אפשר למצוא בתרגומו הלירי של שמואל רגולנט, המקיף את היצירה במלואה ומתאפיין בשורות ארוכות ובניסוחים מפורטים וסבלניים המשווים לה טעם של שיר בפרוזה. בתרגומי שלי, שגם הוא כולל את היצירה כולה, ביקשתי לשקף לא רק את תבניות הנגינה

לחם חשיש וירח

מערבית: ששון סומך, 'קשת', גל' 47-48, עמ' 44-46 (1970)

כְּאֶשֶׁר בְּמִזְרַח הַיָּרֵחַ נוֹלָד
הַגִּגּוֹת הַלְּבָנִים נִרְדָּמִים
אִז מִתְחַת לְשֹׁפֵעַ פְּרָחִים.
הַבְּרִיּוֹת אִז זֹנָחִים חֲנִיּוֹת,
צוֹעֲדִים בְּהַמּוֹן
לְפָנֵי שֵׁשׁ עִם יָרֵחַ נוֹלָד.
פֶּת־לְחֶמֶס הֵם נוֹשָׂאִים, גְּרַמּוֹפּוֹן הֵם נוֹשָׂאִים,
אֶל רֵאשֵׁי הָהָרִים
וְנוֹשָׂאִים אֶצְטֵרְכִיָּה שֶׁל סְמֵי הַזֵּיוֹת
הַזֵּיהָ הֵם מוֹכְרִים אֶף קוֹנִים
וְתַמּוֹנוֹת,
וּמְתִים עֵת יַחֲהֶה הַיָּרֵחַ.
מָה עוֹשֶׂה, הוּא, קְמָרוֹן שֶׁל אוֹרָה
לְאַרְצֵי!
לְאַרְצֵם שֶׁל חוֹזִים וְנִבְיָאִים
לְאַרְצֵם שֶׁל פְּשׁוּטֵי הָאָדָם
שֶׁל אוֹתָם לוֹעֲסֵי הַטְּבַק, סוֹחְרֵי הַסְּמִים
מָה עוֹשֶׂה הַיָּרֵחַ, הוּא, בְּנוֹ?
כִּי נִשְׁלִיךְ גְּאוּהָ
וְנַחֲהֶה לְקַבֵּץ נְדָבוֹת מִשְׁמִים?
וְכִי מָה לְשָׁמִים לְעִנִּי
לְתִשׁוּשִׁים, עֲצָלִים
הַהוֹפְכִים לְמִתִּים עֵת יַחֲהֶה הַיָּרֵחַ
שֶׁקְבָרֵי צְדִיקִים יִנְעָרוּ
לְבָקֶשׁ מִתַּת־אֲרֶז, בְּקֶשׁ יְלָדִים
מְקַבְרֵי צְדִיקִים.
שְׁטִיחֵי הוֹד הֵם פּוֹרְשִׁים
מִתְבַּדְּרִים הֵם בְּאוֹפִיּוֹם וְשִׁמוֹ "הַגּוֹרֵל"
"הַגּוֹרָה"

בְּאַרְצֵי, בְּאַרְצֵם שֶׁל פְּשׁוּטֵי הָאָדָם.
מָה חֲלָשָׁה מָה תִּשְׁתַּשֵּׁת
יִפְקְדוּנוּ עֵת אוֹר יַחֲלֶחֱל!
הַשְּׁטִיחִים וְאַלְפֵי הַסְּלִים
גְּבִיעוֹנִים שְׁלֹתָה, זְאֵטוּטִים יִכְבְּשׁוּ הַגְּבָעוֹת
בְּאַרְצֵי
שֶׁם בּוֹכִים הַתְּמִימִים
וְחַיִּים הֵם בְּאוֹר שְׁאוֹתוֹ לֹא יֵרְאוּ
בְּאַרְצֵי
שֶׁם חַיִּים יִצְוִרִים בְּלֵי עֵינַיִם
שֶׁם יִכְבוּ הַתְּמִימִים
יִתְפַּלְלוּ
יִזְנוּ
וְיַחֲזִיּוּ נִתְמַכִּים.
מִנִּי אִז הֵם חַיִּים נִתְמַכִּים
וְקוֹרְאִים הֵם לְסַהֵר:
הוּא, סַהֵר
הוּא מְבוֹעַ יִמְטִיר יְהִלּוּמִים
וְחִשִּׁישׁ וְתִרְדֵּמָה
הוּא אֵתָה אֶל־הַשִּׁישׁ לְמַעַל
הוּא אֵתָה הַדְּבָר שְׁאֵף לֹא יֵאֱמָן
לוֹ חִיה לְמִזְרַח, לְכַלְנֹו
אֶשְׁכּוֹל יְהִלּוּמִים.
לְמִילִיוֹנִים אֲשֶׁר חוֹשִׂיהֶם נִתְנַדְּפוּ
בְּלִילוֹת הַמִּזְרַח כְּאֲשֶׁר
הַלְּבָנָה מִתְעַגְלָת תִּמָּם.
הַמִּזְרַח הֵן פּוֹרֵק מְעֵלָיו גְּאוּהָ,
מְאָבָק.
הַמִּילִיוֹנִים אֲשֶׁר בְּלֵי מְנַעַל הֵם רְצִים

שְׁאִיתָן אֲמוֹנָם גַּם בְּדָל־ת נְשִׁים
גַּם בְּיוֹם־דִּין־אֶמֶת
הַמִּילִיוֹנִים שְׁאִין מִפְּגָשָׁם עִם הַלְּחָם
אֶלָּא בְּחִלּוֹם
הַדְּרִים בְּלִילוֹת בְּכַתִּים
שֶׁל שְׁעוֹל
מְעוֹלָם לֹא יִדְעוּ הֵם תְּרוּפָה מָה פִּשְׁרָה
הַהוֹפְכִים לְגוֹפּוֹת שֶׁם בְּאוֹר
בְּאַרְצֵי
בְּנֵי אוֹלֵת בּוֹכִים שֶׁם
וּמְתִים בְּבָכִים
מְדֵי רְאוּת עֵינֵיהֶם פְּנֵי הַסַּהֵר
מוֹסִיפִים וּבּוֹכִים
עֵת הַעוֹד¹ יִנְיַעַם בְּכַנִּיעָה, עֵת לִי־אֵלִי²
הֵה, הַמּוֹת הַזֵּה אֲשֶׁר כָּאֵן בְּמִזְרַח
נִקְרָאנוּ "לִי־אֵלִי", זְמֵרָה
בְּאַרְצֵי
בְּאַרְצֵם שֶׁל פְּשׁוּטֵי הָאָדָם
כָּאֵן נִלְעַס לֵאֵין סוֹף תְּאוּשִׁיחַ בְּנֵי־בְּלִי־סוֹף
זוֹ שְׁחַפֵּת אֲשֶׁר לְמִזְרַח
אֲרִיכֵי־תְּאוּשִׁיחַ
מִזְרַחְנוּ לוֹעֵס, מְעַלָּה אֵת גֵּרָת
הַהִיסְטוֹרִיָּה,
גֵּרָת חִלּוּמוֹת שֶׁל עֲצָלָת
סְפוּרֵי אֲגוּדוֹת שְׁנוּשָׁנוּ
מִזְרַחְנוּ הַתָּר אַחַר כָּל הַגְּבוּרוֹת
בְּדָמוֹתוֹ שֶׁל הַלֵּז, אֲבוּ־יִזְרָד
אֶל־הַלְּאֵלִי.⁴

1. "עוֹד" - כְּלִי־הַמִּיתָרִים הַמִּזְרָחִי הַנּוֹדֵעַ, מְעִין בְּטַנּוֹן.
2. "לִי־אֵלִי" - סוּג זְמֵר מִזְרָחִי מִתְמַשֵּׁךְ, שׁוֹמְרוֹ חוֹזֵר עַל הַמִּילִים "יֵא לִיל" ("הוּא, לִילָה").
3. "תְּאוּשִׁיחַ" - סוּג זְמֵר עֵרְבִי.
4. אֲבוּ־יִזְרָד אֶל־הַלְּאֵלִי - גִּיבוּר־אֲגוּדוֹת עֵרְבִי מִימֵי־קֶדֶם, שִׁמְסַפְרֵי מַעֲשִׂוֹת בִּימֵי־הַבִּינָיִים הַרְבּוֹ לְסַפֵּר עַל־לִילוֹתָיו.

לחם חשיש וירח

מערבית: שמואל רגולנט, 'עתון 77', גל' 34, עמ' 60 (1982)

לעת מולד־הירח במזרח...
עת נמים הגגות הלכנים את שנתם
וזיוו עליהם יהל...
יעזבו האנשים את החגיות ויצעדו כתות־כתות
להקביל את פני־הירח...
נוטלים עמהם לחם... מקלט... אל ראשי־ההר
סמים ואבזריהם...
קונים... ומוכרים... תעתועים
ודמיות...
ומתים כשיעור הירח לחיים...
מה חולל גלגל־האורים?
בארצי...
בארץ הנביאים...
בארץ האנשים הפשוטים...
לועסי־הטבק ותגרי־הסמים...
מה עולל לנו הירח?
ששחת את גאון־עזנו...
ואנו חיים על חסדי־שמים...
מה יועדו השמים
לעצלים ולנרפים?
הם יגועו כשיעור הירח לחיים...
ויטלטלו את קברי־הקדושים...
מצפים לשוא שייעניקו להם קצת ארז...
פרי בטן...
ופורשים את שטיחי־התפלה הנאים והמהדרים
ומתנחמים באופיום, המכנה בפינו גורל...
וגזרה משמים...
בארצי... בארץ האנשים הפשוטים...
אלו תשיות ונוון
יאחזו בנו עת יגיע הירח אורו
ושטיחי־התפלה... ואלפי־הסלים...
וספלי־התה... והילדים המתגודדים
על הגבעות...
בארצי
בה בוכים התמימים...
ונזונים מן האור, הנשגב מבינתם...
בארצי
בה חיים אנשים בלא־עינים...
בה בוכים התמימים...
ומתפללים...
ונואפים...
ונכנעים לגורלם...
במימים ימימה...
ומעתירים לירח יקר הולך:
"הו הילל בן־שחר...
אתה המבוע המקר יהלומים...
חשיש... ונים־לא־נים...
אתה רבון־השיש התלוי על בלימה
אתה היש המעיר פליאה...
אתה הפוקד את המזרח... למענגנו...
אשכול של יהלומים...
למען המליונים השרויים בדמדומים."
באותם לילות המזרח עת...
יופיע הירח במלואו...
ינער המזרח מכל כבוד
ומאבק...
והמליונים המתרוצצים יחפים
והמאמינים בארבע נשים...
וכיום־הדין...
המליונים שלא בא לחם אל פיהם
אלא בחלום...
ואשר עושים לילותיהם בכתיהם
מזי־שעול...
ואשר מעולם... לא ראו תרופה בעיניהם...
כורעים תחתם בלא רוח־חיים מתחת לאורים...
בארצי
בה בוכים הפתאים...
ומתים בככי...
ומדי הגלות פני־הירח
הולך בכים וגובר...
ומדי יעירם איזה "עוד" וזמר ל"לילה"...
זה המות שאנו מכנים במזרח...
"ליאלי"... וזמירות
בארצי...
בארץ האנשים הפשוטים...
בה מעלים אנו גרה את זמירותינו עד־אין־קץ...
זו השחפת העושה שמות במזרח...
הזמירות המתמשכות...
המזרח שלנו המעלה גרה את ההיסטוריה שלו...
וחלומות־נשיה
וספורי־בדים...
המזרח שלנו הקושר לשודר
לאבו זיד הלילי הלה
של גבור בגבורים...

לחם, חשיש ולבנה

מערבית: צבי גבאי, מתוך השירה - האימפריאליזם היפה, ספרי 'עתון 77', עמ' 29-31 (2010)

במזרח, כְּאֶשֶׁר הִלְבְּנָה עוֹלָה...
 והגגות הִלְבְּנִים מְנַמְנָמִים,
 תחת עֲרָמוֹת הַפְּרָחִים...
 הָאֲנָשִׁים עוֹזְבִים אֶת הַחֲנוּיֹת
 וְהוֹלְכִים בַּחֲבוּרוֹת לִפְגֵּשׁ אֶת הִלְבְּנָה...
 נוֹשְׂאִים עִמָּם לֶחֶם וּפְטָפוֹן לְרֹאשׁ הָהָר
 וְאֲבֹרֵי הַסָּמִים...
 מוֹכְרִים וְקוֹנִים דְּמִיוֹנוֹת וְתַמּוּנוֹת,
 וּמֵתִים כְּאֶשֶׁר הִלְבְּנָה עוֹלָה...
 מַה מְעוֹלָל דִּיֶּסֶק אֹרֶךְ?
 בְּאֶרֶץ, בְּאֶרֶץ הַנְּבִיאִים,
 וּבְאֶרֶץ הָאֲנָשִׁים הַפְּשׁוּטִים...
 לוֹעֵסִי טֶבֶק וְסוּחָרֵי הַסָּמִים
 מַה מְעוֹלָלָת לָנוּ הִלְבְּנָה?
 שְׂאֵנוּ מְאֻבְדִּים אֶת גְּאוֹתֵנוּ
 וּמֵתַחַנְנִים לְשָׁמַיִם...
 מַה בִּידֵי שָׁמַיִם?
 לְעֵצָלִים, לְחֻלְשִׁים
 הַהוֹפְכִים לְמֵתִים כְּאֶשֶׁר הִלְבְּנָה עוֹלָה...
 מְרַעֲיָדִים אֶת קְבְרֵי הָרֵאשׁוֹנִים
 שְׂמָא יַעֲנִיקוּ לָהֶם אֲרוֹז וְיִלְדִים... קְבְרֵי הָרֵאשׁוֹנִים.
 פּוֹרְשִׁים שְׁטִיחִים יְפֵי רִקְמָה
 וְנִהְנִים מְאוּפְּיִים הַנֶּקְרָא גּוֹרֵל
 וְגִזְרָה...
 בְּאֶרֶץ, אֶרֶץ הָאֲנָשִׁים הַפְּשׁוּטִים,
 אֵיזָה חֻלְשָׁה וְהַתְּפָרְקוֹת,
 מִשְׁתַּלְטוֹת עֲלֵינוּ כְּאֶשֶׁר הָאֹר שׁוֹפֵעַ.
 הַשְּׁטִיחִים, אֶלְפֵי הַסָּלִים,
 סְפֵלֵי הַתָּה וְהִילְדִים מְמֻלָּאִים אֶת הַגְּבָעוֹת...
 בְּאֶרֶץ, הַתְּמִימִים בּוֹכִים
 וְחַיִּים בְּאֹר שְׂאֵנִים רֹאִים...
 בְּאֶרֶץ, חַיִּים לֹא עֵינַיִם,
 הַתְּמִימִים בּוֹכִים
 מִתְּפִלָּלִים וְנוֹאֲפִים
 וּמְאֻמִּינִים בְּגוֹרֵל,

מְקַדְמַת דָּנָא, חַיִּים עַל פִּי צוֹ הַגּוֹרֵל.
 קוֹרְאִים לִירַח:
 "הוּי יְרַח, הַמְעֵיִן הַמְמַטִּיר יְהִלּוּמִים, חֲשִׁישׁ וְנִמְנוּמִים...
 הוּי, הָאֵל הָעֲשׂוּי שִׁישׁ תְּלוּי
 הוּי הַדְּבַר הַבְּלָתִי יֶאֱמַן
 הֵיית לָנוּ בְּמִזְרַח
 לְאֲשָׁכוֹל יְהִלּוּמִים...
 לְמִילִיוֹנִים שְׁחוּשִׁיהֶם מְשִׁתְּקִים."
 בְּלִילוֹת כְּאֶשֶׁר הִירַח מְלֵא,
 הַמִּזְרַח פּוֹשֵׁט אֶת כְּבוֹדוֹ וּמְאֻבְקוֹ.
 הַמִּילִיוֹנִים הַרְצִים לֹא נַעֲלִים,
 מְאֻמִּינִים בְּאַרְבַּע נְשִׁים,
 וּבִיּוֹם תַּחֲתֵת הַמֵּתִים...
 הַמִּילִיוֹנִים אֲשֶׁר רֹאִים לֶחֶם בְּדַמְיוֹן
 וְלָנִים בְּלִילוֹת בְּכַתִּים מְלֵאֵי שְׁעוֹל...
 מְעוֹלֵם לֹא יִדְעוּ צוֹרֵת תְּרוּפָה,
 גּוֹפּוֹת מֵתוֹת מִתַּחַת לְאוֹר יְרַח...
 בְּאֶרֶץ, הַטְּפֹשִׁים בּוֹכִים, וּמֵתִים מְבַכִּי
 כְּאֶשֶׁר פָּנֵי הִירַח מְאִירִים עֲלֵיהֶם,
 וּמְרַבִּים לְכַכּוֹת,
 וּמִנְגִּינַת עוֹד חִלּוּשָׁה וְלִיאֵלִי! מְרַגְּשֵׁת אוֹתָם.
 מֵנֹת זֶה נִקְרָא בְּמִזְרַח
 לִיאֵלִי וְשִׁירִים.
 בְּאֶרֶץ, אֶרֶץ הָאֲנָשִׁים הַפְּשׁוּטִים,
 מְעֵלִים גְּרָה אֶת הַתּוֹאֲשִׁיחַ² הָאֲרָכִים,
 זוֹהֵי הַשְּׁחָפַת הַפּוֹגְעַת בְּמִזְרַח...
 הַתּוֹאֲשִׁיחַ הָאֲרָכִים.
 מִזְרַחֵנוּ מְעֵלָה גְרָה אֶת הַהִיסְטוֹרִיָה שְׁלוֹ,
 חִלּוּמוֹת בְּטָלִים
 וְסִפּוּרֵי בְדִים...
 מִזְרַחֵנוּ, הַמְחַפֵּשׁ בְּכָל גְּבוּרָה
 אֶת אֲבוֹ זֵיד אֶל-הִילְאֵלִי...³

1. ליאלי - לילות: מילה המושרת וחוזרת ומושרת באריכות בשירים עממיים ערביים.
2. תואשיח - צורת שירה ערבית קלאסית: בשיר יש חריזות החוזרות בכל סטרופה.
3. אבו זיד אל-הילאלי - דמות אגדית דמיונית שמייחסים לה תכונות גבורה עילאיות.

לחם וחשיש וירח

מערבית: יותם בנשלום, מתוך לחם וחשיש וירח, 'עולם חדש', עמ' 133-136 (2016)

כֶּאֱשֶׁר בַּמִּזְרַח נוֹלֵד הַיָּרֵחַ
יִשְׁנִים הַגְּגוֹת הַלְּבָנִים
תַּחַת מַרְכָּד זֹרֵחַ,
כֹּל אִישׁ וְאִישׁ אֶת חֲנוּתוֹ זֹנֵחַ
כְּדֵי לִפְגֹּשׁ בַּיָּרֵחַ...
מֵבִיא אֶל הַיָּרֵחַ לֶחֶם וּפְטִיפּוֹן,
מֵבִיא עֵשֶׂב עֵז רֵיחַ,
וְקוֹנָה וּמוֹכֵר שֵׁם דְּמִיּוֹן
פּוֹרָה, אֵךְ
גּוֹעַ כְּשַׁחֵי הַיָּרֵחַ...
מֵה עוֹשֶׂה הַעֲגוּל הַמֵּאִיר
לְאַרְצֵי,
אֶרֶץ נְבִיאִים
וְעוֹטֵי בְלוֹאִים,
לוֹעֲסֵי טֶבֶק, מוֹכְרֵי עֵשֶׂב עֵז רֵיחַ,
מֵה עוֹשֶׂה לָנוּ זֶה הַיָּרֵחַ?
אֵינָנו גָּאִים עוֹד, כִּי אִם
מִצְפִּים לְנִרְבַּת רְקִיעִים -
וּמֵה בְּצַע בְּרְקִיעִים
לְהַשׁוּשִׁים, לְנִרְפִים, לְלֵאִים
הַהוֹפְכִים לְגִוִּיּוֹת כְּשַׁחֵי הַיָּרֵחַ,
וְעַל קֶבֶר קְדוֹשׁ מִשְׁתַּטְחִים וְכוֹרְעִים
בְּתַקְוָה לְאַרְזוֹ, לְעוֹלָלָה? כּוֹרְעִים
וּפּוֹרְשִׁים שְׁטִיחַ הַדּוּר וּמַגְדֵּל,
מִתְרַפְּקִים עַל הָאוֹפִיּוֹם שֶׁשְׁמוֹ "גּוֹרֵל"
וְ"גֹרֵת אֱלֹהִים",
כְּאֶרֶץ עוֹטֵי הַבְּלוֹאִים.

אֵיזוֹ חֲלֶשֶׁת עֲצָלִים
מוֹשְׁלֶת בְּנוֹ בְּנִגְהָ הָאוֹר?
הַמוֹנֵי שְׁטִיחִים, הַמוֹנֵי סְלִים,
עוֹלָלִים וְכוֹסוֹת שֶׁל תְּהָ מוֹשְׁלִים
בְּאַרְצֵי,
וּפְתָאִיָּה בְּכִי גוֹעִים
וְחַיִּים עַל הָאוֹר שְׁאֵינָם רוֹאִים
בְּאַרְצֵי...
וּמֵאִין עֵינַיִם הַכֵּל בְּהַ תוֹעִים,
וּפְתָאִיָּה בְּכִי מֵר גוֹעִים,
תְּפִלָּה נוֹשָׂאִים,
זוֹנוֹת רוֹעִים
וְסוֹמְכִים עַל חֲסָדֵי הַשְּׂכִינָה,
מִיּוֹם הַנִּלְדָּם הֵם סוֹמְכִים עַל חֲסָדֵי הַשְּׂכִינָה...
וְכֵךְ הֵם סוֹחִים לְלִבְנָה:
"הוֹ, לִבְנָה...
הוֹ, מֵעֵין הַמַּמְטִיר פְּנִינִים,
וְשִׁפְעַת חֲשִׁישׁ, וְתַנּוּמַת יִשְׁנִים,
אֵלֹהֵי שֵׁשׁ תְּלוּי וְעוֹמֵד,
פְּלֵא פְּלֵאִים שֶׁלֹּא יֵאֱמָן..."
לָנוּ בְּנֵי הַמִּזְרַח
אֶת עֲנַק פְּנִינִים -
לְמַלְיוֹנִים שֶׁלֹּא נוֹתְרוּ בָּם אוֹנִים.

כְּשִׁיֹּרֵד בַּמִּזְרַח הַלִּיל
וְיֵרַח מְלֵא מֵהַל,
הַמִּזְרַח כְּלוֹ מִתְעַרְטֵל
מִכְבוֹד מִיְנִימְלֵי...

וְהַמְלִיוֹנִים הַיְחָפִים, הַתְּשׁוּשִׁים,
הַדּוֹגְלִים בְּאַרְבַּע נְשִׁים
וּבְכוּבֵי הַגּוֹאֵל,
הַמְלִיוֹנִים שֶׁלָּחֶם הוּא בְּשִׁבְלֵם
עֲנִין וִירְטוּאֵלִי,
שְׁגָרִים בְּכַתִּי הַשְּׁעוֹל הַפְּטָלִי
וְלֹא רָאוּ מְעוֹלֵם תְּרוּפָה,
מִתְמוֹטְטִים גּוֹפָה אַחֲרֵי גּוֹפָה
בְּאַרְצֵי, מְקוֹם שֶׁם בּוֹכִים הַשׁוֹטִים,
בּוֹכִים וּמְתִים
בְּשִׁמְעֵם עוֹד עֵלּוּב וְ"לֵיאֵלִי"!¹
כִּזָּה הוּא הַמּוֹת שְׁאֵנוּ מְבַקְּשִׁים בַּמִּזְרַח,
"לֵיאֵלִי, לֵיאֵלִי", כִּךְ הֵם פּוֹעִים
בְּאַרְצֵי,
בְּאַרְץ עוֹטֵי הַבְּלוֹאִים...
שָׂרִים וְשָׂרִים בְּלֵי תַכְלָה -
הַנִּגַּע הַזֶּה הַפּוֹשֶׂה בַּמִּזְרַח,
שָׂרִים בְּלֵי קֶץ וְתַכְלָה
בַּמִּזְרַח הַמְּמַחֵזר הַיִּסְטוֹרִיָּה,
חֲלוּמוֹת בְּטָלָה
וְכֹזֵב אוֹרִינְטַלִּי...
הַמִּזְרַח שֶׁבָּנִיו מְבַקְּשִׁים תְּהִלָּה!²
בְּסִפּוֹר אֲבוֹ זֵיד אֱלֵהֵלְאֵלִי.

1. ליאלי - ערבית: לילות, והכוונה לסלטולי זמרה "יא ליל, יא ליל".

2. אבו זיד אלהלאלי ("הירחי"), מנהיג שבט בחצי-האי ערב במאה ה-11 שיצא למלחמות ברחבי המזרח התיכון, הוא גבורה של עלילת גבורה עממית.

לחם חשיש וירח

מערבית: אהוד הורביץ, תורגם במיוחד עבור גליון זה (2017)

שם אנו לועסים עד אין סוף את התואשיח²
הארפים
אותו מסך הקוטל את המזרח
התואשיח הארפים
מזרחנו המעלה גרה זה שנות היסטוריה
וחלומות של עצלות
ואגרות ריקניות
מזרחנו, שלכל מעשה גבורה
אבו ז'יד אל-הלאלי³ - לו דמות.

ועל חסדי שמים בחייהם סומכים
תמיד על חסדי שמים סמכו
וקוראים לטהר:
"הו הטהר"
אתה המעין הממטיר יהלומים
וחשיש ושנת ישרים
אתה אל השיש הבלתי מוכן
אתה הדבר שלא יאמן
השאר לנצח למזרח
לנו

צרו יהלומים
למיליונים ששבתו בהם החושים
***

בלילות המזרח כאשר
הירח מגיע למלאותו
מתפשט המזרח מכל תפארתו
וממאבק אצילים
והמיליונים שרצים ללא מנעלים
ומאמינים בארבע נשים
וביום התקומה
המיליונים הפוגשים את פת לחמם
רק בחלומם
ומתגוררים בבתים שלילותיהם שעולים
מעולם לא הכירו צורת תרופה
והופכים לגויות מתחת לאורות
בארצי.. שם בוכים הסכלים
ומתים מבכיות

כל אימת שמעוררים אותם עוד עלוב ו"לילות"
אותו המות שאנו במזרח קוראים לו
"לילות" ושירה

בארצי
בארץ האנשים הפשוטים

עת במזרח ירח זורח בערבים
ונגות לבנים נמים
תחת רבואות כוכבים
עוזבים האנשים את החניות והולכים בחבורות
לפגש את הירח
אל ראש ההרים נושאים לחם ושעשועים
וגם תכשירי סמים
מוכרים וקונים המיזנות
ותמונות
ומתים לאור נגהות
***

מה זה שהוא עושה גלגל מאיר זה
לארצי

ארץ הנביאים
ארץ האנשים הפשוטים
לועסי הטבק וסוחרי הסמים
מה זה שעושה הוא בנו הירח
שאנו מאבדים גאות אצילים
ופושטים יד לחסדי מרומים
מה יש שם בשמים
לעצלים.. חלשלושים
הנופחים נשמתם בעוד ירח חי
ומרעידים קברי קדושים
למען יעניקו להם ארז וילדים
ופורשים שטיחים נאים הדורים
מתנחמים באופיום ששמו
גורת גורל

בארצי.. ארץ האנשים הפשוטים
***

אלו חלשה ורפיון
אוחזים בנו עת האור נוהר
השטיחים.. ואלפי הסלים
ספלי התה.. והילדים.. את הגבעות כוכשים
בארצי

שם בוכים התמימים
וחיים על האור אותו אינם רואים
בארצי

שם חיים האנשים עורים
שם בוכים התמימים
ומתפללים
ונואפים

1. לילות, בערבית: ליאלי - ביטוי המציין לילות ונשפי בילוי ארוכים וכן סדרות טלוויזיוניות.
2. תואשיח - צורת שיר בשירה הערבית הקלאסית וגם המאוחרת יותר, הכוללת חרוז קבוע ("אזור"), החוזר על עצמו בין בתי השיר וקושר אותם.
3. אבו ז'יד אל-הלאלי - דמות המייצגת את אפוס הגבורה של שבטי בני הלאל (סהר), מראשוני השבטים הערבים בחצי האי ערב ומעבר לו.

بلقيس ♦ بلقيس

كان البتسح بين عينيها
 ينأم ولا ينأم ..
 بلقيس ..
 يا عطرًا بذاكرتي ..
 ويا قبرًا يسافر في الغمام ..
 قتلوك ، في بيروت ، مثل أي غزاة
 من بعدما .. قتلوا الكلام ..
 بلقيس ..
 ليست هذه مرثية
 لكن ..
 على العرب السلام
 بلقيس ..
 مُستأقون .. مُستأقون .. مُستأقون ..
 والبيت الصغير ..
 يُسائل عن أميرته المعطرة الذبول
 تُصغي إلى الأخبار .. والأخبار غامضة
 ولا تروي فضول ..
 بلقيس ..
 مذبحون حتى العظم ..
 والأولاد لا يدرون ما يجري ..
 ولا أدري أنا .. ماذا أقول ؟
 هل تفرعن الباب بعد دقائق ؟
 هل تخلعين المعطف الشتوي ؟
 هل تأتين باسمه ..
 وناصرة ..
 ومشرقًا كأزهار الحقل ؟
 بلقيس ..
 إن زروعك الخضراء ..
 ما زالت على الحيطان باكية ..
 ووجهك لم يزل مُتقلًا ..
 بين المرايا والستائر
 حتى سجاتك التي أشعلتها
 لم تنطفئ ..
 ودخانها
 ما زال يرفض أن يسافر
 بلقيس ..
 مطعونون .. مطعونون في الأعماق ..
 والأحداق يسكنها الدهول
 بلقيس ..
 كيف أخذت أيامي .. وأحلامي ..
 وألغيت الحداثق والفصول ..
 يا زوجتي ..

إن الحص أصبح يرتدي ثوب المقاتل
 وأقول في التحقيق :
 إن القائد الموهوب أصبح كالمقاول ..
 وأقول :
 إن حكاية الإشعاع ، أسخف نُكته قيلت ..
 فنحن قبيلة بين القبائل
 هذا هو التاريخ .. يا بلقيس ..
 كيف يُفرق الإنسان ..
 ما بين الحداثق والمزابل
 بلقيس ..
 أيتها الشهيدة .. والقصيدة ..
 والمطهرة النقية ..
 سبًا تفش عن مليكته
 فُردّي للجواهر النقية ..
 يا أعظم الملكات ..
 يا امرأة تجسد كل أمجاد العصور السومرية
 بلقيس ..
 يا عصفورتي الأمل
 ويا أيقونتي الأعلى
 ويا دمعا تباثر فوق حد المجديّة
 أترى ظلمتك إذ نقلتك
 ذات يوم .. من ضفاف الأعظمية
 بيروت .. تقتل كل يوم واحداً منّا ..
 وتبحث كل يوم عن ضحية
 والموت .. في فنجان قهوتنا ..
 وفي مفتاح شفتينا ..
 وفي أزهار شرفتنا ..
 وفي ورق الجرائد ..
 والحروف الأجدية ..
 ها نحن .. يا بلقيس ..
 ندخل مرة أخرى لعصر الجاهلية ..
 ها نحن ندخل في التوحش ..
 والتخلف .. والبشاعة .. والوصاعة ..
 ندخل مرة أخرى .. عصور البربرية ..
 حيث الكتابة رحلة
 بين الشظية .. والشظية
 حيث اغتيال فراشة في حقلها ..
 صار القضية ..
 هل تعرفون حبيبي بلقيس ؟
 فهي أهم ما كتبته في كتب الغرام
 كانت مزيجاً رائعاً
 بين القطيفة والرخام ..

شكراً لكم ..
 شكراً لكم ..
 فحبيبي قتلت .. وصار بوسعكم
 أن تشربوا كأساً على قبر الشهيدة
 وقصيدي اغتيلت ..
 وهل من أمة في الأرض ..
 - إلا نحن - تغتال القصيدة ؟
 بلقيس ..
 كانت أجمل الملكات في تاريخ بابل
 بلقيس ..
 كانت أطول النخلات في أرض العراق
 كانت إذا تمشي ..
 ترافقها طواويس ..
 وتتبعها أيائل ..
 بلقيس .. يا وجمي ..
 ويا وجع القصيدة حين تلمسها الأنامل
 هل يا ترى ..
 من بعد شعرك سوف ترتفع السنايل ؟
 يا نينوى الخضراء ..
 يا فجريني الشقراء ..
 يا أمواج دجلة ..
 تلبس في الربيع بساقها
 أحلى الخلاخل ..
 قتلوك يا بلقيس ..
 أيتها أمة عربية ..
 تلك التي
 تغتال أصوات البلبال ؟
 أين السمّوال ؟
 والمهلهل ؟
 والغطاريف الأوائل ؟
 فقبايل أكلت قبائل ..
 وثعالب قتلت ثعالب ..
 وعناكب قتلت عناكب ..
 قسماً بعينيك اللتين إليهما ..
 تأوي ملايين الكواكب ..
 سأقول ، يا قمرى ، عن العرب العجائب
 فهل البطولة كذبة عربية ؟
 أم مثلنا التاريخ كاذب ؟
 بلقيس
 لا تتعبي عني
 فإن الشمس بعدك
 لا تضيء على السواحل ..
 سأقول في التحقيق :

وحبيبتي .. وقصيدتي .. وضياء عيني ..
 قد كنت عصفوري الجميل ..
 فكيف هربت يا بلقيس مني ؟ ..
 بلقيس ..
 هذا موعد الشاي العراقي المعطر ..
 والمعتق كالسلافة ..
 فمن الذي سيموزع الأقداح .. أينها الزرافة ؟
 ومن الذي نقل الفرات لبيتنا ..
 وورود دجلة والرصافة ؟
 بلقيس ..
 إن الحزن يشقيني ..
 وبيروت التي قتلتك .. لا تدري جريمتها
 وبيروت التي عشقتك ..
 تجهل أنها قتلت عشيقته ..
 وأطفأت القمر ..
 بلقيس ..
 يا بلقيس ..
 يا بلقيس ..
 كل غمامة تبكي عليك ..
 فمن ترى يبكي علياً ..
 بلقيس .. كيف رحلت صامتة
 ولم تضعي يديك .. على يدك ؟
 بلقيس ..
 كيف تركتنا في الريح ..
 نرجع مثل أوراق الشجر ؟
 وتركنا - نحن الثلاثة - ضائعين
 كرشية تحت المطر ..
 أتراك ما فكرت بي ؟
 وأنا الذي يحتاج حبك .. مثل (زينب) أو (عمر)
 بلقيس ..
 يا كنزاً خافياً ..
 ويا رُمحاً عراقياً ..
 وغابة خيزران ..
 يا من تحدت النجوم ترفعاً ..
 من أين جئت بكل هذا العنقوان ؟
 بلقيس ..
 أيتها الصديقة .. والرفيقة ..
 والرفيقة مثل زهرة أقحوان ..
 ضاقت بنا بيروت .. ضاقت البحر ..
 ضاقت بنا المكان ..
 بلقيس : ما أنت التي تتكبرين ..
 فما لبلقيس أثنان ..
 بلقيس ..
 تذيبني التفاصيل الصغيرة في علاقتنا ..
 وتجلدني الدقائق والثواني ..
 فلكل دُبوس صغير .. قصة
 ولكل عقد من عقودك قصتان
 حتى ملاقط شعرك الذهبي ..

تغمُرني ، كعادتها ، بمطار الحنان
 ويُعزس الصوت العراقي الجميل ..
 على الستائر ..
 والمقاعد ..
 والأواني ..
 ومن المرايا تطلعين ..
 من الخواتم تطلعين ..
 من القصيدة تطلعين ..
 من الشموع ..
 من الكؤوس ..
 من النبيذ الأزجواني ..
 بلقيس ..
 يا بلقيس .. يا بلقيس ..
 لو تدرين ما وجع المكان ..
 في كل ركن .. أنت حائمة كعصفور ..
 وعابئة كغابة بيلسان ..
 فهناك .. كنت تدخين ..
 هناك .. كنت تطلعين ..
 هناك .. كنت كخلة تمشطين ..
 وتدخين على الضيوف ..
 كأنك السيف اليماني ..
 بلقيس ..
 أين زجاجة (الغيران) ؟
 والوعاء الزرقاء ..
 أين سجارة ال (الكنت) التي
 ما فارت شفتيك ؟
 أين (الهاشمي) مُعنياً ..
 فوق القوام المهرجان ..
 تتذكر الأمشاط ماضيها ..
 فيكجج دمعها ..
 هل يا ترى الأمشاط من أشواقها أيضاً تعاني ؟
 بلقيس : صعب أن أهاجر من دمي ..
 وأنا المحضر بين السنة للهيبي ..
 وبين السنة الدخان ..
 بلقيس : أيتها الأميرة
 ها أنت تحترقين .. في حرب العشيبة والعشيبة
 ماذا سأكتب عن رحيل مليكتي ؟
 إن الكلام فضيحتي ..
 ها نحن نبحث بين أكوام الضحايا ..
 عن نجمة سقطت ..
 وعن جسد تناثر كالمرايا ..
 ها نحن نسأل يا حبيبة ..
 إن كان هذا القبر قبرك أنت
 أم قبر العروبة ..
 بلقيس :
 يا صفصافة أرحت ضفائرنا علي ..
 ويا زرافة كبرياء
 بلقيس :

إن قَصَاةَ العربي أن يغتالنا عرب ..
 ويأكل لحمنا عرب ..
 ويبقر بطننا عرب ..
 ويفتح قبرنا عرب ..
 فكيف نفر من هذا القضاة ؟
 فالخنجر العربي .. ليس يُقيم فرقاً
 بين أعناق الرجال ..
 وبين أعناق النساء ..
 بلقيس :
 إن هم فَجْرُوك .. فعندنا
 كل الجنائز تبدي في كزبلاء ..
 وتنتهي في كزبلاء ..
 لن أقرأ التاريخ بعد اليوم
 إن أصابعي اشتعلت ..
 وأثوابي تغطيها الدماء ..
 ها نحن ندخل عصرنا الحجري
 نرجع كل يوم ، ألف عام للوراء ..
 البحر في بيروت ..
 بعد رحيل عينيكَ استقال ..
 والشعر .. يسأل عن قصيدته
 التي لم تكتمل كلماتها ..
 ولا أحد .. يُجيب على السؤال
 الحزن يا بلقيس ..
 يعصر مهجتي كالبرقعة ..
 الآن .. أعرف مازق الكلمات
 أعرف ورطة اللغة المحالة ..
 وأنا الذي اخترع الرسائل ..
 لست أدري .. كيف أبتدي الرسالة ..
 السيف يدخل لحم خصرتي
 وخلصرة العبارة ..
 كل الحضارة ، أنت يا بلقيس ، والأشئ حضارة ..
 بلقيس : أنت بشارتي الكبرى ..
 فمن سرق البشارة ؟
 أنت الكتابة قبلما كانت كتابية ..
 أنت الجزيرة والمنارة ..
 بلقيس :
 يا قمر الذي طمروه ما بين الحجازة ..
 الآن ترتفع الستارة ..
 الآن ترتفع الستارة ..
 سأقول في التحقيق ..
 إنني أعرف الأسماء .. والأشياء .. والشجاء ..
 والشهداء .. والفقراء .. والمستضعفين ..
 وأقول إنني أعرف السيف قاتل زوجتي ..
 ووجه كل المخبرين ..
 وأقول : إن عفافنا عهز ..
 وتفوانا قدارة ..
 وأقول : إن نضالنا كذب
 وأن لا فرق ..

ما بين السياسة والدعارة !!
 سأقول في التحقيق :
 إنني قد عرفت القاتلين
 وأقول :
 إن زماننا العربي مُخَصَّصٌ بِذِيحِ الْبَاسِمِينَ
 وَيَقْتُلُ كُلَّ الْأَنْبِيَاءِ ..
 وَقَتْلُ كُلِّ الْمُرْسَلِينَ ..
 حَتَّى الْعَيُونَ الْخَضْرَى ..
 يَأْكُلُهَا الْعَرَبُ
 حَتَّى الضَّفَائِرُ .. وَالخَوَاتِمُ
 وَالْأَسَاوِرُ .. وَالْمَرَايَا .. وَاللَّعِبُ ..
 حَتَّى النُّجُومُ تَخَافُ مِنْ وَطَنِي ..
 وَلَا أُدْرِي السَّبَبَ ..
 حَتَّى الطُّيُورُ تَفْرُجُ مِنْ وَطَنِي ..
 وَلَا أُدْرِي السَّبَبَ ..
 حَتَّى الْكَوَاكِبُ .. وَالْمَرَاكِبُ .. وَالسُّحُبُ
 حَتَّى الدَّفَائِرُ .. وَالْكَتَبُ ..
 وَجَمِيعُ أَشْيَاءِ الْجَمَالِ ..
 جَمِيعُهَا .. ضِدَّ الْعَرَبِ ..
 لَمَّا تَنَاطَرَ جِسْمُكَ الضَّوئِيُّ
 يَا بَلْقَيْسُ ،
 لَوْلَا كَرِيمَةُ
 فَكُرْتُ : هَلْ قَتَلَ النِّسَاءُ هَوَايَةَ عَرَبِيَّةٍ
 أَمْ أَنَا فِي الْأَصْلِ ، مُحْتَرَفُ جَرِيْمَةٍ ؟
 بَلْقَيْسُ ..
 يَا فَرَسِي الْجَمِيلَةَ .. إِنِّي
 مِنْ كُلِّ تَارِيخِي حَجُولُ
 هَذِي بِلَادُ يَقْتُلُونَ بِهَا الْحَيُولُ ..
 هَذِي بِلَادُ يَقْتُلُونَ بِهَا الْحَيُولُ ..
 مِنْ يَوْمِ أَنْ نَحْرُوكَ ..
 يَا بَلْقَيْسُ ..
 يَا أَحْلَى وَطَنُ ..
 لَا يَعْرِفُ الْإِنْسَانُ كَيْفَ يَعِيشُ فِي هَذَا الْوَطَنِ ..
 لَا يَعْرِفُ الْإِنْسَانُ كَيْفَ يَمُوتُ فِي هَذَا الْوَطَنِ ..
 مَا زِلْتُ أَدْفَعُ مِنْ دَمِي ..
 أَعْلَى جَزَاءً ..
 كَيْ أَسْعِدَ الدُّنْيَا .. وَلَكِنْ السَّمَاءَ
 شَاعَتْ بِأَنْ أَبْقَى وَحِيداً ..
 مِثْلَ أَوْراقِ الشِّتَاءِ
 هَلْ يُوَلِّدُ الشَّعْرَاءُ مِنْ رَحِمِ الشَّقَاءِ ؟
 وَهَلِ الْقَصِيدَةُ طَعْنَةٌ
 فِي الْقَلْبِ .. لَيْسَ لَهَا شِفَاءُ ؟
 أَمْ أَنَّنِي وَحْدِي الَّذِي
 عَيْنَاهُ تَخْتَصِرَانِ تَارِيخَ الْبُكَاءِ ؟
 سَأَقُولُ فِي التَّحْقِيقِ :
 كَيْفَ غَزَلْتِي مَاتَتْ سَيْفِ أَبِي لَهَبٍ
 كُلُّ اللَّصُوصِ مِنَ الْخَلِيجِ إِلَى الْمَحِيطِ ..
 يَدْمُرُونَ .. وَيُحْرِقُونَ ..

وَيَهْبُونَ .. وَيَرْتَشُونَ ..
 وَيَعْتَدُونَ عَلَى النِّسَاءِ ..
 كَمَا يُرِيدُ أَبُو لَهَبٍ ..
 كُلُّ الْكِلَابِ مُوظَّفُونَ ..
 وَيَأْكُلُونَ ..
 وَيَسْكُرُونَ ..
 عَلَى حِسَابِ أَبِي لَهَبٍ ..
 لَا قَمَحَةَ فِي الْأَرْضِ ..
 تَتَبَّتْ دُونَ رَأْيِ أَبِي لَهَبٍ
 لَا طِفْلٌ يُوَلِّدُ عِنْدَنَا
 إِلَّا وَزَارَتْ أُمَّهُ يَوْمًا ..
 فَرِثَ أَبِي لَهَبٍ !! ...
 لَا سَجْنَ يُفْتَحُ ..
 دُونَ رَأْيِ أَبِي لَهَبٍ ..
 لَا رَأْسٌ يُقَطَعُ
 دُونَ أَمْرِ أَبِي لَهَبٍ ..
 سَأَقُولُ فِي التَّحْقِيقِ :
 كَيْفَ أَمِيرَتِي اغْتَضَبْتُ
 وَكَيْفَ تَقَاسَمُوا فَيَرُورُ عَيْنَيْهَا
 وَخَاتَمَ عُرْسِهَا ..
 وَأَقُولُ كَيْفَ تَقَاسَمُوا الشَّعْرَ الَّذِي
 يَجْرِي كَأَنْهَارِ الذَّهَبِ ..
 سَأَقُولُ فِي التَّحْقِيقِ :
 كَيْفَ سَطَوْنَا عَلَى آيَاتِ مُصْحَفِهَا الشَّرِيفِ
 وَأَضْرَمُوا فِيهِ اللَّهَبَ ..
 سَأَقُولُ كَيْفَ اسْتَنْزَفُوا دَمَهَا ..
 وَكَيْفَ اسْتَمَلَكُوا فَمَهَا ..
 فَمَا تَرَكَوا بِهِ وَرْدًا .. وَلَا تَرَكَوا عَنَبَ
 هَلْ مَوْتُ بَلْقَيْسِ ...
 هُوَ الضَّرُّ الْوَحِيدُ
 بِكُلِّ تَارِيخِ الْعَرَبِ ؟؟ ...
 بَلْقَيْسُ ..
 يَا مَعْشُوقَتِي حَتَّى الثَّمَالَةَ ..
 الْأَنْبِيَاءُ الْكَادِبُونَ ..
 يُقَرِّضُونَ ..
 وَيَرْكَبُونَ عَلَى الشُّعُوبِ
 وَلَا رِسَالَةَ ..
 لَوْ أَنَّهُمْ حَمَلُوا إِلَيْنَا ..
 مِنْ فِلَسْطِينَ الْحَزِينَةِ ..
 نُجْمَةً ..
 أَوْ بُرْتُقَالَةَ ..
 لَوْ أَنَّهُمْ حَمَلُوا إِلَيْنَا ..
 مِنْ شِوَاطِي غَزَّةٍ
 حَجْرًا صَغِيرًا
 أَوْ مِحَارَةً ..
 لَوْ أَنَّهُمْ مِنْ رُبْعِ قَرْنٍ حَرَّرُوا ..
 زَيْتُونَةً ..
 أَوْ أَرْجَعُوا لَيْمُونَةً

وَمَحَا عَنِ التَّارِيخِ غَارَهُ
 لَشَكَرْتُ مَنْ قَتَلْتُكَ .. يَا بَلْقَيْسُ ..
 يَا مَعْشُوقَتِي حَتَّى الثَّمَالَةَ ..
 لَكِنَّهُمْ تَرَكَوا فِلَسْطِينَ
 لِيُغْتَالُوا غَزَالَةً !! ...
 مَاذَا يَقُولُ الشَّعْرُ ، يَا بَلْقَيْسُ ..
 فِي هَذَا الزَّمَانِ ؟
 مَاذَا يَقُولُ الشَّعْرُ ؟
 فِي الْعَصْرِ الشُّعُوبِيِّ ..
 الْمَجُوسِيِّ ..
 الْجَبَانِ
 وَالْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ
 مَسْحُوقٍ .. وَمَقْمُوعٍ ..
 وَمَقْطُوعِ اللِّسَانِ ..
 نَحْنُ الْجَرِيمَةُ فِي تَفْوُّقِهَا
 فَمَا (الْعَقْدُ الْفَرِيدُ) وَمَا (الْأَغَانِي) ؟؟
 أَخَذُوا أَيْتُهَا الْحَبِيبَةَ مِنْ يَدِي ..
 أَخَذُوا الْقَصِيدَةَ مِنْ فَمِي ..
 أَخَذُوا الْكِتَابَةَ .. وَالْقِرَاءَةَ ..
 وَالطُّفُولَةَ .. وَالْأَمَانِي
 بَلْقَيْسُ .. يَا بَلْقَيْسُ ..
 يَا دَمْعًا يَنْقُطُ فَوْقَ أَهْدَابِ الْكَمَانِ ..
 عَلِمْتُ مَنْ قَتَلْتُكَ أَسْرَارَ الْهَوَى
 لَكِنَّهُمْ .. قَبْلَ انْتِهَاءِ الشُّوْطِ
 قَدْ قَتَلُوا حِصَانِي
 بَلْقَيْسُ :
 أَسْأَلُكَ السَّمَاحَ ، فَرِيمًا
 كَانَتْ حَيَاتُكَ فَدِيَّةَ لِحْيَاتِي ..
 إِنِّي لِأَعْرِفُ جَيْدًا ..
 أَنَّ الَّذِينَ تَوَرَّطُوا فِي الْقَتْلِ ، كَانَ مُرَادُهُمْ
 أَنْ يَقْتُلُوا كَلِمَاتِي !!!
 نَامِي بِحَفْظِ اللَّهِ .. أَيْتُهَا الْجَمِيلَةَ
 فَالشَّعْرُ بِعَدِّكَ مُسْتَحِيلٌ ..
 وَالْأَثُوثَةُ مُسْتَحِيلَةٌ
 سَتَّظَلُّ أَجْيَالٌ مِنَ الْأَطْفَالِ ..
 تَسْأَلُ عَنْ ضَفَائِرِكَ الطَّوِيلَةِ ..
 وَتَظَلُّ أَجْيَالٌ مِنَ الْعُشَاقِ
 تَقْرَأُ عَنْكَ .. أَيْتُهَا الْمَعْلَمَةُ الْأَصِيلَةَ ...
 وَسَيَعْرِفُ الْأَعْرَابُ يَوْمًا ..
 أَنَّهُمْ قَتَلُوا الرَّسُولَةَ ..
 قَتَلُوا الرَّسُولَةَ ..
 ق .. ت .. ل .. و .. ا
 ال .. ر .. س .. و .. ل .. ة

שירת בלקיס

מערבית: שמואל רגולנט, 'עתון 77', גל' 102, עמ' 24-26 (1988)

תודה לְכֶם...

תודה לְכֶם...

אָבֵל אֲהוּבָתִי נִרְצָחָה... וְאַתֶּם הַתְּפִינִתֶם לְהָרִים כּוֹס
עַל קְבֵרָה שֶׁל הַקְּדוּשָׁה שֶׁנִּפְלָה חָלָל...
וְשִׁירֵי נֹרָה מִן הַמַּאֲרָב...
וְכֵלֹס יֵשׁ אִמָּה - חוּץ מֵאַמְתָּנוּ - הַמִּתְנַבֵּלֶת לְשִׁירָה?

2

בְּלָקִיס... הִיְתָה הִיפָּה בְּמַלְכוּת דְּבָרֵי יְמִיהָ שֶׁל בָּבֶל...
בְּלָקִיס... הִיְתָה הַתְּמִירָה בְּדָקְלִים שֶׁבְּאַרְץ עִירָאק...
וְכֹאשֶׁר הִיְתָה מֵהַלְכָת... טוֹסִיס חֲבָרוּ לָהּ, וְצָבָאִים נִהְרוּ אַחֲרֶיהָ
בְּלָקִיס... הוּא מְכַאוֹבֵי... הוּא שְׁבָרוֹן-שִׁירֵי עַת יִחַלְלוּהוּ קְצוֹת הָאֲצָבָעוֹת...
הַאֲמָנָם יִנּוּבוּ שְׂבוּלִים מֵאַחֲרֵי שְׁעָרָד
הוּ נִינְיָה הִיָּקָה...
הוּ הַצּוֹעֲנִיהָ שְׁלֵי זְהוּבַת הַשְּׁעָרָד

(הוּ גִלֵי הַחֲדָקֵל... בְּאֵבִיב יַעֲטוּ עֲצֵיו מִיטֵב הַעֲדִיִּים)

3.

הֵם רָצְחוּ אוֹתָךְ הוּ בְּלָקִיס...
אִיזוֹ אִמָּה הִיא זוֹ הַמִּתְנַבֵּלֶת לְקוֹלוֹתֶיהֶם שֶׁל הַבְּלָבוּלִים?
אִיפֹה סְמוּאֵל¹ וְמֵהֶלְאֵל² וְהַאֲבִירִים הַקְּדָמוֹנִים?
שְׂבָטִים כְּלוֹ שְׂבָטִים...
וְשׁוֹעֲלִים אָכְלוּ שׁוֹעֲלִים...
וְעַכְבִּישִׁים הַשְּׂמִידוֹ עַכְבִּישִׁים...
אֲנִי נִשְׁבַּע בְּעֵינֶיךָ, שְׁבָהָן שְׁכַנּוּ מִלִּיּוֹנֵי כּוֹכָבִים...
הֲנִי מְכַרִּיז קָבֵל עִם, הוּ יָרַחֵי, עַל פְּלֵאִיָּהֶם שֶׁל הָעֲרָבִים,
הֵאֵם הָאֲבִירוֹת הִיא תְּרַמִּית עֲרָבִית?
אוֹ שְׂמָא דְּבָרֵי יְמִינוּ אֵינָם אֵלָא כְּזָב כְּמוֹתָנוּ?

4

בְּלָקִיס... אֵל תַּעֲלָמֵי מִמְּנֵי...
כִּי אַחֲרֶיךָ לֹא תֵאִיר עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ עַל הַחוֹפִים...
הֲנִי מְכַרִּיז קָבֵל-עִם, כִּי הַשׁוֹרֵד הַתְּחִיל לְלָבֵשׁ בְּגָדֵי מְרָצָחִים...
הֲנִי מְכַרִּיז קָבֵל-עִם, כִּי הַמְּפָקֵד הַמְּכַשֶּׁר הִיָּה לְקַבְּלוֹ...
הֲנִי מְצַהֵר, כִּי הַסְּפוּר שֶׁנִּתְגַּלְגַּל הוּא הַבְּדִיחָה הָאוּלִיית בְּיוֹתֵר...
אָבֵל אֲנַחְנוּ שְׂבָט בֵּין שְׂבָטִים...
זוֹהִי הַהִיסְטוֹרִיָּה... הוּ בְּלָקִיס...
אִיךָ יִכְחִין הָאָדָם בֵּין גְּנִים וְאַשְׁפּוֹתוֹת?

5

בְּלָקִיס... אַתְּ

הַקְּדוּשָׁה... הַשִּׁירָה, הַטְּהוֹרָה, הַזֹּכָה...
שָׂבָא מְחַפֶּשֶׁת אֶת מַלְכָּתָה... הַעֲתָרִי לְהַמוֹנִים הַמְּרִיעִים...

הַנְּאֻדָּה בְּמַלְכוּת... הוּ אִשָּׁה, בְּהַ נִתְגַּלְמוּ כָּל הַסְּגָלוֹת
שֶׁל הַתְּרַבּוֹת הַשׁוֹמְרִית...

בְּלָקִיס, הוּ צְפוּרֵי הַמִּתּוֹקָה...

הוּ הָאִיקוֹנִין שְׁלֵי. שְׂאִין עֶרֶךְ לוֹ...

הוּ דְמָעָה הַזּוֹלְגָת עַל לְחִיָּה שֶׁל הַמְּגַדְלִינִת...

הַאֲמָנָם עֲשִׂיתִי לָךְ עוֹלָה הַעֲבָרְתִי אוֹתָךְ מִן הַחוֹפִים הַגְּדוֹלִים
בְּיָרֹת רוֹצַחַת כָּל יוֹם אַחֲד. וְהִיא מְשַׁחֲרֶת כָּל יוֹם לְטָרְף...

וְהַמּוֹת בְּסַפְלֵי הַקָּפָה שֶׁלְנוּ...

וּבְמַפְתָּח דִּירְתָנוּ... וּבְפָרְחִים שֶׁבְּמַרְפֶּסְתָנוּ...

וּבְדָפֵי הַעֲתוֹנִים... וּבְאוֹתִיוֹת הָאֶלֶף-בֵּית...

הִנֵּה אֲנַחְנוּ, הוּ בְּלָקִיס, נִכְנָסִים שׁוֹב לְתַקּוּפַת הַבְּעֵרוֹת

הִנֵּה אֲנַחְנוּ, נִכְנָסִים לְתַקּוּפָה שֶׁל פְּרָאוֹת, נַחְשָׁלוֹת, שְׁחִיתוֹת וְשִׁפְלוֹת יָדִים
נִכְנָסִים שׁוֹב לְתַקּוּפַת הַבְּרַבְּרִיּוֹת

לְעַת שֶׁהַאוֹתִיוֹת מִתְּפָרְחוֹת בְּאוֹר עִם רְסִיסִים וְשִׂבְבִים...

עַת קְטִילַת פְּרָפֵר בְּשָׂדֵהוּ

הִיָּה לְגוֹרֵל...

6

הֵאֵם אַתֶּם מְכִירִים אֶת בְּלָקִיס אֲהוּבָתִי?

אָכֵן. הִיא נִעְלָה עַל כָּל מָה שֶׁנִּכְתַּב בְּסַפְרֵי הָאֵהָבָה

הִיְתָה בְּהַ מִזִּיגָה מְפֹלָאָה... שֶׁל קְטִיפָה וְשִׁישׁ

וְהַסְּגָל הִיָּה רוֹגֵעַ בֵּין עֵינֶיהָ... וְאֵינּוּ רוֹגֵעַ

בְּלָקִיס... הוּ נִיחּוּחַ בְּזַכְרוֹנֵי, הוּ יָרַח הַמְּפֹלֵיג בֵּין הָעֲנָנִים

רָצְחוּ אוֹתָךְ בְּבִירוֹת... אֵילַת אֲהָבִים

לְאַחַר שְׂרָצְחוּ אֶת הַמְּלִים

בְּלָקִיס... אֵין זוֹ קִינָה

אָבֵל... הָעֲרָבִים עֲלִיהֶם הַשְּׁלוֹם...

7

בְּלָקִיס... מִתְּגַעְגְּעִים... מִתְּגַעְגְּעִים...

וְהַבֵּית שׁוֹאֵל עַל הַנְּסִיכָה שֶׁלּוֹ שֶׁשְׂבָל שְׁמֵלְתָה//מֵר עוֹבֵר...

אֲנִי מְאִיזִנִּים לְחֲדָשׁוֹת... וְהַחֲדָשׁוֹת מְעַרְפְּלוֹת... וְאֵינֶנּוּ מְסַפְּרוֹת דְּבָרִים חֲשׁוּבִים...

בְּלָקִיס, נְטַבְּחִים עַד הָעֲצָם...

וְהִילָדִים אֵינָם מְבִינִים מַה מִּתְּרַחֵשׁ... וְאֵינִי אֵינִי מְבִין מַה שְׂאֵנִי אוֹמֵר?

12

בלקיס...
 הפרטים הקטנים ביחסינו מציקים לי, והדקות והשניות מכבירות עלי...
 שלכל סכה קטנה... ספור
 ולכל ענק מענקיך שני ספורים
 ואפלו המלקטים של שערך הזהוב מכמירים בי. כתמיד.
 המון געגועים...
 והקול העיראקי הערב עולה בהדר מן הוילונות, ומן המושבים,
 ומן הפלים...

ואת נבטת מן המראות...

ומן הטבעות...

מן הנרות, מן הכוסות, מן היין הארגמני...

בלקיס... הוא בלקיס... לו ידעת מה מכאיב המקום...

מפל פנה את רוחפת כצפור... מבשימה כחרש הסמבוק...

ושם נהגת לעשן...

ושם נהגת לעשן...

שם נהגת לעשן...

ושם נהגת לעשות את שערך כתמרה...

והיית פוקדת את האורחים. משל היית חרב מימנית...

בלקיס... איפה הבזיר ה"ערלאני" והמציתים הכחלים...

איפה סיגירות "קנט" שלא משו משפתותיך...

איה שמלת החמודות ה"האשמית", המתרוגנת על גזרתך היפה להלל...

עת נזכרים גם המסרקות בעברם, נשחתת דמעתם

האמנם גם המסרקות מתיסרים מגעגועים?

בלקיס... קשה לי לנטש את דמי...

והלא אני מכתיר בין לשונות האש ובין לשונות העשן...

13

בלקיס... הווי הנסיכה

האם את עולה בלהבות במלחמה בין שבט... לשבט

מה אכתב על מסעה של מלכתתי?

והלא המלים היו לקלונני...

הנה אנחנו נזכרים בין ערמות הקרבנות ומחפשים

כוכב שצנח... וגוף שנפזר פרסיסי המראות...

הנה אנו שואלים, הו אהובה...

אם קבר זה היה קברך שלך...

או קברה של הערביות?

14

בלקיס:

הו צפצפה, שהיתה מבדרת צמותיה עלי, הו גירפה גאיונה

בלקיס:

אם נגזר עלינו והערבים שנוצח על ידי ערבים...

ואת בשרנו יאכלו ערבים...

ואת בטננו יבקעו ערבים...

ואת קברנו יפתחו ערבים...

האם תדפקי על הדלת בעוד כמה דקות?

האם תשילי את המעיל החרפי העליון?

האם תבואי מחיכת, רעננה ונוהרת כפרחי השדה?

8

בלקיס...

הצמחים הירקים שלך על הכתלים אינם חדלים לבכות...

ופניך אינן חדלות לנוע בין המראות והוילונות

ואפלו הסיגירות באויר שהצת אינן כבות...

ועשנן עומד בסרובו וממאן להמוג...

בלקיס... מדקרים... מדקרים עם עמק עמק...

ובאישונים מבעתת באימה...

בלקיס... איד בשמת את ימי... חלומותי...

והעמת זיום של הגנים והפלאים?

הו רעיתי... ואהובתי... ושירי... ומאור עיני...

הן היית צפורי היפה... ואיד נמלטת ממני, הו בלקיס?...

9

בלקיס...

זוהי השעה של התה העיראקי. הניחוחי... כיון המשמר

ומי יגיש את הגביעים... הלא את הגירפה

ומי יקביל את פני הילדים בשוכם?

ומיהו שהביא את הפרת לביתנו...

ואת שושני החדקל ופרכריה...

בלקיס... הצער מחלחל בתוכי...

ופירות אשר רצחה אותך... אינה מודעת לפשעה

ופירות שאהבה אותך מתכחשת, כי רצחה את אוהבתה...

והירח חשך אורו...

10

בלקיס... הו בלקיס...

כל עננה בוכה עליך... ומי בעצם בוכה עלי?

בלקיס... איד נסעת חרש ולא נתת ידך בירי?

ונטשת אותנו - אנחנו שלושה - אובדים כנוצות מתחת לגשם?

הרואה את מה שחשבת עלי?

ואני הוא הנזקק לאהבתך... כמו "זינב" או "עמר"...

11

בלקיס... אוצר יקר... הו רמח עיראקי... חרשת חזרן

הו אשר שרתה עם העננים לגבה...

מנין באת בכל אותה חמדה?

בלקיס, הו הידידה והרעה והמעננה כפרח הקחון

חשך עלינו עולמנו בפירות...

קצה נפשנו ביים...

קצה נפשנו במקום...

בלקיס... מה לך נחפזות?...

ואין בלקיס זולתה...

איך נמלט אפוא מן הגורל הזה?
 כי הפגיון הערבי אינו יודע להבחין
 בין צוארי הגברים... ובין צוארי הנשים
 בלקיס: אכן הם פוצצו אותך... והרי
 ההלויות אצלנו מתחילות בכרבלא...

ואפלו הצפורים נמלטו ממולדתי... ואיני יודע מדוע...
 ואפלו הכוכבים... והאניות... והעננים...
 ואפלו המחברות... והספרים...
 ורב הדברים היפים... כלם כאחד נגד הערבים...

20

כאשר נפזר גופך הקורן, בלקיס, פנינת חמדה,
 אמרתי לנפשי, האם קטל הנשים הוא תחביבם של הערבים,
 או שמא אנו ביסודנו ממחים לבצוע פשעים?

21

בלקיס, הו סוסתי היפה... מכל
 פרשת־חיי אני נמלא בושח וכלמה...
 זוהי ארץ הקוטלת בה את הסוסים האציליים...
 זוהי ארץ הקוטלת בה את הסוסים האציליים...

22

למן היום בו שחטו אותך, הו בלקיס, הו מולדת יקרה...
 אין האדם יודע איך יחיה במולדת הזאת...
 אין האדם יודע איך יחיה במולדת הזאת...

23

לא חרלתי לשלם בךמי את הענש הכבד מכל...
 להביא ברכה לעולם... אך השמים
 רצו שאשאר יחירי, כעלים בחרף,
 האם המשוררים נולדים מרחם המצוקה
 והאם השיר הוא מדקר בלב לאין מרפא
 או שמא הנני היחיד שעל עיניו נטל למצות את דברי ימיה של הבכיה?

24

אני אגיד ברכים, איך מתה אילת אהבים שלי בסיפו של אבו להב?
 כל השודדים מן המפרץ הפרסי ועד לים התיכון
 משמידים... ושורפים... וגוזלים... ומשחדים
 ומתנכלים לנשים במצותו של אבו להב
 כל הכלבים הם פקירי ממשלה הלועטים... וסובאים
 על חשבוננו של אבו להב...

25

אף קרט של קמח לא יעלה מן הארץ בלעדי הסכמתו של אבו להב
 שום עולל לא יולד אצלנו...
 אלא אם תעלה אמו יום אחד על יצועו של אבו להב
 שום בית כלא לא יפתח שעריו בלי הסכמתו של אבו להב
 שום ראש לא יערף בלעדי הסכמתו של אבו להב

26

הנני מכריז קבל עם, איך נאנסה נסיכתך
 ואיך בזזו את עיניך התכלות... ואת טבעת כלולותיה...
 הנני מכריז קבל עם, איך חמסו את השער הגולש כנהר של זהב
 הנני מכריז קבל עם, איך שדדו את הפסוקים של ספרה הקדוש

15

אינני קורא עוד בשום פנים את דברי הימים למן היום ההוא...
 כי אצבעותי נשרפו...
 ובגדי נגאלו בדם...
 הנה אנחנו נכנסים לתקופת האבן...
 אנחנו חוזרים מדי יום אלפי שנים לאחור...

16

הים של בירות... לאחר אבדן עיניך, הועם זהרו...
 והשירה שואלת על אודות השיר שלא נתכנו מליו
 ואין משיב על השאלות...
 והתוגה הו בלקיס מוצצת את לשדי
 עכשו אני יודע את מעקשיה של השפה השדופה...
 אני אשר חוללתי את מכתבי האהבה
 אינני יודע איך להתחיל במכתב...

17

הסיף חדר אל החמש... אל חמשי־הבטוי
 אל התרבות כלה. את, בלקיס והנשיות - תרבות
 בלקיס: את הנד בשורתי הגדולה, ומי אפוא גנב את הבשורה?
 את הכתב בטרם היות הכתב
 את האי והמגדלור...

18

בלקיס. הו ירחי, שטמנוהו בין האבנים
 עכשו יעלה המסך...
 עכשו יעלה המסך...
 הנני מכריז קבל עם, אני מכיר את השמות ואת הדברים...
 ואת האסירים... ואת הקדושים שנפלו חלל... ואת העניים... ואת המשפלים
 הנני אומר: אני מכיר את הסיף ששסף את רעיתי...
 ואת פניהם של כל סוכני החרש...
 הנני מכריז: צניעותנו היא נאוף... ואמונתנו נאלחה...
 הנני מכריז, כי מאבקנו כזב...
 וכי אין כל הברדל בין פוליטיקה לזנות...
 הנני מכריז קבל עם, שהפרת את הרוצחים
 הנני מכריז כי חוודה של תקופתנו היא בעריפתם של פרחי היסמין...
 וברציחתם של כל הנביאים... וברציחתם של כל שליחי האלהים...

19

ואפלו את העינים הירקות הכחידו הערבים...
 ואפלו את הצמות... ואת הטבעות... ואת האצטרות... ואת המראות...
 ואת המשחקים... ואפלו המזלות נתיראו ממולדתי... ואינני יודע מדוע...

והעלים באש...

הנני מכריז קבל עם, איך הגירו את דמה

ואיך השתלטו על פתחה...

ולא הותירו שושן... ולא הותירו ענב...

האם מותה של בלקיס הוא הנצחון היחיד בכל דברי הימים של הערבים?

27

בלקיס... הו חמדתי עד לשכרון...

נביאי השקר... איתנים במושבים ומתנשאים על העם... באין חזון

לו הביאו מפלסטין המיסרת איזה ציץ... או תפוז

לו הביאו לנו מחופי עזה

אבן קטנה, קונכיה

לו שחררו זה רבע מאה זית...

או החזירו לימון...

ומחו את חרפת ההיסטוריה

הייתי מתרצה למרצחיה, הו בלקיס...

הו אילתי עד לשכרון...

אך הם נטשו את פלסטין... כדי לרצח אילת אהבים מן המארב...

28

מה אומרת השירה הו בלקיס בזמן הזה?

מה אומרת השירה בתקופה השעבית⁶, האמגושית, המפחדת?

והעולם הערבי קצוץ, מדכא וקטוע לשון...

בנו מתגלם הפשע בשיאו... ומה על ה"עקר אל-פריד"⁷...

ומה על ה"אגאני"⁸?

חמסו אותך, הו אהובה, מידי...

נטלו את השיר מפי...

שדרו את הכתיבה והקריאה, והילדות והתקנה...

בלקיס... הו בלקיס...

הו דמעה זולגת על שפולי הכנור...

בעטים של מרצחיה למדתי את סודות האהבה...

איך עוד לפני מחצית המרוץ, רצחו את סוסי האצילי...

29

בלקיס...

אני מבקש ממך סליחה, ואולי

היו חייך כפריי

ואני יודע אל-נכון

כי אלה שהסתבכו במעשה הרצח משאלתם היתה

לרצח את מלי...

30

נומי בסתר עליון, הוי היפה...

שבלעדך נסתם מעין השירה... ואין אשה בלתך...

ודור לדור יוסיפו ילדים לשאל על צמותיך הארכות

ודור לדור של אוהבים יוסיפו לקרא על אודותיך... הו אלופתי הנאמנה...

וידעו שוכני המדבר יום אחד...

כי הם רצחו את הנביאה...

1. סמואל אבן עאדיה - משורר נודע שחי דור אחד לפני מוחמד, והיה למשל בין הערבים על נאמנותו הגדולה.

2. מהלהל אבן רביעה - משורר נודע מן התקופה הערבית הקדומה, הפגנית.

3. נושאים ומשאים של האהבה בשירה הקדם אסלאמית.

4. כרבאל, בני משפחת עלי, אל חסן ואל חסין, צאצאי הנביא וקרוביו נטבחו בעיר כרבאל, ממערב לפרת בשנת 61 ל"הגרא", על ידי בית אומיה.

5. אבו־להב - בעל הלהבה. כינויו של עבד אל עזא, מדודיו של הנביא שהתעלל בנביא; מוחמד מצדו ניבא לו שיישרף בלהבות הגיהנום, ואשתו תביא עצים להגדיל את הלהבה (סורה 111). שמו היה לדיראון עולם.

6. נגור משעוביה - כת מוסלמית מראשית האסלאם, שנועדה להמעיט מחשיבותם של הערבים ולהגדיל את חשיבותם של שאר המוסלמים, בעיקר הפרסים.

7. עקד אל פריד - מחברו עמר אבן עבר רביעה (מת בספרד, 1940). תרגום שם הספר "מחרוזת הפנינים שאין משלה" - זהו חיבור בעל צביון אנציקלופדי, מסורות היסטוריות מימי הג'היליה, תולדות האסלאם, תולדות השירה, המשקלים, משלים ועוד.

8. "כתאב אל-אגאני" - אנציקלופדיה נרחבת על השירה הערבית. מחברו אבו אל פרג' אל אצפהאני (מת, 1967); נוסף לשירה הערבית הפגנית, הביא אבו אל פרג' גם את משוררי הדורות שבאו אחריהם, עד זמנו שלו.

שירת בלקיס

מערבית: יותם בנשלום, מתוך לחם וחשיש וירח, 'עולם חדש', עמ' 175-193 (2016)

תודה לָכֶם...
 תודה לָכֶם...
 אהובתי נהרגה, ואתם כלכם
 יכולים לשתות יין על קבר מרטיר.
 התנקשו בשירי...
 האם יש אמה -
 מלבדנו - אשר מתנקשת בשיר?
 בלקיס
 היתה המלכה היפה בתולדות הבבלים,
 בלקיס
 היתה התמר הנשא ביותר בעיראק,
 כל אימת שהיתה פוסעת
 לוו אותה טוסים,
 צעדו לצדה אילים...
 בלקיס, מכאוב שלי,
 מכאוב הנגיעה בקצות אצבעות במלים,
 האם
 יגיע היום ומשירך יעלו שבולים?
 נינה ירקה שלי,
 צועניה זהבה שלי,
 מי חדקל
 העונדים באביב
 אצערות לרגלי הגלים...
 הרגוד, בלקיס:
 איזה עם ערבי
 הוא זה
 שרוצח ציוץ של קיכלים?
 את א־סמואל ואת
 אל־מהלהל מי העלים?¹
 היכן הקדמונים הדגולים?
 שבטים זללו שבטים...
 שועלים קטלו שועלים,
 ערצבים קטלו ערצבים.
 חי שתי עיניך, אשר
 אצרו מיליוני כוכבים:
 הוי סהר שלי, מפלאים הם הערבים.
 האם כל גבורתנו היא שקר?
 תולדותינו הן צרור כזבים?
 בלקיס,
 אל תרחקי ממני
 כי השמש אחרי לכתך
 לא תאיר עוד על גב החולות...

אם יחקרוני אמר
 שגנב התחפש ללוחם שבוע תהלות,
 אם יחקרוני אמר
 שבמקום המצביא, הקבלן מבקש לשלט...
 ואמר:
 קרני האור הן בדיחה מרה וכואבת...
 אנו שבט ככל שבט, ותו לא.
 כזו היא ההיסטוריה, בלקיס:
 איך יוכל האדם להבדיל
 בין גנים ובין מזבלות?
 בלקיס,
 את המרטיר ואת השיר,
 טהורה את ונקיה...
 שבא תרה אחר מלכתה,²
 השיבי ברכה לקריה.
 את האדירה במלכות,
 אשר שכל טוב שנער בה קם והיה...
 בלקיס,
 צפורי המתוקה מכל,
 קדושתי היקרה מכל,
 המעה שמרים המגדלית מטיפה על לחיה:
 הפשעתי לך כשנטלתי אותך
 מגדת אלא לא עזמיה³ הפוריה?
 בירות הורגת כל יום את בנינו,
 מחפשת אחר גויה
 בקפה המתוק בכוסנו,
 במפתח של דלת ביתנו,
 בפרחים שעל מרפסתנו,
 בדפי עתוני הערב,
 בכל יום ודקה ושניה.
 כאלה אנחנו, בלקיס,
 מביאים ג'אהליה שניה...
 מביאים ערן של גסות
 ופגור וכעור ושפלות -
 ברברים הקמים לתחיה.
 הכתיבה היא מסע של רגע
 בין רסיסי הויה,
 ורצח פרפר המרחף בשדהו
 לצו השעה הזיה...
 הידעתם את אהובתי בלקיס?
 עליה בלבד נכתבו ספרי אהבה,
 היא היתה מזיגה מפלאה

של שיש ושל קטיפה,
צבען הסגל של עיניך
נם, ולגום לא אבה...
בלקיס,
את זכר של בשם,
את קבר רוכב ערכה...
הרגוד בבירות, כשאר הצביות,
ואחריו את המלה הטובה...
בלקיס,
אין זה שיר קינה,
אבל
העם הערבי גוע.
בלקיס,
אנו מתגעגעים, מתגעגעים כל כך,
והבית הקטן
שואל על בשמד - להיכן עבר,
מצפים לבשורה, והיא עמומה,
אינה מגלה דבר...
בלקיס,
אנחנו שחויטים עד העצם,
הילדים לא יודעים מה קורה
ולי - לי אין מה לומר:
האם תכנסי בעוד רגע,
תפשטי את מעיל החרף?
התבואי אלינו מחזקת,
נוצחת,
פורחת כפרח בר?
בלקיס,
צמחך הירקום
עוד בוכים על גבי קירותיך
ועדיו דיוקן פניך
בין חלון וראי מרחף,
הסיגריה שהדלקתי לך
לא כבתה...
עשנה הך
מסרב עוד להתנדף.
בלקיס,
אנחנו דקורים, דקורים ומענים,
והאישונים מבכים אסונם,
בלקיס,
גזלת מאויים וחיים
וקטלת את הגן, את עונות השנה...
היא אשתי,
יונתי, שירתי, מאור עיני,
היית הצפור היפה שלי,
ואיך זה ברחת מפני?
בלקיס,
עת לשתות תה עיראקי, שניחוחו

כזין המשמר -
ומי ימלא כוסותינו, הוי בת הפרפר?
מיהו שהביא את הפרת לביתנו,
שושנים מגדת הנחר?
בלקיס,
הצער ננעץ בי,
והמקום שהרג אותך אינו יודע שחטא:
בירות אהבה אותך,
והרגה את אהובתה...
וכבתה את הסהר...
בלקיס...
הוי בלקיס,
הוי בלקיס,
כל ענן מקונן עליך,
ומי יקונן עלי?
בלקיס, איך זה הלכת שותקת
וידוך אינן בידי?
בלקיס,
איך נטשת אותנו ברוח
נדפים כעלה מסעף?
את שלשתנו נטשת, אוכדי עצות
כנוצות עזובות במטר...
האמנם לא הרהרת בי?
אהבתך נחוצה לי, לזינב ולעמר...
בלקיס,
הוי אוצר אגדי
וכידון אפדי,
חרשה יפהפיה:
את שהתעלית על פוכבי השמים,
ממה עצמתך עשויה?
בלקיס,
ידידה מבינה, עדינה,
חנונה כחמניה,
הים צר עכשו, ובירות צרה,
וצר כאן לכל ברה...
בלקיס, את פעם אחת בחיים,
אין לבלקיס שניה.
בלקיס,
הדברים הקטנים שלנו שוחטים אותי,
שניות ורגעים בי מכים:
לכל סכה מסכותיך ספור,
ספור לחרוזים הדקים.
מכבנת הזהב שלך אף היא
מזה מי חסד זכים,
וקולך היפה, העיראקי, נותר
בוילון,
בכסא,
בסדקים...

מן המראות את בוקעת,
מן הטבעות את בוקעת,
מן השירה את בוקעת,
מנרות,
מכוסות
ומתוך בקבוקים...
בלקיס,
הוי בלקיס, הוי בלקיס,
לו ידעת כמה רע כאן עכשו:
את מרחפת בכל פנה,
ניחוחית כאילן בכשמי...
הנה, שם עשנת,
הנה, שם טילת,
הנה, שם סנסניך סרקת
ונכנסת לקבל אורחים
כסיף מדרום ערב...
בלקיס,
היכן בקבוקון הגרלן,
והמצית הכחל?
היכן סיגריית הקנט, אשר
לא משה מבין שפתך?
היכן השמלה המזמרת
על גוד הזקוף כשושן?
מברשות השער זוכרות את גברתן
ומזילות דמעטן:
האמנם גם הן אינן יודעות את נפשן?
בלקיס, לא קל לי לעזוב את דמי,
נלפדתי בין לשונות האש
ובין לשונות העשן...
בלקיס, את נסיכה הנשרפת
במלחמת השבט נגד השבט,
מה אכתב על אבדן מלכתי?
המלים הן קלוני, חרפתי.
בין תלי הנופלים נחפש אחר אות
לכוכב אחד שנפל,
לגוף מנפץ כמראות...
ונתהה, אהובת הלבב,
אם הקבר הזה הוא קברך שלך
או קברם של בני ערב.
בלקיס,
ערכה הפורשת עלי את רשתה,
ג'רפה גאה כברושים:
בלקיס,
גורלנו הערבי הוא שערכים ירצחונו,
יאכלו את בשרנו,
ישפכו את בטינו,
יפתחו את קברינו -
איך נחמק מגזרת הנושים?

הפגיון הערבי אינו מבדיל
 בין צואר הגברים
 לצואר הנשים...
 בלקיס,
 פוצצו אותך... כי אצלנו
 כל הלוויות ראשיתן כרבלא
 ואחריתן כרבלא...
 מהיום לא אלמד היסטוריה,
 כי ידי התלקחו באש
 ובגדי רוו דם ומגלה.
 אנו חוזרים אל תקופת האבן,
 נסוגים אל ההתחלה...
 אחרי צאת עיניך, היים
 של בירות קם וגלה,
 והשיר שואל על קצידה
 שלא נשלמו מלותיה
 ואין מי שישב לשאלה.
 הצער, בלקיס, סוחט
 את לבי כפרי הדר:
 כעת ידועה לי צרת המלים,
 מצוקת מה שלא נאמר.
 אני המחבר, ואיני מסגל
 לכתב ולו פתח דבר...
 החרב חודרת אל צד גופי,
 כגוף אמרי נתחבה...
 את התרבות כלה, בלקיס, תרבות בלשון נקבה.
 בלקיס, את בשורת הטובה,
 ומי זה קם וגנבה?
 את האי והמגדלור שעליו,
 הכתיבה שלפני הכתיבה...
 בלקיס,
 ירח שלי, מכסה אבנים גדולות,
 הנה מוסר הלוט,
 הנה מוסר הלוט...
 אם יחקרוני אמר
 שידוע לי מי ומה, ומי הם הפלואים,
 מי הם החללים, האביונים, הנדכאים,
 שאני מכיר את התלין שהרג את אשתי
 ואת פני כל המודיעים...
 ואמר: צניעותנו פרוצה,
 ורחמינו צואים...
 אמר: מאבקנו הוא שקר,
 הפוליטיקה היא
 בית בשת של חבר פראים!
 אם יחקרוני אמר:
 ידעתי של מי הסכין,
 ואמר:
 עדננו הערבי יודע לרצח יסמיו,

לרצח כל שליח
 וכל נביא מאמין...
 אפלו את העינים הירקות
 טורפים הערבים,
 אפלו צמות, אפלו טבעות,
 צמידים, משחקים, מכתבים.
 אפלו המזלות פוחדים ממולדתי,
 ומדוע - אינני מבין...
 אפלו הצפורים נסות ממולדתי,
 ומדוע - אינני מבין...
 אפלו הספינות, הכוכבים, העבים,
 אפלו המחברות והספרים
 וכל הדברים היפים,
 כלם - נגד הערבים.
 אור גופך נפץ,
 ועתה, בלקיס,
 פנינה נעלה, לא אדע:
 האם הרג נשים הוא תחביב ערבי?
 האם אנו פושעים מלדה?
 בלקיס,
 סוסתי היפה, למול
 תולדותינו גואה בי בושה:
 זוהי ארץ שהורגים בה סוסה,
 זוהי ארץ שהורגים בה סוסה...
 מיום ששחטוך,
 בלקיס,
 מולדת מאין כמוד,
 אין איש יודע איך יחיה במולדת הזאת,
 אין איש יודע איך ימות במולדת הזאת.
 עודני משלם בדמי
 מחיר מפלפל
 כדי לשמח תבל... אבל
 הגורל רצה שאותר לבדי
 כעלה שעוד לא נבל.
 האם כל משורר מכרח להיות אמלל?
 האם השירה היא תמיד פגיון
 המפיל את הלב חלל?
 האם רק עיני רואות
 את תולדות הדמעות, וחסל?
 אם יחקרוני אמר:
 איך נטבחה צביתי בסיף אבו להב?⁵
 כל הגזלנים, מהמפרץ עד האוקיינוס,
 שורפים, מחבלים,
 שחד נוטלים,
 על נשים מתנפלים
 לפי רצון אבו להב...
 כל הכלבים הממנים
 סובאים,

זוללים
רק על חשבון אבו להב.
חטה אינה נובטת
שלא על דעת אבו להב.
ילד אינו נולד אצלנו
בטרם בקרה אמו
במטת אבו להב!
כלא אינו נפתח
שלא לרצון אבו להב.
ראש אינו נערף
שלא בפקדת אבו להב...
אם יחקרוני אמר:
איך נשדרה נסיכתי,
איך נבזזו טורקיזי עינייה,
תכשיטי פלולתייה...
ואמר: איך נבזזו השיר, אשר
פכה כנהרות של זהב...
אם יחקרוני אמר:
איך פשטו על קוראנה הנכבד
והציתו באש את פסקיו...
אמר: איך שפכו את דמיה,
גזלו את פניה
ולא הותירו לא נרד ולא ענב...
האם מות בלקיס
הוא הנצחון היחיד
בהיסטוריה של בני ערב?
בלקיס,
אהובתי עד שכרות גמורה,
נביאי הכזב
רגילים לרכב
על גב העמים,
ואין בפיהם בשורה.
לו הביאו לנו
מפלטין הנוגה
תפוז
או כוכבי נהרה...
לו הביאו לנו
מחופי עזה
צדף
או אבן זעירה,
לו במשך רבע מאה שחררו
גם זית קטן,
לו החזירו לימון
ומחו את חרפת השנים,
הייתי מודה להורגך, בלקיס,
אהובתי עד שכרות גמורה...
אך הם נטשו לאנחות פלטין
כדי לרצח גבירה!

מה יאמרו השירים, בלקיס,
כבואם אל זה העדן?
מה יאמרו השירים
בזמן וולגרי,
ברברי,
פחדן,
אם העולם הערבי
מכה, קטוע לשון
ותבוסתן?
אנו הפשע במלא תפארתו,
את דברי הימים מה נזכר?
נטלוד, אהובה, מתוך ידי,
נטלו את השיר מתוך פי,
נטלו את הכתיבה ואת הקריאה -
ילדות שכבר לא תחזור...
בלקיס, הוי בלקיס,
דמעה על מיתרי הכנור,
למדתי את הורגך את סוד התשווקה,
אך הם הרגו את סוסי
טרם אור.
בלקיס:
אבקש את סליחתך, כי אולי
חיך הם כפר חיי...
היטב ידעתי
שהרוצחים בקשו רק
לרצח את מלוחי!
נוחי בשלום, אשה מפלאה,
אחרוך לא תתכן עוד שירה
והנשיות נגדעה...
דורות של ילדים ישאלו
היכן צמתך הקלועה...
דורות של אוהבים יקראו
עליך, מורה־מצביאה...
ובבוא יום ידעו הערבים שהם
הרגו את הנביאה...
הרגו את הנביאה...
הרגו את
הנביאה.

1. אלסמואל אבן עאדיא הוא משורר שחי בערב שלפני האסלאם. על-פי כמה מסורות היה יהודי (שמואל בן עדיה). אלמהלהל הוא כינוי של המשורר והלווחם אלזיר סאלם, בן אותה תקופה.
2. במסורת המוסלמית שמה של מלכת שבא הוא בלקיס.
3. אלאעזמייה היא שכונה בבגדאד השוכנת על גדת החידקל.
4. זיינב ועמר היו ילדיהם של ניזאר ובלקיס.
5. אבו להב הוא כינויו של עבד אלעזא בן עבד אלמטלב, דודו של הנביא מוחמד, דמות הארכי־נבל בקוראן ובמסורת המוסלמית, שנודע לשמצה על תאוות הכצע שלו ועל סירובו להתאסלם.

קטעים מתוך הקינה 'בלקיס'

מערבית: נעים עריידי, 'מאזניים', גל' ס"ב, עמ' 33-34 (1989)

א

תודה לך, תודה לך, תודה לך.
 אהבתי נרצחה... ועתה
 ראויים אתם ללגם כוסית
 על קבר הנרצחת.
 ואף שירי נרצח: כלום יש עוד אמה
 בעולם פלו
 היודעת לרצח שירה?

ב

בלקיס:
 היפה במלכות בכל היתה
 הגבוהה בדקלי עיראק
 וכל אימת שצעדה
 טוסים ואילות היו בני לוייתה.
 בלקיס, שאת כאבי
 וכאב השיר
 השבולים לא יגביהו עוד ראשם
 בהשפיל עלינו ראשך.
 הו, נינה הירקה
 הצועניה המתוקה
 כמו גלים בחדקל היית
 וגלגולו של הדקל באביב.

ג

הרגוד, מלכתי!
 איזו אמה ערבית היא זאת
 הרוצחת את שירת הזמיר?
 איכם אבות גדולים
 איכם המשוררים הדגולים?
 שבטים אכלו בשר שבטים,
 שועלים טרפו בשר שועלים
 ועכבישים רמסו גופות עכבישים.
 בעיניך אשבע
 שלא אסתיר עוד נפלאות הערבים:
 הגבורה היא שקר ערבי
 וההיסטוריה, כמונו אף היא משקרת.

ד

בלקיס,
 אל נא תעררי מאתנו כל כך
 השמש בלעדך אבדה מאורה
 דעי שאמר את הכל:

הגנב הלוכש מדי חיל
 והקבלן מפקד מחונן;
 כזאת היא ההיסטוריה, אהובתי!
 כיצד ידע האדם להבחין
 בין פסלת לבין גן?

י"ג

בלקיס, שאת הנסיכה
 שאת הקרבן המעלה
 באש מלחמות השבטים!
 מה אכתב על העדרך
 מלכתי?
 המלים יחשפו כונתי.
 הנה אני תר
 בין עיי החרבות
 אחר כוכב שנפל
 ואחרי גוף שנפוצ לכל עבר
 והנה אני שואל
 אם זה הקבר קברך הוא
 או שמה קברה של האמה הערבית כלה!

י"ד

בלקיס,
 דין ערב קובע
 בירי ערבים נמות
 ערבים יאכלו בשרנו,
 ערבים יבקעו בטנינו
 ערבים יפצעו קברותינו!
 כיצד אם כן נמלט מגור הדין
 וחרב ערב אינה יודעת
 בין גרוננו של גבר וגרונה של אשה?

ט"ו

לא אלמד יותר את ההיסטוריה
 אצבעותי נחרכו
 ובגדי גואלו בדם.
 ושוב אנו חוזרים לתקופת האבן
 בכל יום נסוגים לאחור
 מהלך אלף שנים.

ט"ז

הים בבירות התפטט
 כשנטשו עיניך את הים

השירה עדין שואלת
 אודות שיר שטרם נשלם.
 העצב סוחט את לבי כתפוז
 כעת נודע לי סוד הלשון הלא אפשרית.
 אני שראשון ידעתי לגלות סודה של השירה
 איני יודע כיצד לפתח בשיר.

י"ז

בלקיס שאת הירח הטמון בין האבנים
 עתה אולי יעלה המסך
 אכן המסך יעלה.
 נשבע אני לומר את הכל בחקירה:
 השמות והדברים כלם ידועים,
 האסירים, החללים, העניים והחלשים
 כלם ידועים,
 התלין, רוצח אשתי
 וכל המלשינים.
 אני אומר
 שהרתנו אינה אלא טמאה
 ותמימותנו משחק מזהם
 מאבקנו הוא שקר גם
 אצלנו אין כל הבדל
 בין פוליטיקה ובין זנות.
 אני אמר בחקירה:
 כל הרוצחים ידועים
 וזמננו הערבי מ'מן ברצח היסמין
 ברצח הנביאים
 וכל החוזים השליחים.

בלקיס (קטעים)

מערבית: צבי גבאי, מתוך השירה - האימפריאליזם היפה, ספרי 'עתון '77', עמ' 29-31 (2010)

תודה לכם... תודה לכם...
 אהובתי נרצחה... תוכלו עתה לשתות כוסית
 על קבר שהייתה...
 הקצירה שלי חסלה...
 האם יש אמה עלי אדמות - פרט לנו - המחסלת קצירה!
 *
 בלקיס היתה היפה במלכות בכל,
 בלקיס היתה הגבוהה בעצי התמר בעיראק,
 בהלוכה, טוסים לווה ואילות הלכו בעקבותיה.
 בלקיס, הוי כאבי וכאבה של הקצירה,
 כאשר קצות אצבעותי נוגעות בה.
 הוי נינוה הירקה, יפיתי בהירת השער...
 הוי גלי החידקל, המלכישים באביב על
 רגלה את יפי העכסים

בלקיס, הוי שהייתה והקצירה הטהורה הנקה
 שבא התרה אחר מלוכתה, השיבי ברכה להמונים...
 הוי הגדולה במלכות... מגשימה תפארת ימי השומרים!
 בלקיס, צפורי היפה ואבן החן היקרה,
 המעה הזולגת על לחי התהלה...
 כיצד התאכזרתי אליך, כאשר לקחתיך מגדות אל-אעט'מיה?
 בירות רוצחת מדי יום אחד מאתנו ומחפשת מדי יום קרבן...
 והמות בספל הקפה שלנו
 במפתח ביתנו, בפרחי מרפסתנו,
 בניר העתונים ובאותיות האלף-בית
 הנה אנחנו, בלקיס, נכנסים פעם נוספת לעדן אל-ג'אהליה³
 הנה אנחנו נכנסים לפראות, לנחשלות, לבעור ולשפלות.
 אנו נכנסים פעם נוספת לעדן הברבריות
 כאשר הכתיבה היא מסע בין רסים ורסים...
 וחסול הפרפר בשדהו הוא הבעיה...

בלקיס...
 הנה מועד שתית התה העיראקי הריחני,
 המשמר כמבחר ביינות.
 מי יגיש את הכוסות... הוי ג'ירפה
 מי ינשק את הילדים בשובכם?
 ומי העביר לביתנו את הפרת ופרחי החדקל והרסאפה.⁴
 בלקיס... האבל דוקר אותי
 בירות שרצחה אותך... אינה מכירה בפשעה
 ובירות שאהבה אותך מתכחשת שהרגה את אהובתה וכפתה את הירח

בלקיס... הוי בלקיס... בלקיס
 כל עננה בוכה עליך אך מי בוכה עלי?
 בלקיס... כיצד הלכת חרישית, ולא הנחת ידך על ידי?

בלקיס... כיצד עזבת אותנו רועדים ברוח, כעלי העצים?
 עזבת אותנו - אבודים כנוצה בגשם.
 הלואי וידעתי מה הררת עלי?
 אני שזקוק לאהבתך... בדומה לזיינב או עמר...⁵
 בלקיס... אוצר אגדי, רמח עיראקי ויער קנה סוף,
 שהתעלתה מעל לגבהי העננים... מאין באת בעלומים אלה?
 בלקיס... ידידה יקרה, חברה עדינה כפרח החוננית
 צרה עלינו בירות, צר הים וצר המקום.
 בלקיס... האיך לך כפילה... שמא יש שתי בלקיס...

בלקיס, הוי צפצפה שפרשה עלי את מחלפותיה, הוי ג'ירפה יהירה
 גורלנו כערכים הוא שנהרג בידי ערכים
 ובשרנו יאכל על ידי ערכים,
 בטנינו יבקעו בידי ערכים וקרנו יכרה בידי ערכים
 כיצד נמלט מהגורל הזה?
 הפגיון הערבי לא מבחין בין צוארי הגברים לצוארי הנשים
 בלקיס... פוצצו אותך...
 אצלנו ההלויות מתחילות בכרבלא ומסתיימות בכרבלא⁶

לא אקרא ספר היסטוריה יותר...
 אצבעותי נשרפו ובגדי התכסו בדם
 הנה אנו נכנסים לעדן האבן
 נסוגים כל יום אלף שנים לאחור

אפלו העינים הירקות נרצחות בידי הערכים
 אפלו הצפרניים, הטבעות, הצמידים, המראות והצעצועים
 אפלו הכוכבים פוחדים ממולדתי ולא אדע הסבה
 אפלו הצפרים בורחות ממולדתי ולא אדע הסבה
 אפלו הכוכבים, הפרשים, המרכבות והעננים
 אפלו המחברות, הספרים וכלי האפור... כלם נגד הערכים
 *

בית סהר לא נפתח ללא אשור אבו להב
ואין עורפים ראש ללא צו של אבו להב

מה משמעות השירה, הוי בלקיס, בימים אלה?
מה משמעות השירה, בעדן הכתי, האמגושי, מוג הלב?
העולם הערבי שחוק כנוע וחתוך לשון
לקחו אותך אהובתי מידי... לקחו את הקציצה מפי...
לקחו הכתיבה, הקריאה, הילדות והשלוה
הוי בלקיס... דמעה הזולגת מעל מיתרי הכנור
למדת את הורגך את סודות האהבה
אך לפני סיום המערכה הרגו את סוסתי.

בלקיס... מחלה, מחלה!!! // שמא חייך היו פדיון לחיי.
אינני מכיר היטב את אלה אשר הסתבכו בהרג,
שאיתם היתה להרג את מלותי!!

נומי בחסות אלה, יפהפיה יקרה...
השירה אחריך בלתי אפשרית והנשיות בלתי אפשרית
דורות ילדים ישאלו על מחלפותיך הארכות
ודורות נאהבים יקראו עליך... מורה אצילה
כיום מן הימים ידעו הערבים שהם רצחו את השליחה.
רצחו את השליחה.

1. עם קדמון שחי בבבל עד ראשית האלף השני לפני הספירה.
2. אל-אעט'מיה - שכונת מגורים ידועה בבגדאד.
3. אל-ג'אהליה - התקופה שלפני האסלאם אצל הערבים, ידועה גם כתקופת הבערות.
4. רסאפה - שכונה ידועה לאורך נהר החידקל בבגדאד.
5. זיינב, עמר - דמויות נאהבים בפולקלור הערבי.
6. כרבלא - עיר קדושה לשיעים מדרום לבגדאד, בה נהרג ונקבר חוסיין, ממנהיגיה הראשונים של השיעה. לזכרו נערכות תהלוכות אבל שנתיות.
7. אבו להב - כינוי לבריון, בראשית האסלאם.

ייצוג חדש, מדויק יותר, נהיר יותר וטרחני פחות של שמות ערביים בשפה העברית או האלפבית העברי. ואולם, מול מטלה כזו אני מוצא עצמי נבוך במקצת, מכיוון שאני סבור ששיטת תעתיק מחייבת שכזאת, כזו שניתן להעלות אותה באופן קל וברור על טבלת השוואה המציגה אות מול אות, לא תאפשר למתרגמים ולעוסקים בשפה מידה של התלבטות ושיקול-דעת בריא כאשר לייצוג של אותיות ערביות באלפבית העברי. על כן, שיטה כזאת רק עלולה לייצר בעיות מסוג חדש, שונות מן הבעיות שמייצרת שיטת התעתיק ה"מדעי", אך גם דומות להן דמיון רב מדי. אני סבור שדווקא לוחות ההשוואה האלה ושיטות התעתיק הכובלות הללו הן אלה שיצרו מלכתחילה את אותם קיבעונו ואת אותה התמכרות של מתרגמים ולכן גם את החולשות המובנות בתעתיק הערבית לעברית והניכרות עד מאוד בקריאת טקסטים מתורגמים מערבית. על שום כל אלה, אני מעדיף להותיר את קריאתי לתיקון המצב הקיים נעדרת כל הצעה חלופית קונקרטיית לתיקון שכזה, קרי, מבלי להציע שיטת תעתיק חדשה חלופית. ברשימה זו אני קורא להימנע מקשירת ידיהם ורגליהם של מתרגמים וכותבים בכואם לתעתק מילים, ולא להמיר את שיטות התעתיק הקיימות בשיטת תעתיק חדשה, כטבלת השוואה מחייבת, שרק תוביל להחלפת אורתודוקסיה משתקת אחת באורתודוקסיה משתקת אחרת, כי אם להשאיר בידי המתרגם את כלי המחשבה והחשיבה לקביעת התעתיק הנדרש בהתאם לעבודתו, לסוג הטקסט, למקום, לזמן, לנסיבות ולקהל היעד.

יותר, לפחות כאשר מדובר בסביבה פופולרית. שהרי מקצוענים חברי הקהילה, היודעים ערבית על בוריה, לא יצטרכו עזרה רבה כדי לדעת שהשם קוסאי חוסיין נכתב במקור הערבי "קצי חסין". הם יוכלו לאחזר את רוב רובם של השמות בדיוק מרבי ובלי עזרה מיוחדת, גם אם יתועתקו לפי תעתיק פופולרי ולא "מדעי". לכל היותר יצקצקו בלשונם, אך יאלצו לשרוד גם את זה. לעומתם, קהל הקוראים הרחב, שברובו המכריע אינו יודע ערבית ואינו מעוניין ללמוד אותה, לעולם לא יבקש לאחזר שמות בשפת המקור שאותה הוא אינו מכיר מלכתחילה. המבחן המרכזי שלנו, כמתרגמים, צריך להיות אחד ויחיד אין בלתי: מה יבין מדברינו הקורא ההדיוט. מטרת-העל שלנו חייבת להיות הנגשה של הטקסט ושל השמות בערבית וכן מתן אפשרות לקורא להבין את השמות ולהצליח להגות אותם נכונה. זהו המבחן היחיד והוא מבטל ודוחק, לפחות בכל האמור לתרגום טקסטים ספרותיים, את אחזור השמות בערבית על-ידי חברי הגילדה, את ההיאחזות בסטנדרטים של "מדעיות" או של "דיוק" ואת הצורך הנלעג להוכיח ידיעת ערבית.

בשלב הזה, רגע לפני סיומו של המאמר, לאחר ששטחתי את כל טיעוני וניסיתי לגעת בנקודות הרגישות של ענייני התעתיק והתיעתוק, מתבקש היה שאציע שיטת תעתיק חדשה שתוכל להחליף או לרשת את שיטת התעתיק ה"מדעי" הישנה, זאת שאני יוצא נגדה, ותאפשר

4. יהודה שנהב, מייסלון דלאשה, רמי אבנימלך, נסים מורחי ויונתן מנדל, "ידיעת ערבית בקרב יהודים בישראל - דוח", אוניברסיטת תל-אביב, מכון ון ליר בירושלים ומנאראת: מרכז ון ליר ליחסי יהודים-ערבים, 2015.
בקישור: <http://goo.gl/dzn1jv>

המחבר מבקש להודות לאליין לוי על הסיוע בהתקנת המאמר.

גבריאלי מ' רוזנבאום

מי הם האנשים האלה, ומה הם עושים?

עלי סאלם: האיש, המחזאי, הסטיריקן ולוחם השלום

הצעתי לעלי להתארח בשיעורים שלי באוניברסיטה העברית. הוא שאל מתי אני מלמד, ואמרתי לו. הוא הודיע לי שיבוא, ורשם לעצמו את היום והשעה. לא סיפרתי לתלמידים ולא אמרתי דבר לאף אחד באוניברסיטה. לא הייתי בטוח שיגיע, ולמען האמת לא האמנתי שיקטע את מסעותיו בישראל לטובת ביקור באוניברסיטה. אך הוא הגיע בדיוק במועד שקבענו. הכניסה שלו לכיתה והשתתפות הפעילה שלו בשיעורים שלי מדתי היו הפתעה גדולה וחוויה אדירה לתלמידים. עד היום אני פוגש סטודנטים שלמדו אצלי ב-1994 ומזכירים לי את החוויה הבלתי נשכחת הזאת.

בספרו **מסע לישראל** (שקטעים ממנו התפרסמו בתחילה בהמשכים בשבועון המצרי 'פאריפאטיר' - 'קריקטורה') כתב עלי סאלם שמטרתו בנסיעה לישראל היתה "לראות מי הם האנשים האלה, ומה הם עושים". כדי לקבל תשובות על שתי שאלות אלה, חרש את הארץ לאורכה ולרוחבה, נפגש עם אנשים מכל שכבות הציבור, יהודים וערבים, ויצר קשרים וחברויות שנמשכו לאורך שנים.

עלי הגיע בהמשך לביקורים נוספים בישראל. האחרון שבהם היה ב-2005, כאורח שלי באוניברסיטה העברית. ביקורו השני באוניברסיטה העברית הפך בדיעבד לביקורו האחרון בארץ, ואת חבריו הרבים מישראל פגש מאז בקהיר.

גם אם הדבר לא נראה כלפי חוץ, עלי האמין כי אינו בודד לגמרי במערכה

למען השלום והנורמליזציה. "ישראל אינה האויב של מצרים", חזר והכריז בשנותיו האחרונות, כמעט עד יום מותו, וקרא באדיקות להידוק הקשרים בין שתי המדינות לטובת שתיהן.

עמדתו הנחרצת בעד נורמליזציה ביחסים עם ישראל היתה לצנינים בעיני מתנגדיו. אגודת הסופרים המצרית הוציאה אותו משורותיה ושללה ממנו את הפנסיה שלו. עלי סאלם תבע אותה למשפט, זכה בו, ואז עזב את האגודה והודיע שהוא מוותר על הפנסיה.

עלי ניהל מעין סלון ספרותי שהתקיים בשעות הצהריים במלון ברובע "אל-מוהנדסין" בקהיר. למפגשים בסלון הספרותי שלו הגיעו סופרים ומבקרי ספרות, עיתונאים, אינטלקטואלים וסטודנטים, שהוכיחו לו שהוא אכן אינו בודד במערכה.

עקשן היה, וחסר פשרות: שום איומים, החרמות וניסיונות לכודו לא הצליחו להזיז אותו מעמדתו, והוא לא חשש לומר במפורש את אשר על לבו ובמחשבותיו או למתוח ביקורת חריפה על מתנגדיו, ובעצם על מתנגדי השלום. דוגמה לכך נמצאת בדברים החריפים והמאוד ברורים שאותם הפנה בספרו **מסע לישראל** לעבר מבקריו, וביניהם ידידים אישיים שלו.

בספרו מספר עלי סאלם על כמה ביקורות שספג בשל ביקורו בישראל ועל תגובותיו החריפות לביקורות אלה. לידיד שכתב לו: "אילו היינו שופטים, היינו מעמידים אותך למשפט", הוא השיב בדברים נוקבים,

בספטמבר 2015 הלך לעולמו בגיל שבעים ותשע עלי סאלם, מחזאי, סטיריקן, לוחם למען השלום, אדם גדול (במדיו ובאישיותו) ובעל קול רועם וחוצב להבות. חודשיים לפני כן, בפגישתנו האחרונה בקהיר, אמר לי בעליצותו האופיינית: "יש לי מחלה חמישה כוכבים - עברתי ניתוח בכליות ויש לי סרטן". הוא לא התכוון לתת לסרטן עלוב אחד לנצח אותו. אבל אפילו עלי סאלם לא יכול היה לאיב זהו.

את עלי פגשתי לראשונה ב-1994 בעת מסעו החלוצי לישראל. הוא היה אז מחזאי ידוע במצרים. בקרב המבקרים והקהל המתעניין בתיאטרון הוא היה ידוע כמחזאי הכותב קומדיות ומחזות חברתיים עם שילובים של פנטזיה וריאליזם, מרירות וצחוק, וביקורת נוקבת על תופעות שליליות בחברה ובקרב בני האדם.

עלי הגיע באותה שנה לישראל במכוניתו הפרטית, והיה המצרי הראשון, ולפי שעה גם האחרון, שעשה את זה. מכיוון שידע שאשתו ובנותיו לא יתמכו בנסיעה כזאת, יצא מהבית מבלי לומר להן דבר ומבלי לקחת ציוד לנסיעה. את הפריטים הדרושים לנסיעה ממושכת קנה בדרך, והתקשר לביתו רק כאשר הגיע לסיני, רחוק מכדי שיהיה אפשר למנוע ממנו לנסוע.

פרט לאנשי ביטחון וביקורת גבולות וכמה אנשים מזדמנים בדרך, פרופ' ששון סומך מאוניברסיטת תל-אביב ואני היינו הישראלים הראשונים שפגש עלי בארץ. בכוקר הראשון לביקורו נסענו לפגוש אותו בנתניה. מדוע נתניה? המחזאי המצרי התכוון להגיע לתל-אביב, אבל מכיוון שלא הכיר את שמות היציאות מהכביש מצא את עצמו בנתניה.

הלכנו לשבת בבית קפה. לבשתי חולצה בלבד, והיה לי קר. עלי חד העין - במשך השנים למדתי להכיר ולהעריך עוד הרבה יותר את עינו החדה - הבחין בכך, והניח את מעיל הג'ינס שלו על כתפי. הרגע החמים הזה היה תחילתו של ידידות שנמשכה מאז ועד יום מותו.

השיחה התנהלה בערבית מצרית, ולאחר שהרגשתי שהאווירה נוחה ואינטימית, העזתי לבקש ממנו רשות לתרגם לעברית את מחזהו "קומדיית אדיפוס" שאותו לימדתי אז באוניברסיטה העברית. עלי הסכים מיד. ליתר ביטחון, ביקשתי ממנו הסכמה בכתב. הוא נעץ בי מבט בוחן כליות ולב, מהסוג שלמדתי להכיר במשך הזמן, ואמר: "אם אני מסכים בעל פה, אתה לא צריך שום הסכמה בכתב". ארבע שנים מאוחר יותר יצא תרגום המחזה לאור, ועלי שמח לראות את מחזהו המודפס בעברית.

עלי סאלם ♦ עלי סאלם

מערכת: גבריאל מ' רוזנבאום

משפט מחייב כישורים, ומה שיש לכם מזה שווה לאפס. העמדה לדין מחייבת צדק, ואתם אמונים עלי עוול. אתם קוריוז בהיסטוריה שהתרחש והגיע אל קצו יחד עם קצו של הפאשיזם בעולם כולו. אתם נגדי כי אין ברשותכם שום דבר שאותו תוכלו לתרום לשלום, ומעולם לא היה לכם דבר לתרום למלחמה, פרט לחולשה ולשקרים.

את השלום עושים האמיצים, ואילו אתם מוגי-לב; מבקשים אותו בני חורין, ואילו אתם עבדים; משתוקקים אליו פיקחים, ואילו אתם טיפשים; פועלים למענו חזקים, ואילו אתם חלשים.

אדוני, איך אתה חולם על לשפוט אותי ולהעמיד אותי לדין, כאשר עד עתה אינכם יודעים מהו ההבדל בין חופש ביטוי לבין חוסר נימוס ואינכם יודעים מהו ההבדל בין עיתונות לבין פשע?!

בתקופה המאוחרת של חייו כתב בעיקר הומורסקות וסיפורים סטיריים, שבהם תקף בחריפות ובחיצים שנונים ומשוננים את הבירוקרטיה, האיוולת, השחיתות והרשעות של מוסדות המדינה ושל בני האדם. כתביו הופיעו בעיתונים ובכתבי עת שונים, וקובצו באנתולוגיות שזכו לפופולריות רבה במצרים ובעולם הערבי. קודם לכן כבר נודע עלי כאחד המחזאים המצרים הבולטים של ימינו ונמנה עם קבוצת המחזאים שכונתה "דור שנות השישים" (של המאה העשרים). הוא היה אחד המחזאים שלאחר מלחמת ששת הימים החלו למתוח ביקורת על המשטר (לעתים בדרך של אלגוריה ובמרומוז, בשל חשש מנחת זרועו של המשטר).

מחזהו הידוע ביותר הוא "קומדיית אדיפוס: אתה הוא שהרגת את המפלצת". המחזה מבוסס על "אדיפוס" של סופוקלס, אבל תבני במחזה של עלי סאלם היא תבני במצרים הקדומה ולא ביוון. המחזה הוא אלגוריה המכוונת למצרים המודרנית בתקופתו של עבד אל-נאצר ולמשטר הטוטליטרי שאותו תקף סאלם בחריפות רבה במחזה, אם כי לא את השליט עצמו. עבד אל-נאצר הלך לעולמו זמן קצר לאחר הצגת הבכורה של המחזה, ובאחת השיחות איתי העיר עלי: "במחזה הזה ניבאתי את מותו של עבד אל-נאצר!"

הדיאלוגים במחזה כתובים ברובם בערבית המצרית המדוברת של קהיר. כמה קטעי דיאלוגים כתובים בערבית ספרותית (בעיקר בפי תיריזיאס, כגון בנאומו הפתיחה והסיום של המחזה). הוראות הבמה כתובות, על פי המקובל, בערבית הספרותית.

מתוך יצירתו של עלי סאלם בחרתי כאן בשתי תמונות מתוך "קומדיית אדיפוס". במחזה, בדומה למחזהו של סופוקלס, אדיפוס משחרר את העיר מאימת המפלצת לאחר שהוא פותר את החידה שהציגה (אם כי במחזה המצרי לא ברור אם המפלצת אכן מתה). אדיפוס נושא לאשה את המלכה יוקאסטה, הופך למלך ומקדיש את כל זמנו להמצאת חידושים טכנולוגיים לטובת הכלל, אך אלה מנוצלים בידי קומץ בעלי שררה להפקת תועלת אישית. התמונה הראשונה מתוך השתיים מתארת חקירה משטרתית אלימה שמפקד המשטרה, אואלח, עורך לאדם השואל שאלות שאינן לרוחה של החבורה אשר מנהלת את ענייני המדינה, מבלי שאדיפוס יהיה מעורב בהם. התמונה השנייה מתארת את חוסר שביעות רצונה של יוקאסטה מבעלה המזניח אותה, ובעקבות זאת את התככים בחצר המלוכה. לא קשה להבין שעלי סאלם מתכוון לאו דווקא למצרים הקדומה אלא למצרים המודרנית, ואם תרצו גם למקומות אחרים.

עכשיו עלי נח על משכבו בשלום, אבל אני מניח שגם במקום שבו הוא נמצא כעת הוא ממשיך לחולל מהומות, כפי שעשה בחייו, וממשיך להרעים בקולו ולהשמיע את רעיונותיו. בעולמנו שלנו, מכל מקום, חסרונו מורגש, אבל כתביו נמצאים איתנו, לרבות המחזה "קומדיית אדיפוס" שקטעים ממנו מודפסים כאן.

קומדיית אדיפוס:

אתה הוא שהרגת את המפלצת

(שני קטעים)

מערכה שנייה, תמונה שלישית

בקבר צר בתוך אחד המקדשים, אואלח חוקר את כאעת, אחד מתושבי תבני. כאעת קשור לעמוד אבן, ולידו נמצא שוטר צעיר.

מהחקירות התברר שאתה מפיץ שמועות שאדיפוס לא פתר את החידה ולא הרג את המפלצת. אין מקום שבו לא אמרת את הדברים האלה - בבתי קפה, בפברים, בבתי קברות ובטלפון.

לא זה מה שאמרתי.

או מה אמרת?

אני שאלתי שאלה אחת. מה היתה החידה?

ומה זה עניינך? למה אתה שואל?

אני רוצה לדעת. ואני מאמין שיש הרבה אנשים שרוצים לדעת.

טוב מאוד. אנחנו עוד נגיע לזה, נגיע לזה. אדוני, מי הם אלה שרוצים לדעת?

אני נשבע לך בהורוס.*

אל תישבע בהורוס. אל תסבך את עצמך בצרות.

אני נשבע לך בכל האלים שאני לא יודע על מישהו מסוים.

שקרן. אז מאיפה אתה יודע שיש אנשים שרוצים לדעת? אתה מגיד עתידות?

(מדבר בקושי רב, ונמצא במצב של תשישות מוחלטת).

תשמע, אואלח, נמאס לי מהמשחק הזה. כל פעם

אואלח

כאעת

אואלח

כאעת

אואלח

כאעת

אואלח

כאעת

אואלח

כאעת

אואלח

כאעת

* בגרסה המצרית: חורס.

מערכה שנייה, תמונה רביעית

אולם כס המלכות. יוקאסטה מתהלכת בכעס, בעוד אואלח עומד ושוק.

כל היום וכל הלילה הוא במעבדה שלו. הוד מעלתו שקוע בהמצאות. מהיום שהתחתנתי איתו, לא ראיתי אותו יותר מארבע פעמים. נכון שאני מלכה, וגם מגזע אלים, אבל אני גם בשר ודם.

ואיזו אחריות יש לי לכל העניין הזה, הוד מעלתך?

זאת האחריות שלך, כי אתה גרמת לי להסכים להתחתן איתו. אתה זה שאמרת לי: "תסכימי".

אבל, הוד מעלתך, אני לא ידעתי שהוא יתנהג ככה.

אם אתה כזה בור ולא יודע כלום, אז למה גרמת לי להסכים? (מחקה אותו) "הוד מעלתך, האדיפוס הזה הוא ברנש שמאוד ימצא חן בעינייך, ואם יתברר שהוא לא יוצלח, אני אחראי, הוד מעלתך". קדימה, אדוני, תישא באחריות שלך.

ומה אני אמור לעשות, הוד מעלתך?

אתה כבר יודע, אואלח. אתה רוצה שאני גם אסביר לך את העבודה שלך? אתה יודע מה לעשות. כמו שעשית עם זה שהיה לפני ועם זה שהיה לפני זה שהיה לפני. תאונה כמו התאונות שקורות כל יום. אף אחד לא יכול להיות בטוח שלא יקרה לו כלום.

הוד מעלתך, הפעם אני לא יכול.

מה זאת אומרת "הפעם"? הרי כל פעם כן היית יכול!

קודם האנשים לא היו שואלים שאלות. המלך מת, יחי המלך החדש. הולך אחמס ובא רעמסס. הולך מנס ובא תחותימס. זה לא מעניין אותם. אבל לגבי אדיפוס, העניין שונה. הם אלה שמינו אותנו. וחוז' מזה, הוא זה שהמציא להם את כל ההמצאות האלה. וגם אם נתגבר על כלל האנשים, יש קבוצה גדולה מאוד של תושבי תביי שמתפרנסת מהעניין הזה. החבר'ה האלה חזקים מאוד, ויש להם השפעה. הדוגמה הטובה ביותר לזה היא האח אונח והאח חור-מחב. אדיפוס רק ממציא משהו, והם כבר לוקחים אותו ומייצרים אותו ומוכרים אותו. הרבה מאוד אנשים מפקים מכך תועלת. אם יקרה לאדיפוס משהו, הם לא ישתקו ואנחנו נחשף, הוד מעלתך.

אז מה הפתרון? חייב להיות פתרון.

הנשק שלך, הוד מעלתך, הנשק של האשה. הוא חזק יותר מפצצת האטום שאדיפוס מתכוון להמציא. תקדישי תשומת לב ליופי שלך, הוד מעלתך. בימים אלה יצאו לשוק בשמים שיכולים לשגע כל גבר. יש אפילו בשמים שיכולים לשגע כוהנים, הוד מעלתך.

בשמים ושמינים ומשחות ואבקות, ניסיתי הכל, אבל שום דבר לא עזר. הוא עסוק בהמצאות שלו.

אז זהו. מה שנשאר זאת רק השיטה המסורתית שהמשפחה שלנו התמחתה בה. היא באמת לוקחת זמן, אבל בסופו של דבר התוצאה בטוחה.

שמתמנה מלך חדש, אתם תופסים אותי ומכים אותי באותה שיטה ושואלים אותי את אותן השאלות. אני רוצה לדעת, רבותי, אני רוצה לדעת. אפשר לחשוב שביצעתי איזה פשע! עדיף כבר למות! (ראשו נשמט על חזהו).

אל תנסה לברוח מהשאלה. בלי התחמקויות. מאיפה אתה יודע שיש אנשים שרוצים לדעת? תענה!

(כאעת לא משיב. אואלח חוזר על השאלה. השוטר הצעיר מרים את ראשו של כאעת ועוזב אותו, והראש נשמט על חזהו).

(באימה) הוא מת.

(בשלווה) טוב, אז למה אתה מתרגש כל כך?

(במבוכה גדולה) כי הוא מת... הוא מת.

חביבי, זאת זכותו. כל אחד חופשי לעשות מה שהוא רוצה. תגיד לי, כמה זמן אתה משרת אצלנו?

עכשיו שבוע.

זאת הסיבה. אתה עוד תתרגל. שב ותכתוב את הרוח.

(השוטר לוקח נייר ועט וכותב, כשירו רועדת בחוזקה).

(ממשיך) ... וכאשר הוצגו בפני הנאשם הוכחות חותכות לכך שהוא גנב את אוצרות רע... (הצעיר מפסיק ומסתכל על אואלח בתדהמה) תכתוב אדוני, למה הפסקת? שהוא גנב את אוצרות רע השמורים במקדש, כאשר הוצגו בפניו ההוכחות, הוא התמוטט והתאבד בקפיצה דרך החלון מהקומה הרביעית.

איך חלונות בקומה הרביעית.

אז שיהיה מהקומה החמישית.

איך גם בקומה החמישית.

אדוני, תכתוב ואל תשגע אותי. זה רק עניין של מינוח.

מינוח?

זה לא חלון במובן הממשי. זה חלון במובן הסמלי. כאשר תתקדם קצת אתה תבין, ותתרגל. תסגור את התיק. אני מוכרח ללכת עכשיו, יש לי פגישה בקולנוע. (מסתכל בשעונו) אוי, אני באיחור של חצי שעה. (מסתכל על הגופה) לעזאזל איתך, איזה עיכוב גרמת לי! מה אני אניד לאשתי עכשיו? תסלח לי, אני צריך ללכת.

ומה אני אעשה איתו?

הוא לא מאוד כבר. תרים אותו ותזרוק אותו מהגג.

(בפחד רב) מהגג?

אתה לא אמרת שבקומה הרביעית והחמישית אין חלונות? (ככעס רב) למה אתה מבלבל לי את המוח? אז מאיפה כבר אתה יכול לזרוק אותו? מה זה הטמטום הזה?

(בהתמוטטות מוחלטת) אני מצטער. בבקשה אדוני, לך בבקשה לקולנוע, כדי שלא תפסיד את המיקי מאוס.

(החשכה הדרגתית).

אואלח

השוטר

אואלח

השוטר

אואלח

השוטר

אואלח

אואלח

יוקאסטה

השוטר

אואלח

השוטר

אואלח

השוטר

אואלח

השוטר

אואלח

השוטר

אואלח

השוטר

חיים נסים

עלי סאלם: האיש שהתעקש
ללכת קדימה

בהיותי איש סגל באוניברסיטה העברית במאוס 2005, נקרתה בפני הזדמנות יוצאת דופן לפגוש את המחזאי והסטיריקן המצרי הנודע עלי סאלם, שהלך לעולמו לפני מעט יותר משנתיים (הפגישה תועדה בפירוט בידי פרופ' גבריאל רוזנבאום ברשימה שנכללה בכתב העת המקוון 'רוח מזרחית', קיץ 2005, ונזכרת גם בסוף רשימתו בגיליון זה). עלי סאלם היה מחזאי, סופר ובעל-טור פורה, אך מכל מה שכתב בחר לקרוא באותו מפגש עם אנשי רוח בישראל דווקא סיפור קצר בערבית הוא שהותיר בי רושם עז. נדמה לי שבחירתו בסיפור זה לא היתה מקרית.

נצרתי את המפגש ואת הסיפור הקצר בלבי, וכאשר הלך עלי סאלם לעולמו בחודש ספטמבר 2015, חיפשתי ומצאתי את הסיפור. מן הסתם, סבר סאלם שיש בסיפור כדי להעביר מסר לחבורת הפרופסורים שישבה מולו, אולי משום שבחושיו החדים קלט עד כמה הקרקע במצרים איננה יציבה תחת רגליו, במיוחד מאחר שהיה תומך נלהב ועקשן של השלום עם ישראל ואף נתן לכך פומבי. המחיר ששילם על עמדותיו אלה היה גדול. בהקשר זה די להזכיר את עובדת הרחקתו מאגודת הסופרים המצרים בשל תמיכתו בנורמליזציה עם ישראל.

בשנת 1994 היה סאלם המצרי הראשון שהגיע כתייר לישראל, כשהוא נוהג ברכבו הפרטי. בביקורו בישראל בשנת 2005, שש שנים לפני המהפכה שהביאה לנפילתו של המשטר במצרים ולעליית משטר האחים המוסלמים (בקצב המהיר של ההתפתחויות במצרים, גם משטר זה נעלם בינתיים מן הזירה הפוליטית), בחר עלי סאלם בפגישתו עם המרצים בישראל להצביע על התופעה שהוא כינה "ההליכה ברוורס" של רוב הציבור המצרי. ברם, כמו בסיפור הקצר כך גם בחיים, היו בודדים – וביניהם עלי סאלם עצמו – שהתעקשו ללכת קדימה, ועל כך שילמו מחיר אישי. אולם נדמה שהסיפור נבחר לא רק משום שהיה אלגוריה למצבה של מצרים.

מבחינה לשונית הטקסט כתוב בכמה משלבים: ערבית ספרותית בשילוב עם משפטים וביטויים בלהג המצרי, ומשום כך הוא מזמן אתגר מיוחד למתרגם מן השפה הערבית. הסיפור תורגם בסיועה של גב' דורית גלובינסקי. אני חב תודה גם לפרופ' גבריאל רוזנבאום, שסייע בפתרון קושיות אחדות בתחום הלהג המצרי.

מה היא השיטה המסורתית?

יוקאסטה

כל פעם שהוא עושה משהו מוצלח, מספר האנשים שאוהבים אותו גדל. המשימה שלי היא להגדיל את מספר האנשים שישנאו אותו. כמובן שאת יודעת מה יקרה בהמשך.

אואלח

איך תגרום להם לשנוא אותי?

יוקאסטה

זה כלום, זה דבר פשוט מאוד. אני אגרום להם לאהוב אותי (מפסיק לרגע)... בכוח. זאת העבודה שלנו, הוד מעלתך, את יכולה להיות רגועה. אני רק מתחנן בפניך, בשם איזיס, שתתפללי להורוס שייסייע לי.

אואלח

הלילה אני אלך להתפלל במקדש אמון ואני אתפלל גם עבורך.

יוקאסטה

(משתחויה) תודה, הוד מעלתך.

אואלח

(המלכה יוצאת מהבמה).

(אונח מופיע כשהוא מגיע מבפנים ומחזיק בידו כמה מכשירים מודרניים).

אואלח

יופי, אדוני, אתה עסוק לך. כל ההמצאות האלה יהפכו להיות זהב, והזהב זורם בסופו של דבר למועצת העיר וללשכת המסחר.

אואלח

טוב, אבל אתה הרי חבר, ידידי.

אונח

אפשר לחשוב מה כבר יוצא לי מזה.

אואלח

קיבלת מכונית, יאכטה ומסוק. כל אחד מהילדים שלך קיבל מכונית קטנה, וכל חודש אתה מקבל סכום מסוים. מה עוד אתה רוצה?

אונח

שום דבר. רק תחשוב קצת. כל הרברים האלה שאתה מדבר עליהם, אלה פירוורים בהשוואה למה שאתה מקבל.

אואלח

זה הכל? אני עומד לרשותך. כמה אואלָחים כבר יש לנו? רק תגיד מה אתה רוצה.

אונח

אתה הרי לא תפסיד מזה. החבר שלנו ממציא, ואתה מרוויח.

אואלח

מה שאתה רוצה להגיד זה שאנחנו... (שניהם שרים) אנחנו אלה שהרגנו את המפלצת.

אונח

(שניהם מתפוצצים מצחוק).

(החשכה הדרגתית).

עלי סאלם ♦ עלי סאלם

מערבית: חיים נסים (בשיתוף דורית גלובינסקי)

נסיעה ברוורס

ברוורס. כתוצאה מכך התרכו תאונות הדרכים באשמתם של אלה ששיבשו את התנועה בהתעקשותם להמשיך לנסוע קדימה. המחלה המידבקת עברה גם אל הולכי הרגל שהחלו ללכת כשגבם ועורפם מופנים קדימה.

בכנס בנושא תחבורה ששודר בטלוויזיה אמר אחד המשתתפים: כבר אלפי שנים הולך האדם כשפניו קדימה ומה השיג בזה? מאומה... נסו ללכת ברוורס ותרגישו שלוה גדולה בהרכה. בספרות התפרסמה ביקורת ספרותית חדשה בשם "ללכת ברוורס" והתיאטרון הלאומי העלה מחזה מצליח ששמו: "הבט לאחור בטיפשות".* המחזה נחל הצלחה מסחררת. באופן כללי, קיבלה הצעקה האחרונה בתחומי הספרות, האמנות והתרבות את השם: "קדימה לאחור, קדימה".

אני, בעקשנותי, המשכתי ללכת קדימה והתנגשתי בעשרות בני אדם. רבתי עם אחרים פעמים רבות כל יום, וזכיתי למבטי בוז ולעג מצד האנשים בעת שהלכתי או נהגתי כשפני מופנות קדימה. בנוסף שמעתי גם לחשושים בנוסח: "האם נותרו אנשים בארץ הזאת שעדיין מתעקשים ללכת קדימה?"; "האם הדרך להתפרסם כיום היא באמצעות ההליכה קדימה?"; או: "עזוב אותו אדוני... הוא בטח מתגורר באחד הכפרים".

האם הצעיר הפרוע שנהג במכוניתו במהירות ברוורס ברחוב "הליגה הערבית" היה מודע לכך שהוא יגרום לכל שרשרת השינויים הזאת, או שמא כולנו כבר היינו ממילא מלאים ברצון ובתשוקה ללכת ברוורס והוא רק הגיע והדליק את הניצוץ? את השאלה הזאת אותיר, ברשותכם, להיסטוריונים.

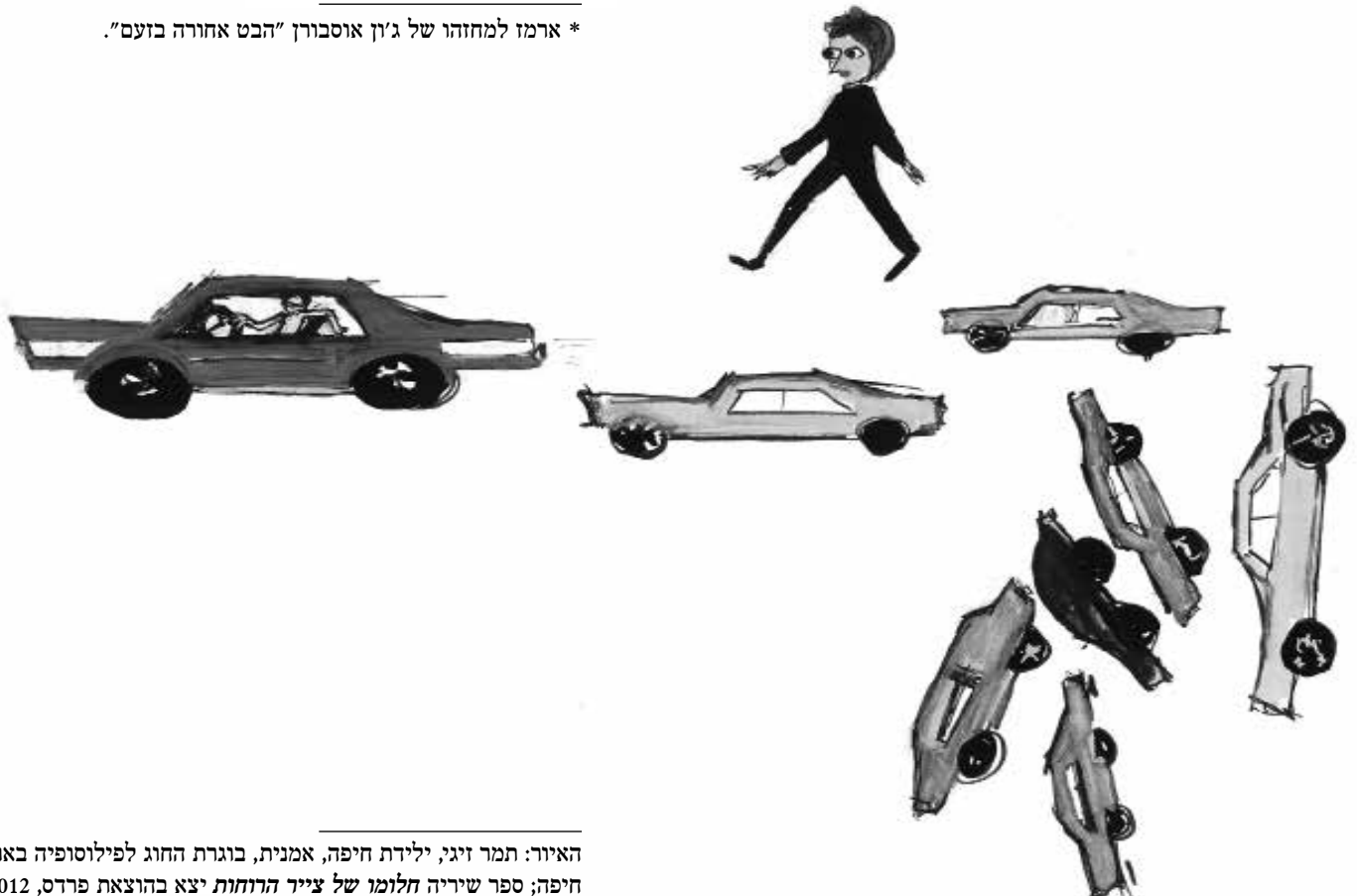
התופעה החלה בשכונת "מוהנדסיין" בקהיר, וליתר דיוק ברחוב "הליגה הערבית". צעיר מופקר ופרוע נהג במכונית ספורט קטנה באמצע הכביש וברוורס. מיד חיקו אותו כמה צעירים. אחרי כמה ימים הפכה התופעה של נהיגת המכוניות ברוורס נפוצה באזור זה, ההומה אדם.

גם עגלוני הכרכרות ונהגי החמורים הקטנים, המצויים באזור בעונת הקיץ, החלו לנסוע ברוורס. נראה היה כי האנשים נזקקו לאופנה חדשה, כי עד מהרה התפשטה תופעת הנהיגה ברוורס ליתר שכונות העיר.

בכל יום קנתה התופעה אוהדים חדשים, עד שאלה שהוסיפו לנהוג קדימה במכוניותיהם הפכו למיעוט ולכן היו למשל ולשנינה בעיני הציבור. לי יצא באופן אישי לשמוע בחור צורח בפניו של נהג כזה: אתה לא נוהג כמו שצריך, חמור! תסתכל אחורה, מפגר אחד!

לאחר שהנסיעה קדימה הפכה בלתי אפשרית, נאלצו כולם לנסוע

* ארמו למחזהו של ג'ון אוסבורן "הבט אחורה בזעם".

האיור: תמר זיגי, ילידת חיפה, אמנית, בוגרת החוג לפילוסופיה באוניברסיטת חיפה; ספר שיריה *חלומי של צייד הרוחות יצא בהוצאת פרס, 2012*.
(כל האיורים המלווים את הגיליון, למעט הפורטרטים, הם של תמר זיגי)

תופיק אל-חכים ♦ תופיק الحکيم

מערבית: יותם בנשלום

תמונה מתוך המחזה "שיר המוות" (اغنية الموت; 1950)

שסוחטים חלב מעטינייה של פרה זקנה...
 (מטה אוזן לקול צפירה) הנה נכנסה הרכבת לתחנה... בני
 סמידה ממתין לו...
 (כמו לעצמה) כן...
 (מביטה אליה) מה לך, עסאכר... כולך רועדת!...
 (כמו לעצמה) השיר של סמידה... יספר לי...
 יספר לך?
 שהוא בא...
 אמרת לבני לשיר לכבוד בואו של עלואן?!
 כן, אם יגיעו יחדיו מהרחוב הראשי...
 חכי בסבלנות, עסאכר... הרוב כבר עבר... רק מעט עוד
 נותר...
 מה שבוער בי כעת אינו פחד ואינו חולשה...
 ימי הפחד חלפו לבלי שוב... לעולם לא אשכח את היום
 שבו הסתרת את בנך, עלואן בן השנתיים, בסלסילת הדגן,
 והברחת אותו עם לילה מן הכפר לקהיר, כדי להפקידו בידי
 קרובך, מוכר הקמח בחנות התבלינים שבשכונת סידנא אל-
 חוסיין.
 אמרתי לו שיועיד אותו להיות קצב... כדי שייטיב להשתמש
 בסכין...
 הוא לא נענה לבקשתך...
 נענה, וגם הכניס אותו לאטליז בגיל שבע... אבל לאחר זמן
 ברח עלואן מן האטליז...
 כדי להצטרף לאוניברסיטת אל-אזהר...!
 כן... וכשנסעתי אליו בשנה שעברה ראיתי אותו במצנפת
 ובגלימה, אדם מכובד... אמרתי לו: הה, לו ראה אותך אביך
 כך, היה זן בך את עיניו!... אבל הם לא הניחו לו לראות את
 ילדו גדל, לשמוח בו!...
 אבל מוטב היה לו נשאר באטליז?...
 למה את אומרת זאת, מברוכה?...!
 לא יודעת... עלה בדעתי...
 אני יודעת למה...
 למה, עסאכר?
 מפני שעיןך צרה במצנפת ובגלימה של בני, בזמן שבנך
 עודו לובש כאפייה וזועפוט?
 אני נשבעת לך בנשמת המנוח שדבר כזה לא עלה על
 דעתי...

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

עסאכר

מברוכה

תופיק אל-חכים (1898-1987), הבולט שבמחזאי מצרים ומי שהביא אליה מאירופה את הרומה המערבית המודרנית, ביקש להצמיד את ארצו קדימה לא רק בעזרת החידוש הז'אנרי שהביא אליה - מחזות העוסקים בנושאים עכשוויים ולא היסטוריים והמיועדים להצגה על הבמה ולא לקריאה - אלא גם בעזרת תוכני יצירותיו ועלילותיהן. ב'שיר המוות' (1952), מהצלולים והגבישיים שבמחזותיו, הוא מצייר תמונה טרגית של העקרונות העתיקים, הנשגבים והאכזריים העומדים ביסוד חיי הכפר המצרי גם בתקופה המודרנית. הדמויות, הקצב המדוד והסגנון הפיוטי-נזירי מעלים על הדעת את מחזותיו של המחזאי הספרדי פדריקו גרסיה לורקה, אך טעמה המצרי של יצירת אל-חכים מייחד אותה מכל קודמותיה.

י"ב

בית איכרים במצרים עילית. שתי נשים לבושות שחורים ליד הכניסה. אלה הן עסאכר ומברוכה. כמטחוי פסיעה מהן רובצים עגל וגדי ומלחכים עשב וחציר. שתי הנשים דוממות ושוקות. נשמעת צפירת רכבת.

מברוכה (זוקפת ראש) זוהי הרכבת...
 עסאכר (אינה נעה) את חושבת שהיא תביא אותם...
 מברוכה הרי כתב לנו שיבוא... רק אתמול קרא לנו את המכתב שייח' מוחמד אל-אסנאווי, משכיל הכפר...
 עסאכר אוי לך, מברוכה, אם סיפרת לאיש שזהו בני!
 מברוכה השתגעתי?!... בנך עלואן מת בעודו תינוק בן שנתיים... טבע בבאר ההשקיה... כל הכפר יודע זאת...
 עסאכר אבל הם כבר אינם מוכנים להאמין!
 מברוכה מי?... בני טחאווייה?
 עסאכר בנך סמידה לא סיפר לך מה ששמע היום בשוק?
 מברוכה מה הוא שמע?
 עסאכר הוא שמע אחד מהם אומר באוזני חבורה של אנשים: רק נשים נותרו לבני עזאיזה, או שהם מחביאים את הגבר שיתבע את הדם השפוך... גבר שמקורב להרוג יותר מסמידה, בן אחיו. ומי מקורב יותר מבן האח, אם לא הבן?!
 מברוכה נכון... כך אמר בני סמידה... לולא שמועה זו, לא יכול היה להתהלך בכפר בקומה זקופה!
 עסאכר והיום ייודע להם שכנו של ההרוג עודנו חי... לא נותר בו פחד, והנה היה לגבר בין גברים... לא אני צריכה לפחד עכשיו... עכשיו ידיר הפחד שינה מעיניהם! רכבת, מהרי והביאי אותם... מהרי... זמן רב המתנתי! שבע-עשרה שנה! ספרתי כל שעה ושעה... חלבתי כל טיפה מעטיני הזמן כמו

1. אוניברסיטת אל-אזהר בקהיר היא אחת האוניברסיטאות החשובות במצרים, וכן מקור הסמכות הדתי בעולם האסלאמי הסוני.
 2. זועפוט הוא חלוק עשוי צמר גס.

מברוכה	עסאכר	אז למה כואב לך שעלואן נמצא באל-אזהרה?	עסאכר	סמידה שר?
מברוכה	מברוכה	לא כואב לי, בחיי... אני רק חוששת...	עסאכר	יברכנו אלוהים...
עסאכר	עסאכר	חוששת ממה?	מברוכה	השתיים מאזינות לשירו של סמידה, הנשמע מבחוץ בבירור.
מברוכה	עסאכר	ש... שלא ייטיב להשתמש בסכין...	עסאכר	(מזמר בחוץ במבטא של מצרים עילית):
עסאכר	עסאכר	הירגעי... הירגעי מברוכה... עכשיו כשתראי שעלואן הפך לגבר תגלי שהוא חזק כשור, כמו כל בני עזאיזה...	מברוכה	תן, ידיד הנפש, מחילה וכפרה,
מברוכה	עסאכר	(מטה אוזן לצפירה) הרכבת יוצאת מן התחנה...	עסאכר	קרענו את בגדינו כשדיברו כך סרה,
עסאכר	עסאכר	שתצא לאן שתצצה... ובלבד שהביאה לנו את עלואן, שייטול את נפשו של הרוצח, וישליך את נבלתו מאכל לכלבים!	מברוכה	כששמעתי על האב גאתה בי הבושה ועיני שפכה דמעות על לחיי עד כי יבשה.
מברוכה	עסאכר	ואם לא יבוא?	עסאכר	הוא בא... עלואן בא?... היום הזה אקרע את בגד הכלימה, ואלכש את מלבוש הגאווה...
עסאכר	עסאכר	למה את אומרת זאת, מברוכה?!	מברוכה	וננקום את דם המת...
מברוכה	עסאכר	לא יודעת... רק ניחוש...	עסאכר	ונשחט את הגדי והעגל לעילוי נשמתו...
עסאכר	עסאכר	מה ימנע ממנו לבוא?	מברוכה	יברכנו אלוהים... (מבקשת לפצוח בסלסולי שמחה)
מברוכה	עסאכר	מה שתגיד, עסאכר...	עסאכר	(מונעת ממנה) לא עכשיו... שלא יתגלה הדבר בטרם עת...
עסאכר	עסאכר	והמכתב שלו שקרא לנו המשכיל?	מברוכה	מעכשיו שעויתך ספורות, הוי סוּיִלִם, הוי בן טחאווייה...
מברוכה	עסאכר	שכחת שהיה כתוב בו: "אולי אגיע אם יתירו לי הנסיכות"...	מברוכה	דפיקה ברלת. עסאכר ממהרת לפתוח. מופיע סמידה, נושא מזוודה.
עסאכר	עסאכר	מי יודע אם הנסיכות התיירו או לא התיירו?	עסאכר	הבאתי את שייח' עלואן... (הוא מניח את המזוודה על הארץ. עלואן מופיע בעקבותיו)
עסאכר	עסאכר	אל תשברי לי את הלב, מברוכה... אל תנפצי את התקווה... אני, שצפירות הרכבת הופכות בלבי לסלסולי שמחה, ומבשרות על תום ימי האבל הארוכים... עלואן לא יבוא?!	עסאכר	(פורשת את זרועותיה לחבק את עלואן) בני... עלואן... ילדי שלי!
מברוכה	עסאכר	ומה יהיה בסופי? עד מתי אשוב להמתין?!	עסאכר	מנשק את ראשה) אמי!
עסאכר	עסאכר	התחנה אינה רחוקה... והרחוב הראשי קרוב... אילו הגיע, סמידה כבר היה שר...	עסאכר	(לבנה) אמור שלום לדודה מברוכה!
עסאכר	עסאכר	אולי הם הולכים לאטם... משוחחים... יותר משלוש שנים שלא נפגשו... מאז הפעם האחרונה שנסע בנך לקהיר... בחג הולדתו של סידנא אל-חוסין...	עסאכר	(מביט אליה) מה שלומך, דודה מברוכה?
מברוכה	עסאכר	לו היה מגיע היה בני נתקף שמחה, והיה שר לפני שהיה מגיע לרחוב הראשי...	מברוכה	שלומנו לא חשוב, עלואן... תבוא עליך ברכה!
עסאכר	עסאכר	אולי שכח לשיר...	עסאכר	בואי, אמא, נלך הביתה...
מברוכה	עסאכר	לא ייתכן ששכח...	מברוכה	הביתה... הישועה קרובה לבוא, עסאכר!
עסאכר	עסאכר	(מאזינה) איני שומעת את השיר...	עסאכר	מברוכה יוצאת עם בנה סמידה. עסאכר ועלואן נותרים לבדם.
מברוכה	עסאכר	(מאזינה) גם אני לא...	עסאכר	אתה לא רעב, עלואן? יש לי קנקן לבן!
עסאכר	עסאכר	(עודה מאזינה) שמישהו ישיר, אפילו רועה צאן! אפילו ינשוף בחורבות! הצדק איתך, מברוכה, הוא לא בא...	עסאכר	אני לא רעב, אמא... ברכבת אכלתי עוגה וביצים...
מברוכה	עסאכר	(כמו לעצמה) לבי מבשר לי דבר!	עסאכר	אתה לא צמא?
עסאכר	עסאכר	גם לבי... לבי, החתום כמו קבר... הקפוא כמו אבן, התחיל מספר לי...	עסאכר	ולא צמא...
מברוכה	עסאכר	מה הוא מספר לך?	עסאכר	נכון... לא באת אלינו בשביל האוכל והמשקה... אלא כדי לאכול מבשרו ולשתות מדרמו...
עסאכר	עסאכר	דברים שקורים...	עסאכר	(כחולם) אמי, באתי לעשות גדולות ונצורות!...
מברוכה	עסאכר	גלי לי...	עסאכר	אני יודעת, בני... אני יודעת... חכה ואראה לך מה שלא ראית עד לרגע זה... (היא נעלמת לרגע קל בקרן זוית)
עסאכר	עסאכר	(מטה אוזן) ששש... הקשיבי... הקשיבי... שמעת, מברוכה? שמעת?	עסאכר	(מביט על סביבותיו) עדיין אני רואה בבתיכם חיות מטילות גללים, סיר למי רגליים, וענפים וזוללים קלועים בגגות מטים לנפול!

עוד יתברר ששורש העניין הוא, שעגלה משל אבות אבותינו שתתה יום אחד משוקת בשדה של אבות אבותיו!	עלואן	(מגיחה מן הפינה נושאת אמתחת, שאותה היא מציגה למול בנה) שבע-עשרה שנה... אני שומרת על אלה בשבילך!	עסאכר
מי חכם וידע!... כל מה שיודעים כולם הוא, שבין עזאיזה וטחאויה זורמים נהרות של דם...	עסאכר	(מביט באמתחת ללא תנועה) מה זה?!	עלואן
נהרות שלא ישקו לא שדה ולא בוסתן!	עלואן	האמתחת שבה הגיעה אלי גוויית אביך... על גב החמור שלו... בשק הזה מצאתי את ראשו הכרות, ובשק השני את יתר הגוף, מבותר לחלקים... הרגו אותו בסכיניו שלו... והשליכו גם את הסכין לתוך השק... הבט ורא, זוהי הסכין... השארתי עליה את הרם עד שהעלתה חלודה... החמור שהביא אלי את אביך ההרוג, צעדיו שידעו את הדרך הביתה, ראשו המורכן מטה, כאילו מתאבל ומצטער על ידידו, לא יכולתי לשמור עליו בשבילך, הוא שבק חיים, לא היה לו כוח לשאת את נטל החיים הארוכים האלה!	עסאכר
(ממשיכה) הזרם לא עצר אלא לאחר מות אביך. היית צעיר מדי... השנים חלפו, ריקות כמו הנילוס בעונת השפל... עד שלחש מי שלחש, ורמזו מי שרמזו... ואני מתפתלת באש הזעם, וכולאת אותה בתוכי... לקראת השעה הזו... והנה היא באה... קומה, בני, וכבה את האש, הרווה את צימאוני בדמו של סויילם א־טחאווי!...	עסאכר	ומי עשה זאת?	עלואן
וסויילם א־טחאווי זה, יש לו ילד?	עלואן	סויילם מבני טחאויה...	עסאכר
יש לו ילד בן ארבע-עשרה...	עסאכר	איך נודע לך?	עלואן
לא נותרו לי, אפוא, יותר מארבע או חמש שנים לחיות!	עלואן	כל הכפר יודע!	עסאכר
מה אתה אומר?	עסאכר	כן... אמרת לי זאת... והשמעת לי את השם הזה עשרות פעמים... בכל פעם שבאת לבקר אותי בקהיר... אז הייתי צעיר מכדי לחשוב ולהרהר, אבל היום השכל שלי דורש סיבה... מה ההוכחה... נערכה חקירה?	עלואן
(ממשיך) עד שיגיע לפרקו ויעשה לי מה שעשיתי לאביו!	עלואן	חקירה?!	עסאכר
עלואן, אתה חרד לחיך?!	עסאכר	כן... לא סיפרתם לרשויות?	עלואן
ואת, אמי... את לא חרדה להם?	עלואן	הרשויות? איי לבושה... שאנחנו נספר לרשויות?! כך עושים בני עזאיזה?! האם בני טחאויה עשו אי פעם כדבר הזה?!	עסאכר
אלוהים עדי, כמה שאני חרדה לכל שיערה משערות ראשך!	עסאכר	לא שאלו אתכם שאלות?!	עלואן
אמא, את שומרת על חיי?	עלואן	שאלו... ואמרנו שאנחנו לא יודעים שום דבר... ולא ראינו גופה... את אביך קברנו בלילה בחשאי.	עסאכר
ואיזה חיים יש לי אם לא חייך? ואיזה חיים יש לבני עזאיזה בלעדיך... כולנו חיים רק בזכות הנשימות שלך, כבר שבע-עשרה שנה...	עסאכר	(כמו לעצמו) כדי שנמצה את העניין בעצמנו...	עלואן
(מרכיז ראשו) כן... הבנתי...	עלואן	באותה הסכין שבה הרגו את אביך!	עסאכר
כמה הושפלנו וחשקנו שיניים מול העוול... דמותך מעוררת בנו שאיפות ונוסכת בנו אומץ, עינינו נושאות אל התקווה התלויה בך...	עסאכר	והרוצח?	עלואן
(בראש מורכן, כמו לעצמו) אמת... חיי נחוצים לכם...	עלואן	חי ומשגשג... חי... לא הנחתי קדוש, ולא שייח', ולא קבר שייח' שעל דלתם לא התדפקתי, ושבעפר רגליהם לא התגוללתי, ושאת שער ראשי למולם לא פרעתי בתחינה, שאלוהים יאריך את ימיו... כדי שאתה, בני, תיטול את חייו בידך!...	עסאכר
אפילו טקס האשכבה של אביך ממתין לך, עלואן... הבהמות הללו מוכנות לשחיטה... הקינה, שאצרתי בגרוני כל השנים האלה, ממתנה לך כדי לפרוץ... הכותונת, שנמנעתי מלקרוע כל הזמן הזה, מחכה לך כדי להיקרע... כל הקיום שלנו מאובן ודומם... מצפה לך, שתפיח בו רוח חיים...	עסאכר	אמא, את בטוחה שזה הוא?...	עלואן
(כמו לעצמו) ככה מפיהם בכם רוח חיים?	עלואן	אין לנו אויבים מלבד בני טחאויה...	עסאכר
כן, עלואן... מהר לקראת השעה היעודה... מהר, כי חיכינו לה מספיק...	עסאכר	ומי אמר לך שדווקא סויילם א־טחאווי הוא האיש?!	עלואן
(בפליאה) השעה היעודה...	עלואן	כי הוא סבור שאביך הוא שהרג את אביו...	עסאכר
לא שכחתי דבר... אפילו האבן, להשחזו עליה את הסכין החלודה... הכנתי אותה בשבילך, והסתרתי אותה בפניה הזו...	עסאכר	והאם זו האמת?...	עלואן
איך אכיר את סויילם זה, הרי אף פעם לא ראיתי אותו!...	עלואן	אלוהים יודע!...	עסאכר
סמידה יצביע לך עליו, ויראה לך היכן מקומו...	עסאכר	ומה שורש האיבה בין שתי המשפחות?...	עלואן
(מביט בבגדיו) שאבצע דבר שכזה בבגדים כאלה?...	עלואן	לא יודעת... איש אינו יודע... זה סיפור עתיק... כל מה שידוע לנו הוא שמאז ומתמיד נשפך דם בינינו ובינם...	עסאכר
פשוט את הבגדים האלה... העבאיה של אביך נמצאת	עסאכר		

זכות לחיות כמו כל השאר? (כמי שאינה מבינה) על מה אתה מדבר, עלואן?	עסאכר	אצלי... שמרתי אותה בשבילך... (פונה אל קרן הזווית) (מבקש לעצור בעדה) לאט, אמא, לאט... למה למה?	עלואן
את זה צריכים לדעת בני הכפר... ואנחנו, שלמדנו בקהיר, חייבים לפקוח להם את העיניים, שיראו שיש להם זכות לחיות... זה לא יהיה קשה, אם רק יתאחדו, יטו שכם ויקימו מועצה, שתטיל מסים על מי שידו משגת ותארגן את הגברים החזקים, שיכנו מבנים וגשרים בתקופות הבטלה הארוכות שלנו... במקום לכלות את הזמן במריכות ובקטטות... אילו התגייסו כולם לרעיון ולמשימה היה קם פה בן לילה כפר לדוגמה... מושא לחיקוי של כל הכפרים במחוז...	עלואן	כל נשימה שנושם סויילם כשאתה כאן היא מתנה שאתה נותן לו... ולמי זה מפריע?	עסאכר
על עניין הקריאה והכתיבה תשוחח אחר כך עם שיח' מוחמד אל-אסנאווי, הוא מבין בזה... אבל בינתיים, עלואן, יש לנו עניין יותר חשוב...	עסאכר	הן גורעות מנשימותינו שלנו... משסעות לגזרים את שמחתנו... נתנו לו להאריך ימים, למרות שכמעט וירדנו לפניו אלי קבר... אמך מייחלת, עלואן! הייתי נערה כשמת אביך... ראה מה עשו לי השנים! כאילו ארבעים שנה... לא שבע-עשרה... מעיין הנעורים יבש... רפו העצמות... איזה כוח עוד נשאר לי מלבד הזיכרון שלא יימחה, והלב שלא ירד...	עלואן
(מזועזע) יותר חשוב מזה?...	עלואן	(כמו לעצמו) כן... נקמת הרים גובה מחיר כבד! (לא מבינה) מה אתה אומר, עלואן?!	עסאכר
כן... ותר על התפילה בציבור הלילה, שלא ייודע העניין... התפלל כאן הלילה, אם אתה רוצה... קום, פשוט את הבגד... אביא לך מהסיר מים להיטהר... ³ לבש את העבאיה... ואחר כך תשחיו אתי את הסכין!	עסאכר	אני אומר, שאל הנקמות היה רחום וחנון כשביקש להעמיס עלינו את המשא הזה בלי תמורה! (חשש בקולה) למה כוונתך?...	עלואן
(מרכיז ראשו, לוחש) אלוהי הרחמים, הסליחה, המחילה? מה אמרת, עלואן?	עלואן	שום דבר, אמי... שום דבר... (בטון פסקני) פשוט את הבגדים... אביא לך את העבאיה! ואשחיו לך את הסכין בעצמי!	עסאכר
אמרתי שבאתי הנה רק כדי להראות לכם את החיים... ולהביא לכם חיים...	עלואן	יש מסגד בסביבה?...	עלואן
ולזה חכינו וציפינו כל הלילות... זה שבע-עשרה שנה שבני עזאיה כולם מתים... מחכים לבואך כדי שתחזיר אותם לחיים!	עסאכר	יש לנו רק חדר תפילה ליד משרדו של שיח' אל-אסנאווי... (מתעורר לפעולה) אלך להתפלל שם תפילת ערבית... עכשיו?	עלואן
	עסאכר	נרמה לי שהשמש כבר שקעה במערב... אתה רוצה שכל אנשי הכפר יראו אותך במסגד?!	עלואן
	עסאכר	זו הזדמנות מצוינת להגשים את מטרתך! (בוהה בו) אתה משוגע, עלואן?!	עלואן
	עסאכר	(ממשיך) לפגישה הזו עם אנשי הכפר יש בעיני חשיבות עליונה... לא אמרתי לך, אמא, שבאתי לעשות מעשה גדול?	עלואן
	עסאכר	(כמו בצחוק) אתה ודאי לא מתכוון לגלות לבני הכפר לשם מה באת?!	עלואן
	עלואן	אני מוכרח לספר זאת לכולם...	עסאכר
	עסאכר	עלואן! בני! מה אני שומעת?! אתה בריא? אתה שפוי? מה תאמר להם?!	עלואן
	עלואן	(כחולם) אומר להם מה שבאתי לומר... שכל הזמן נתתי את דעתי לכפרי ולבני כפרי... למרות שנעדרתי זמן רב... יש הפסקות בין השיעורים באל-אזהר, ואז נפגשים עם חברים, קוראים עיתונים, נתקפים בגעגועים אל האדמה שהצמיחה אותנו ושואלים בכיליון נפש: מתי כבר יחיו בני הכפרים בשפלת הנילוס כמו בני אדם, בבתים נקיים, בנפרד מן החיות?! מתי יפסיקו לקלוע את גותיהם ממקלות וזוללי כותנה, ולטוח את קירותיהם בטיט ובזבל בהמות?! מתי ייעלם הסיר ויופיעו בתי שימוש נקיים... תסתלק העששית ויגיעו נורות החשמל?! זה יותר מדי בשבילם? אין להם	עלואן

3. המוסלמים מצוים על רחצה לפני התפילה.

“אין נביא זולת שכלו של האדם”

(אל-מערי)

על המשורר ועל קובץ שיריו “המחויבות לבלתי מחייב”
(ובכותרתו המקוצרת: “אל-לזומיאת”)

אבו אל-עלאא אל מערי, שזכה לכינויי הערכה והערצה כגון “משורר הפילוסופים ופילוסוף המשוררים” וכן “העיוור הנצחי”, נולד בעיר הכפרית מערת א־נַעְמָאן הסמוכה לעיר המרכזית חלב שבסוריה.

את מרבית שנות חייו עשה בעירו, להוציא שהיות זמניות במרכזי תרבות כבגדאד, חלב ואנטיוכיה, בהם ספג את רובדי השכלתו ונפגש עם משוררים, הוגים ואנשי תרבות. עיוורונו נגרם לו בילדותו, אך הוא זכה לאריכות חיים חריגה (973–1057). פסלו, שהיה מוצב בעירו, חולל בידי לוחמי דאע”ש במהלך כיבושיהם באזור בשנים האחרונות.

סוד ייחודו של המשורר וכוח המשכה של שירתו – בהשוואה ליצירתם של שפע המשוררים אשר כתבו בערבית לפניו, בתקופתו ולאחריה – נעוץ בשילוב הנדיר המאפיין את כתיבתו, ובמיוחד את קובץ שיריו האחרון, שנחשב לפסגת יצירתו – “אל-לזומיאת”: השילוב שבין הגיונותיו ותובנותיו הביקורתיים, הנועזים, השנונים והתובעניים, על ההיבטים השונים של החיים והמוות, על החברה והממשל, על הדתות, הפילוסופיה והשירה וכו’, לבין כישוריו הפואטיים המעוררים פליאה.

רוב החוקרים המערביים שהתוודעו לכתיבו השונים וחקרו אותם, העלו על נס את הגותו המקורית ואת היותו “אחד מגדולי בעלי המוסר בכל הדורות, שניחן ברוח מודרנית של השכלה”, ואף ראו בו “חלוץ הנאורות”. לצדם ישנם גם בין חוקריו/מתרגמיו, כדוגמת א”ר ניקולסון, הסבורים כי הגותו של אל-מערי ומשנתו המוסרית אינן שיטתיות או עקביות דיין, ולא מובנות, וכי הן מהוות רק רקע לשירתו, המשקפת שליטה עילאית בלשון הערבית; בעוצמת דימוייה, בקסמה הסגנוני המקורי, וכצפוי, בהיצמדותה לכללי משקל (כמותי) ולחוקיות נוקשה והדוקה של חריזה, שחיקויה בתרגומים הנו משימה בלתי אפשרית מעיקרה. הווירטואוזיות הלשונית והתכנים הרלוונטיים של השירים בכללותם, אינה מעלימה (לפי ניקולסון, חוקרו המובהק) את מציאותם של שירים “חד-גוניים, נדושים... ומתוחכמים לעתים באופן בלתי נסבל...”; רוב המבקרים המוסלמים בעלי העמדות האורתודוקסיות עִנְנו את יצירתו ונרתעו, כצפוי, מרוחה האפיקורסית והאנטי ממסדית, מה”זנדיקיות” (המינות או הסטייה) המובהקת של השקפותיו על כל הדתות השמימיות

ונביאיהן ומהתכחשותו לעיקרון של עליונות האסלאם, גם אם לעתים בלשון רומזנית, מוסווית או סותרנית. חוקרי ספרות ושירה ערבים בני תקופתו רואים בו בדרך כלל פנומן יחיד מסוגו בתולדות השירה הערבית.

התבונה והמוסריות על רובדיהן וגילוייהן השונים הן שני ערכי היסוד הדומיננטיים בשירתו של אל-מערי. ה”כופרנות” הבסיסית שבתפיסתו את כל הדתות, על זרמיהן והאסכולות שלהן, כיצירות אנושיות, הובילה אותו לפסילתם של מיתוסים מסורתיים מומצאים, המועברים בירושה אוטומטית מדור לדור, באמצעות אילוף, ללא ערעור והרהור, וכן גם לדחייתם המנומקת של פולחנים דתיים כגון מצוות החאג’ באסלאם, או של גילויי הוללות בקרב קבוצות מסוימות המכנות עצמן “סופים” (סגפנים ומיסטיקאים).

דבקות המשורר בחירות ההתבוננות והמחשבה ובחובת הטלת הספק ושיקול הדעת, צמודה לסלידתו המוחלטת מכל גילוי של ניוון ושחיתות, עריצות ואכזריות, וכן בורות וצביעות.

שכלתנותו חוברת בשיריו לפסימיות קיצונית, עד כדי שלילת ההתרבות וההולדה (הוא עצמו לא נישא ולא הוליד ילדים). פיכחון צלול ומדכא זה אינו עומד, מכל מקום, בניגוד לחמלתו העמוקה כלפי העשוקים למיניהם, והיא בולטת במיוחד על רקע מושגי תקופתו ותרבותה החברתית, ביחסו הרחמני והמתחשב כלפי בעלי חיים, בעיקר בהמות-עבודה מותשות. גם הטבעונות שקיבל על עצמו משקפת גישה זו, והיא מאפיינת את נטייתו הסגפנית, אשר צירה הוא ההימנעות מגרימת נזק או עוולה לכל יצור חי. הלקט שלהלן תורגם מתוך המבחר הערבי בעריכתו ובהוצאתו לאור של החוקר עומר אבו א־נַצֵר, מהדורה שלישית, ביירות 1969. תרגום מוקף יותר עתיד לצאת לאור ביוזמת מכון ון ליר. ♦

אבו אל-עלאא אל-מערי ♦ أبو العلاء المعري

מערבית: לאה גלזמן

*

נבצר ממך להשיג את אשר יסב לך רב עשר,
אך לא קצרה ידך מלהרויח מעשים שפלים.
מי שאינו מגיע באמריו אל מעלת המשוררים,
מסתפק הוא בחבור שירים במדרגת החרזנים.

*

לכשאשחיל את פניני-משאלותי על חוט שזירה,
אדע: אבוי, חוט החיים קצר מהכילם.
כרכי ענק הן לא יוכלו להחזיק בתוכם
את מלוא תקוותיו של האדם;
חיייו אינם אלא תמצית גזר דין שנחרץ.

*

לכשאמות, שוב לא אשעה
למה שמחולל האל לאדמה:
גשם נדבות, או שממות ציה;
ולא תחושה היא מצדה
מי נטמנו ברגבים -
האם בני צאן-מרבק הם,
או עצמות כפירים.

*

רבוני, חיייו של הסוטה מדרך הישר הם שוא;
שחרר את אסירך! הן החיים הם שבי.
חיי אדם משולים הנם למעונו של צועני,
המתמלא עם ליל בהבל של נשימותיו.
אם הצעיר ישית לבו לזמן עצמו,
תקל עליו אמללותו ותקטן מצוקתו.

*

הכרתיתם בני חוה מאז ומקדם.
הרי כל איש ואיש הנו אחי-איבה ורמיה.
אין בכם מי שגומל על עשית טובה,
ולא נמצא בקרבכם אסיר תודה על חסד.

*

זנחתם את הדתות מאחוריכם,
ואין זה מן החכמה להשליכן.
לקאדי הראשי הן לא ציתם
אף לא לרב היהודי ולא לכמר הנוצרי,
וגם לא לכהן האמגושי.

(המונח הערבי לרב הוא "חבר" ולכומר הנוצרי קסיס/קס המקביל לקשישא בארמית ול"קס" באמהרית. אצל ריה"ל בספר "הכחור" הוא נקרא חבר).

*

אלו, כפי שחשבו, אציל נפש היית,
לא הייתה בת האצילים הזאת שוכה את לבבך
ולא היית מאבד בעטיה את תבונתך,
ולא בהזיות שוקע ומנבל את פיה בחברה.

*

מי שחשקה נפשו ללמד אצלי את התחביר או השפה,
לא יוכל להעזר בזה אף לא בזו.
די לך ברעותיו של העולם הזה על מגרעותיו,
כדי שלבחין תוכל בין המנחה
בדרך ישרה לבין המלהג בהזיה.

*

הפר את צומך, או צום ושכר את צומך ביראה!
אשר לצום-המות, הרי אין לו שבירה.
הן יתרונם של דוממים הוא בהיותם נטולים
תחושות נלוות או משאלות.
העורבים לעצמם מנקרים מקום עלי צמתי דרכים,
אולם כי ממקומם יועפו, הם יודעים.

*

האין על פני האדמה איש בינה,
אשר להבחין יוכל בין אמונה לבין כפירה?
את אביה מצאת בודה מלבד מסרת מסורה,
ובעקבותיו אתה גוזר כזבים במספרי זקנים.

(לפועל הערבי "קצ" במקביל לפועל סיפר בעברית יש שתי משמעויות: לספר סיפור, וכן לקצוץ (לגזור) שיער. המשורר משחק כאן ברו המשמעות של השורש ונגזרותיו).

*

חושב אני את הבריות לחלושי שכלים,
אשר את תבונתם סלקו לאבד ביינותיהם;
כלום נתרחקו מתועבות כל תעשינה?
הרפה אפוא ורחק מדברים בלתי ברורים!
הם חיו במרמה; על כן כל חבורת אנשים שעמם
תתרוצע, זאבים הנם או נמרים.

(לפסילת שתיית היין מצד המשורר אין בסיס דתי והאיסור מן הקוראן, אלא התפיסה
כי היין הוא הרסני לשלמות התבונה והמוסר).

*

נפרדים אנו מן החיים בלא להכיר, בלא לדעת
איזו מן המשמעויות היא זו אשר כונה אלי יושבי תבל.
לא העניקו לנו את הידיעה ספורים שבמסרת העברו,
ואף לא הכוכבים שמן הארץ הם נצפים.
כל אשר ירק בנו הופך לכן עם צמיחתנו באמצעות הזמן,
וכל צומח המצהיב ומתיבש הנו נקצר.

*

הצעיר הופיע ונסתלק שלא בעתו
כמו סהר בלילה הראשון של חדשו.
אכן הקדים הוא לטל מן החיים מנוחה;
אולם אלו לחיות הוסיף, מתענה היה בעקה ומצוקה.

*

אמרו: פלוני מיטיב הנו עם ידידו.
אל יכזבו: אין ביקום טובים.
מנהיגם הרי את שררתו השיג בעשק,
וירא השמים שבהם צד את צידו באמצעות תפלתו.

*

האין זאת כי תכונות הגבר כתכונות זמנו הנן?
הן יש בהן לכנות בסוגיהן וגם שחרות.
ימינו מכלים אותנו, והשעות -
דומה כי הן עוברות עלינו כמו אריות.

*

עונת חרף, עונת קיץ;
עיד-פטר וחג קרבן.
יום רוחה ויום אסון.
והננו שרויים בכשף ורמיות
כמו היינו נוסעי ספינות
בלבו של ים, עם זרימת הזמן.

(עיד אל-פטר: חג שבירת הצום, לאחר חודש הרמדאן).

*

הו מות, היה אתה אורחי: נלאיתי מחיי
ונתנסיתי בשני פניהם: בסבל ובנעם.
יום המחר שלי יהיה לאתמולי, איש לא
יחלק עלי בכד, אך אתמולי לעולם לא יהיה למחרי.

*

נוהג אני כמתחסד כלפי בני האדם.
הרי לאמתו הם מסבים לי סבל,
ומצפה אני למצא מהם מפלט עד מהרה.
זה החי בלא לנהג בדו-פרצופיות בבני חבורתו,
הופך להחשב לרע לא רצוי למקרביו וידידיו.
לא מעטים הנם החברים המתאזים לידיעה בכך מותי,
אולם אם אתלונן באזניהם על מחושי, יפגינו
דאגה כלפי בהכריום "כפרתך אני! ולואי אני תחתיך".

*

הגורל ערם הוא, אף אם אינו נוטש לבוש;
על כן גם הגדלה גם החרפה על ידיו נמחות.
וכך הן גם גזרות הזמן, ואין זאת אלא
שלבושם של החיים ומה שבתוכו הנו שאול כלו.

*

לכשיבוא יומי, הציעו נא למראשותי פסת אתר
באדמה, שאיש את קברו בה לא חפר.
אם אלה לבני אנוש יגמל רק על פי כונתם,
לא יעניק מחמלתו לבור ואף לא לחכם.
זה המפענח מידע ומנסיון את מחשבותיהם הכמוסות,
יחשב זאת כמשגה חמור לשכן בקרבכם,

*

יודעים אנחנו כי אחריתנו חדלון הנה.
על שום מה אפוא הטינה והקנאה?
שרויים אנו בעולם שבקלקול נוצר מראשיתו;
אשר על כן תעתוע היא אמירתנו "הם נתקלקלו".

בזה אחר זה באו לילה ויום, ואני בשניהם,
 כמו בזוג חוטים של שוא והבל, נאחז.
 חושב אני את זמני על קיומו ורקבוננו,
 לרד נולד המשתעשע בעפר ומשחק בו.

*

הו משכילי הספרות והשירה,
 מאז ומעולם שולל הלכתם
 אחר רטוריקה ריקה כמו זמזום זבובים.
 משורריכם הם לאמתו זאבים הנוהגים
 בשירי התהלה ובשירי האהבה כדרך שודדים.
 והם פוגעים יותר בדינדיהם
 משהנם פוגעים בריביהם.
 וכשכותבים הם חרוזי שירים
 הם מרבים לגנב יותר מן העכברושים.
 אני משאיל לכם שבחים מזיפים
 שמחזירים לי באותו מטבע,
 כמו החלפו בינינו נזיפות וגדופים.
 כלום אכלה אפוא בחברתכם את הימים של זקנתי
 כדרך שלריק בזבזתי את ימי צעירותי?

*

מלשוני משליך אני צחצחות לשון
 ואותה אני מפקיד בפני ערבים שנוהים
 עם עסוקים אשר לשבח אין הם ראויים,
 שכרם כלו אינו אלא הפסד גמור.
 הניחו לי ושוב לא אלהג דברי הבאי,
 ובעודי ממתין למות אנצל את דלתי עלי.

*

חיה ככילי עלוב כמו שאר בני זמנך,
 והעמד פני פתי; הן בטפשות נוהג כל עולמך.
 בני האדם ברע נגועים המה:
 כפירי בניים את אבותיהם טורפים
 והאבות האריות את גוריהם אוכלים.
 ואם בנדיבותך תחפץ להעניק למישהו אציל מטוב לךך,
 בחר להיות זה הנשכר מכך ראשון בעצמך.

בין בחייהם בין כמותם.

ולואי שלא אהיה נוכח ביניהם בשעת תחיתם של המתים,
 כשהם יוצאו מן הקברים, מקבצים, פרועי שער ומאבקים!
 והיה אם ישאלוני על עקרי אמונתי, הרינה מסורה
 ליראת האל בלבד, ואנכי לא בכחי מחליט ולא בעל כרחי.

(המשורר מתייחס אל חזיון תחיית המתים בנימה אירונית, שכן על פי תפיסתו לא ניתן להאמין בה כפשוטה, מאחר שאין היא עומדת במבחן של ההיגיון וטבע החיים).

*

אל יעדר הטוב אשר בכם ממושביכם
 ובל תהיו כמו אדמות מלחה לחות,
 אף לא פאנשים אשר שיחת יומם
 הנה מה שאכלו בערב אתמולם ומה בשלו.

*

הנשמה ענין דק שבדק הוא, לא תשיגנה
 התבונה, והיא שוכנת במקום דחוק בגופו של איש.
 ישנן קבוצות הטוענות כי משתמרת היא בגופתו,
 ואחרים אמרו, כי דוקא כמות הגוף, הנשמה עולה.
 ישתבח רבונך, כלום תשאיר אזי בגוף בינה?
 האם תחוש הנשמה באשר יקרה אותה עם ציאיתה?

*

חכמים שבין האנשים לא הרחיקו שום מות
 בזכות חכמת היפוקרטס שבקרבתם,
 אך בוא תבוא גזרת גורל, אשר תראה לך
 את תעתועיה, כמו הסוקרטס שבתוכם.

*

אני שותק, כי דבורו של האדם מאבירו
 אך אם אגיד דברי, תהא זו אמירה שלמה ובהירה.
 ואם תקצר ידי מעשית מעשים טובים,
 אל נא תהא בגדר-נס אלא זניחת הרע.

*

הוי גופי, אל תמנע מלהבלג על נגעיה!
 לכשתמצא באדמה, תתכס עפר, תנבט ותלבלב.
 אף אם הגוף הזה, טרם התפרצו, נפסד הוא,
 הרי עשיתו בעודו חי רעה ומאוסה יותר.

חיי בראשית

רצח

בחנות לחם, בפנית רחוב פריסאי צר... אני לוגם את הקפה הראשון שלי. בבוקר מתערבבים ניחוחות הלחם עם ניחוחות הקפה ומעירים בי כמיהה לחיים בראשיתיים, לשלום ספונטני עם הדברים הקטנים ועם יונים המבכרות להתהלך בין הולכי הרגל והמכוניות במקום לעוף. אינני רואה איש זולתי היושב לברו עם יומנו. אבל אני חש שותף להתלהבות הנשים הקשישות בספרן פרטים על זולתן. אני גם חש שותפות עם מוכרות הלחם והמלצריות היפות המפגינות ריחוק מעודן נוכח חיזורי הגברים הקשישים ממני. אני לוגם לאיטי את הקפה כדי לשמר ידידות מדומיינת עם הסובב אותי, כי אין לזר דרך אלא לפתח ידידות כלשהי עם מקום כלשהו. בחרתי את הפינה הזו שבחנות הלחם לפתח הרגל יומיומי כאילו נועדתי עם זיכרונות הנשענים על עצמם כדי לגדול. אני מפליג במחשבותי על תולדות הלחם: איך התגלה גרגר הקמח הראשון בשיבולת קלועה כצמה. איך ליווה אותה בן הארם עד שהבשילה והצהיבה. ואיך עלה בדעתו לטחון, ללוש ולאפות את הקמח עד שנוצר הפלא הזה? אני רואה שדות רחוקים בזמן רחוק ושואל עצמי כמה זמן נדרש ליצירה הזאת. ניחוח הלחם הטרי מתנשא אל על ואני מביט בשעוני... וחוזר ממרחק אלפי שנים אל חיים בראשיתיים.

המבקרים רוֹצְחִים אוֹתִי לְעֵתִים:
הם מְבַקְשִׁים אֶת אוֹתָהּ הפּוֹאֵמָה
וְאוֹתָהּ הַמְטָפוֹרָה...
אִם אֵלֶךְ נְבוֹךְ בְּדֶרֶךְ צְדָדִית
הֵם יֹאמְרוּ: הוּא בָגַד בְּדֶרֶךְ
אִם אֶמְצָא מְלִיצָה הַנוֹגֵעַת לְעֵשֶׁב
הֵם יֹאמְרוּ: הוּא וְתָר עַל עֲקֻשׁוֹת הָאֵלּוֹן
אִם אֶרְאֶה אֶת הַפְּרָחִים צְהָבִים בְּאֶבֶב
הֵם יִשְׁאַלוּ: וְאֵיפֹה הָדָם הַלְאֵמִי בְעֵלִים?
אִם אֶכְתֹּב: הִנֵּה הַפְּרָפֶר כְּאֶחָדִי הַקְטָנָה
בְּשַׁעְרֵי הַגֶּן
הֵם יִבְחֹשׁוּ אֶת הַמְשַׁמְעוֹת בְּכַף
וְכִשְׁאֲלֶחֱשׁ: הָאֵם הִיא אִם בְּשִׁכְלָה אֶת בְּנָהּ
הִיא נּוֹבֶלֶת וְכַמְשָׁה כְּעֵץ יִבֵּשׁ
הֵם יֹאמְרוּ: הִיא צוֹהֶלֶת וְרוֹקֶדֶת בְּהַלְוִיתוֹ
כִּי הַלְוִיתוֹ הִיא חֶפְתּוֹ...
וּבַהֲבִיטִי בְּשָׂמִים לְרֵאוֹת
אֶת הַבְּלָתִי נְרָאָה
הֵם יֹאמְרוּ: הַשִּׁיר עָלָה עַל גְּדוֹתָיו
הַמְבַקְרִים רוֹצְחִים אוֹתִי לְעֵתִים
אָבֵל אֲנִי נֹצֵל מְקַרֵּיאתֶם,
מוֹדָה לָהֶם עַל אֵי הַהֲכָנָה
וְתָר לִי אַחֲרֵי פּוֹאֵמָה חֲדָשָׁה!

הקטעים לקוחים מתוך הקובץ אפקט הפרפר שיצא לאור בשנת 2008.

מחמוד דרוויש (1941–2008), משורר ויוצר פלסטיני. בעיני רבים הוא נחשב למשורר הלאומי של הפלסטינים ובעיני מעריציו כמשורר הערבים. שירתו מזוהה יותר מכל עם שירת המחאה הפלסטינית, אך היא נושאת אופי חילוני ומשקפת את התנגדותו לקיצוניות דתית.

אני אחמד

תגובה לשירו של עמיר בניון 'אחמד אוהב ישראל'

שמי על פני האדמה הוא אחמד ושמי בשמים אחמד. אני אוהב את הבוקר, את הפרחים, את הטל, את הציפורים, את ריח האדמה, את אנתח חליל הרועים, את הלחם הכפרי ואת מי המעיין.

אני אחמד. אוהב את אל-ג'רמק, את אל-כרמל, את א-ראווחה, את אל-כאטוף, ואת אל-מרג', מתגעגע ליאפא וחיפא ועכא ואל-לד ורמלה ואל-נאסרה וטבריא וספד וחש בנשמות משפחתי בסמטאותיהן ובתיהן העתיקים.

אני אחמד. בעל הלב הרחב שאוהב אנשים, את כל האנשים, כהי-עור ושחורים ולבנים וצהובי עור ושלא שונא אף יהודי או אנגלי או צרפתי או טורקי אבל שונא גם שונא את העושקים, את המדכאים, את השקרנים, את הפולשים, את הסרסורים ואת הרוצחים.

אני אחמד. קוץ הצבר בגרונם של גזענים ובגרונם של אותו הפשיסט, הגמה, האוויל. לא, אני הרסס שהוא מדמיין שנעוץ בישבנו.

אני אחמד. בעל שורשים איתנים הנמשכים ומסתעפים ונטועים עמוק באדמה. לא הגעתי אל מולדתי באונייה ולא על כנפי מטוס. אני אלון הגליל ועץ הזית של א-שאג'ור ועץ השקד של ואדי עארה והדקל של הנגב וצבר הכפרים הנטושים.

אני אחמד. נשארתי כאן ואני רובץ על החוזה שלכם כמו סלעי חטין והר הקפיצה ופסגת אל-כרמל וראס א-נאקורה וחומות עכו.

אני אחמד. מדיר שינה מעיני אלה ששונאים את עצם מראהו ונוכחותו, מפיג'י ועד ביבי. אחמד שנשאר בארצו ודבק בפערי-אדמתו ושהתחתן והוליד בנים ובנות ונכדים ונינים ושמבחינתו ימותו הקנאים.

אני אחמד. האכלתי אתכם חומס ופלאפל ובניתי את כפריכם ובתיכם על אדמות אבותי כשאתם מנעתם ממני דירה לחיות בה, להתחתן בה ולהביא בה ילדים. אני משקה אתכם בה קפה ערבי, ואומר לכם: בוקר טוב שכנים. אתם לא מתביישים?

אני אחמד. הרופא המיומן שמתפל בכם במרפאות ובבתי החולים. אני הרוקח שמגיש לכם תרופה. אני האח הרחמן שלא מבדיל בין צבע לצבע, בין מין למין ובין לשון ללשון.

אני אחמד. האדם המסתפק במועט שנאבק מזה שבעה עשורים להיות אזרח שווה זכויות ולא התייאר למרות החוקים שחוקק הפרלמנט שלכם, ואצבעות נבחרי הציבור שלכם, ועדיין צורח בפניכם: חוקקו את חוקיכם, חוק אחרי חוק, והרימו אצבעותיכם, גם אם תהיינה מאה ועשרים, כדי שתיווכחו מחדש שאינני אזרח במולדת הזאת, אלא אני חלק ממנה, כשם שהיא חלק ממני.

אני אחמד. נתתם לי פירוור דמוקרטיה, והרגשתם שגם זה יותר מדי. אז חוקקתם שהמדינה היא דמוקרטיה רק ליהודים, אך יהודית כלפי בני ישמעאל, ואני עונה לכם: אני הו, הרוח לא תזיז אותי!

אני אחמד. לא ארעב כל עוד יש באדמה זעתר ועלת וח'וביזה ועכוב ושומר, ואיני מכופף את גווי ולא כורע אלא בפני האלוהים.

באו הצלבנים והלכו ואני, אחמד, נותרתי כאן.

באו הטורקים והסתלקו ואני, אחמד, נותרתי כאן.

באו האנגלים ונמלטו על נפשם ואני, אחמד, נותרתי כאן.

האינכם לומדים מן ההיסטוריה? כלום לא הגיע הזמן שתחשבו כיצד אפשר לחיות יחד בכבוד?

חשבו מסלול מחדש.

אני מלח הארץ וניחוחה.

אני אחמד.

אל-ג'רמק הוא הר מירון; א-ראווחה היא רמת מנשה; אל-כאטוף הוא בקעת בית נטופה; אל-מרג' הוא קיצור שמו של מרג' אבן עאמה, הוא עמק יזרעאל; א-שאג'ור הוא בקעת בית הכרם; חטין הוא קרני חטים; ראס א-נאקורה הוא ראש הנקרה; עלת הוא עולש הבר; העכוב הוא עכונית הגלגל (הערת המתרגמת).

מוחמד עלי טאהא, סופר, מחזאי, פובליציסט וסאטיריקן פלסטיני-ישראלי בולט ואחד ממייסדי אגודת הסופרים הערבים הפלסטיניים בישראל. נולד ב-1941 בכפר מיעאר שבגליל שנהרס על-ידי כוחות ישראלים בשנת 1948. עבר עם משפחתו לכפר כאבול ולאחר מכן למד באוניברסיטת חיפה והיה למורה לספרות ערבית בעיר במשך 25 שנה. סיפוריו תורגמו לשפות שונות. שיר זה פורסם במקור בערבית בעיתון "אל-איתחאד" בתאריך 30.11.2014. השיר פורסם לראשונה באתר "שיחה מקומית" בתאריך 1.12.2014, בעקבות פרסום שירו של עמיר בניון "אחמד אוהב ישראל".

ג'וודת עיד ♦ גודת עיד
מערבית: ברוריה הורביץ

דיסוננס

כזה אני,
עתים לכן, עתים שחום
עוטה גלימה בשיא החם
חובש מגבעת בגשם.
שוהה בחושי
וחולם על כפר,
על לחן,
על שמש,
על אור ירח.

כזה אני,
הויה קיומית
הנושאת אלפי שמות
עם כל הקצורים,
עם כל התוספות,
נושא אלפי זהויות
ומספר.

אינני נושא כל זהות,
שהרי תעודת הזהות שלי - סימנים לא ברורים
בתמונה סוראליסטית.
אני יחיד ומיוחד,
אני דיסוננס.

אני עבדה קימת
לאחרדים - בלתי רצויה,
לאחרדים -
עדין בבדיקה,
או מהות בלתי מובנת,
מרה לאחרדים
או נטולת ארומה.
לעתים אני הכל
או לא כלום.

צלבני, פניקי, ערבי,
פלסטיני, כנעני, טרויריטי.
ערבי "הפנים" שמי,
אך איש אינו מזמינני פנימה.
אין לאל ידי לשנות דבר,
אך אני עבדה קימת
למרות

הויה של סלידה,
הויה של היסטוריה בקפסה,
הויה של אדם משוטט
בין פרטים פלסטיק אחד
למשנהו,
בין הלוצינציה לסקיזופרניה.
שיכותי היא פזורה לבנה
וזמני מזיף במקום.

נוכחותי כפזורת חושפת, זועקת,
לעתים עצובה ושותקת.
הקפה שלי מר עד מאד,
גדוש בסכר.
מלותי אינן מגדרות.
אני עם עצמי,
לעצמי ללא מצפן.
אני דיסוננס.

אני מאמין במולדת אחת,
באשה אחת מכל הנשים.
חיקה כערוגת היסמין, שערה גולש
מפסגות הכרמל
עד שערי הנמל.
שתי עיניה -

האחת בעיר שבויה,
האחרת בעירה של הבתולה.
גופה מבשם
בניחוח תפוזי חוף.
אשה הנושאת ברחמה
חלום חדש,
בידה מעדר
וענף זית,

ריחן הגבעות... ועט.

ילדי -
הבכור בגולה,
השני בגולה,
בגולה השלישי,
הרביעי, החמישי,
וגם הששי.
ואני חג בין להקות יונים,

בין הבית
לחזיון עננים,
מתמכר לשוטטות ולמסע,
דואה במקום
ככה סתם.
אני דיסוננס

אישית,
אינני להוט אחר כותרות,
אף לא אחר תמונות.
אינני חיל בארמון השליט
ולא בעטורי הגנרלים.
אני חולם חלומות רגילים
על קרקע בלתי-אפשרית.
העתון אינו יותר
מאשר כותרת

או ידיעה פלשה
על אנשים ואנשים
רוקדים, מתלבשים,
מארחים, אוכלים,
מקפצים, משתעשעים
ללא כונון.

ואני
אין לי דבר משלי.
הרחוב איננו שלי, גם לא הבנינים,
אין לי באר נפט, אף לא חבית.
אין לי אדמות פוריות,
אין לי כלום במקום -
לא לילה, לא אדמה,
לא עצים.

היום הנוהר אינו שלי, ולא הנהרות
או הירח.
אין לי דבר
זולת בית בחלומי של שד
המתהפך כדי לנפץ את כלא מנורתו.

אני נוסע אל עצמותי הגולה
באדמה שמתנכרת לשמש ולכוכבים,

שיבה חדשה

במרחבי חלל,
מתנפרת לחלומותי
הפזורים על גגות של אור,
על צווארי סגליות.
אני נוסע
לאגד את החקים החדשים
באבסורד,
נושא את ביתי במזודה,
אף כי הרחובות מתנפרים לי
כמו גם עיני האנשים ורוח החמסין.
אני מוצא עצמי
אשם בכל המצבים.
מיהו הפושע? מיהו החף מפשע?
אין זה משנה.
אני מוצא עצמי
נוכח אל מול ההפרות
בזמן "הספירה האפקית",
מול שער הים
נוכח עירם
מבדית הזמן
הנושא אותי כעבר בעשור השלישי
לצבע את שמי האפק
בצפרים סגלות.
ואז הכל יהיה שלי,
כל האהבה.
אני הויה של התפשטות פרחי רמון,
הויה של התפשטות שרפה,
הויה של התפשטות זמן ללא זמן,
הויה של אדם לאחר הגהה ולטוש.
אני דיסוננס, אני דיסוננס, אני דיסוננס,
וכלי גאווה!

אני נושא את מטלטלי,
דפי שירי,
חלומי האחר,
הבזק הברק, צבע הנהר המתבדר.
אני נושא עולם ואור-שמש חדש,
ומחביא את המוסיקה של המסבאות,
הרחובות, האולמות
במבוכי נפשי.
אני שוטף את מסלולי השיבה,
את המלת המרחקים,
אוסף את אור מנורת הצהב
לפזרו בתוככי גופי,
לצקת אותו על ייני.
אני האבסורד הפליט, הנודד
בקרנות הזמן והזהיות,
בכפרות התפארת והנצחונות,
בצפון ובדרום,
בעברות ובחרות.
ליד גורדי השחקים יורד האור
כמו החשכה,
כמו הגשם
עד בטן האדמה,

עד שרשי העצים.
נשפך עם ריח פרחי הרבדבן,
נושב עם רוח
המגלפת בעורקי
את מסלולי המשם והשושן.
אני עוזב את הררי הברדלח,
את גשרי החלומות,
את שגעון הנהר הגדול,
את הכפרות והשמש, את הבנינים והירח,
ושב לאחר ימים רבים
מארץ הדוד סם
אל הבראשית,
נושא עמי געגועים נודדים באהלים,
נמסים בנרות לבי.
בשויבי אני נושא את עצמי
אליד, כפי שאני
אליד, כפי שאת,
איד שאת.
אני תר אחר נסיון חדש,
אחר עצמות אחרת
מעבר לחלומות
בתקופה חדשה
למען בני האדם.

ג'ורות ג'ורג' עיד, סופר ומשורר בן העיר נצרת, יליד 1970. בעל תואר שני בעבודה סוציאלית ותואר ד"ר בחינוך, נוסף על הכשרה מקצועית בתחומי חברה, פסיכולוגיה, ספרות וספרות ילדים. משמש כמרצה למדעי החברה ופסיכולוגיה במכללת אורנים ובאוניברסיטת חיפה. מפרסם את יצירותיו בארץ ובחו"ל בשפה הערבית. זכה במספר פרסים ותעודות הוקרה בתחום עיסוקו המקצועי ובספרות. הוציא לאור ספרי ילדים, פרוזה, שירה וסיפורים קצרים. יצירותיו ממחישות אספקטים של פלורליזם וקבלת האחר תוך הבלטת הצד האנושי וההוויה וההוויה האנושית בעיצוב תרבות החברה, זהותה וקידומה.

דמותי

אומר אני לעצמי:

דמותי יפה יותר בבועות הסבון,
תמיד אני מופיע בתוכן צוחק
או תינוק צועד מהר יותר מגילו

אומר אני לעצמי:

דמותי יפה יותר בזכרון הנרדים
לרב אני בתוכי
דבורה מעופפת למשימותיה
בכל השפות

אומר אני לעצמי:

דמותי פיוטית יותר בתוך העתון
לרב אני נראה בו קודר מעט
חבוי מאחורי עשן מחשבותי

אומר אני לעצמי:

דמותי נאה בזכרון אמי
לרב אני שם
כנסיד בן עשרים
אף על פי שבמצחי ובקניידי חולפות השנים

אומר אני לעצמי:

דמותי בזכרון נעתי הראשונה
ירח מהל במעלה הרחוב
ונושא לה בפניו את כל המתנות

אומר אני לעצמי:

דמותי זורחת בזכרון
מורתי מונא,
עודני תינוק שהרימה לשלחן
ובקשה ממנו לדקלם שיר גדול יותר מכפי גילו
אשר נטלתיו מזכרון אבי

אומר אני לעצמי:

דמותי היא זו שעל מתן אחותי
צעצוע של בת השכנים
בוכה וצוחקת.

לנער שמת עכשיו

מות זה אינו משכנע

אל תתן לכך לצהלולים ואל תאמין ל"אל-פאתחה!"
הרי הפרפרים,
אינם מתים בכדי
והצפרים אינן מתנערות משום-מה עם רדת הטל

היה ערני בשעור ההיסטוריה

כדי שלא ירמוך המצלמות והעתונאי
וגם לא הרנונים הרגילים
אל תאמין למשוררים וגם לא לשיריהם המשבחים אותך
הרי הם כותבים את השירים בלחיצת כפתור
ובלחיצת כפתור שוכחים את השבחים ואתך
היה אתה!

שיריהם לא יהיו!

הרי הפרפרים אינם מתים בכדי
והצפרים אינן מתנערות משום-מה עם רדת הטל

לא תראה את הל'קים בהולד פוסטים תחת שמך
ותמונתך,

ודמך יהפך אגם לברבורים!

היה נער ככל שתוכל

והיה שוכב

אל תאמין שהלכן הזה יפה

קפתך עדין זקוקה לשלש שנים כדי להתמלא במשאלותיך
התאזר בסבלנות ואל תמות
מיתה לא משכנעת.

הרי הפרפרים אינם מתים בכדי!

והצפרים אינן מתנערות משום-מה עם רדת הטל

מי ינתר מעל הגדר,

כל אימת שעוברת נערה לידה

אל תמות עכשיו במקום מישוהו

ולא בשם האל, האל הנשגב

היה טוב לאמך

ואל תאלצנה להתמקח עם השודדים על המלים

אשר הציבו לאם השהיד,

גם לא על הסכין אשר בגרונה,

היה טוב עמה

ואל תמות מיתה לא משכנעת

הרי הפרפרים אינם מתים בכדי

והצפרים אינן מתנערות משום-מה עם רדת הטל

דבריו של הבלתי־נראה

רכינת המלצר הפנטה אותך במזגו את היין
מבקבוק שהבאתיו מהמרתף.
היה עלי לרחץ את הצלחות שאתה
אוכל בהן את מנותיך הטעימות,
להדליק נרות כדי שהרגע יהיה משלם.
ולסדר את הפרחים בעציץ
כמו שאוהבת בת־לוי־תך.
את האור הותרתי עמום עמום
כדי שמלותיך תערכנה יותר לאזניה
הכנתי לך הכל
שתוכל בלי־לה לסובב אליך צנארה
נצב אני על ספי הזמן להגן על
חלומותיכם הורדים
ואיני רואה

אתה עובר דרכי בנקותי את השביל מתחת לרגליך בכל פעם שאתה מגיע,
ואינך רואני
מנקה אני את זגוגיות החלונות שתראה מבעד למשאלותיך
מכין אני לך את משקה הלימון שאתה אוהב
ומנקה אני את האבק שעל הטלפון שיתבהרו דבריך
מרוקן אני את המאפרה מפחדך,
משמות לקוחותיך המנדנדים
מכין לך קפה וקורא בו את מזלך,
ואת מחשבותיך וחרדתך הנקובה באמצעיתו
כמו כעד שמשם
יוצק אני מי ורדים על שעוֹתֶיך
אך נעלם מרב פרטים!

אני הוא שגֵרם לעשב השדה לגדל
כגדל תשוקתכם
אומר אני לורדים גדלו! ויגדלו
ואומר אני נבלו! ויבלו
מחליף אני את הפרחים בעציצים ככל שמתחלף מזל האשה הבלונדינית
בבנין.

אסדר את השיחים שלא־רך השביל
שלא יעמדו בפני כלביכם בשעת טיולם
עוקב אני אחר בדלי הסיגריות
ואחר מה שנפל בהסחה־הדעת מדבריכם,
או משיחות טלפוניות שהותרתם בלי־לה על החלונות
מבלה אני את השעות בשיחות עם הצמחים
כשהנכם עולים ויורדים מבנינכם המרוח
משוחחים אל עצמכם בקול־רם משל הייתם זרים

ואותי אינכם רואים
מחלק אני במימנות את הצבעים לגנתכם
שתתפארו בה בפני אישי שיחכם בבית־הקפה הקרוב
כשאני נעלם לכם בין העשבים.
לא ארים את קולי כדי שלא תמעדו עליו
או צלצול הטלפונים החכמים יפר את הלך לבכם
איני המראה הטוב ביותר שרואות עיניכם,
ואתם, העסוקים בענייני יומכם, צריכים את האופטימיות
ולא את העני שגֵרם לי לאבד את תני פני,
את שמי
ואת קולי.
לא אספר על הרעב אשר מקנן בי זה יומים
או על הצמאון למים
לא אבוא אל הקניון שאתם קונים בו בָּחג,
כדי שתחִיכו שם לעצמכם בשימכם בסל
דבר־מה לעניינים.
טופחים אתם על שכמיכם,
עוד תאהבו מאוד את נדיבותכם
וגם את עניי,
אלמלא הוא, היו מצפוניכם טהורים!
אתמיד בהעלמותי כדי שתגדל אהבתכם להם,
כדי שיגדל וירכה לבנם.

האמת, בעודה קטנה

האמת בישנית,
כדי לעבר תהא זקוקה למישהו שיפתח בפניה את לבו
או את הדלת, אם לא יעלה בידו

האמת זקוקה למישהו שיאחז בידה
ויסיע לה לחצות את הרחוב
למישהו שיגן עליה מהממזרים
עד שתתבגר!

האמת זקוקה לאמון יומי
כדי שתהיה אמת
והנה האנשים ירכינו לה ראשיהם כאשר תעבר
או ישתחוו לה הרודנים אפים ארצה אם תהיה נוכחת

הנח, אם כן, את האמת שלך
בכבת העין, בעודה קטנה!

מרוקן אלחלבי, יליד דאלית אל־כרמל. עיתונאי וסופר, משורר ומבקר ספרות ותרבות, בעל טור קבוע בעיתון "אל־חיא"א". הוא בעל השכלה אקדמית בתחומי הספרות ההשוואתית, מדע המדינה ומשפטים. אלחלבי נמנה עם קבוצת ההוגים הביקורתיים הפוסט־קולוניאליסטים, דבר המתבטא בשירתו, בכתיבתו ובמפעל חייו כאינטלקטואל. פרסם מסות ומאמרים רבים בתחומים ובשפות שונות לרבות ביקורת תרבות וספרות ערבית, הגות פוליטית ומדינית, פילוסופיה של המוסר ושל המשפט, השואה והנכבה, תקשורת וחברה אורחית ועוד.

כאשר אראך אשתכר

כְּאֶשֶׁר אֶרְאֶךָ אֶשְׁתַּכֵּר
כְּאֶשֶׁר תִּנְשַׁקְנִי אֶשְׁתַּכֵּר, כֵּן אֶשְׁתַּכֵּר.
אֶרְדּוּ אֶל הָרְחוֹב
כְּאֶשֶׁר אֶעֱבֹר
יִדְלַק הָאוֹר הָאֵדָם
אֵךְ אֲנִי אֶרְאֶנּוּ יָרֵק וְאֶעֱבֹר
כְּאֶשֶׁר אֶרְאֶךָ אֶשְׁתַּכֵּר
בְּלִילָה אֲרַכִּיב אֶת מִשְׁקַפִּי הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁלִּי
וְאֹמַר
מַה יִּפְהַ שֶׁמֶשׁ הַיּוֹם, לִירַח הִיא דוֹמָה
כְּאֶשֶׁר אֶרְאֶךָ אֶשְׁתַּכֵּר
כְּאֶשֶׁר תִּנְשַׁקְנִי אֶשְׁתַּכֵּר, כֵּן אֶשְׁתַּכֵּר
אֱלֹהִי, מַחֲלֵ לִי עוֹנֵנִי
אֱלֹהִי, כִּי צַד אֶרְאֶנּוּ וְלֹא אֶשְׁתַּכֵּר
וְאֵתָה תִתְנַנְנִי אֶת יַיִן הַהִלּוּלִים הַזֶּה
כְּאֶשֶׁר אֶרְאֶךָ אֶשְׁתַּכֵּר
כְּאֶשֶׁר תִּנְשַׁקְנִי אֶשְׁתַּכֵּר, כֵּן אֶשְׁתַּכֵּר.
בְּלִיל קִיץ
בְּלִיל קִיץ חֹם מְאֹד
הֵינְנוּ יַחַד
לְקַח אֶת יָדֵי בֵּין שְׁתֵּי יָדָיו וְנִשְׁקָה
וְאֹמַר אֲנִי אוֹהֵב אוֹתְךָ
וְהִגֵּשְׁם נִתְךָ.

הודאה

אֲנִי מוֹדָה
וּמִתְנוּדָה
בְּשֵׂיא הַכֶּשֶׁר הַשִּׁירִי
כְּשֶׁאֲנִי אֲנִי מִשְׁגַּעַת
אֲנִי מִשְׁגַּעַת עֲלֶיךָ
וְאִם לֹא אֶהְבֶּךָ
לְבִי יִמְרֹד בִּי
וְיִכְרִיז עַל מְרִי רִגְשִׁי
אִם לֹא אֶהְבֶּךָ
יְחַלִּיף דְּמִי אֶת סוּגוֹ
וְיִדְם לְבִי
יֵאמְרוּ זֹאת מִסְכָּנָה, הָאֶהְבָּה שֶׁגַּעַתָּה
אֹמֵר
אֲנִי מוֹדָה
וּמִתְנוּדָה
כְּשֶׁאֲנִי בְּשֵׂיא הַכֶּשֶׁר הַשִּׁירִי
אֲנִי מִשְׁגַּעַת
אֲנִי מִשְׁגַּעַת עֲלֶיךָ
הָאִם יִשׁוּוּ אֱלֹהֵי הָאוֹהֵבִים
לְאֵלֶּה שְׂאִינָם אוֹהֵבִים?
וְלִבְךָ צְוָה
וְלִבְךָ צְוָה שְׁלֹא אֶהְבֶּ
אֶלָּא אוֹתוֹ
וְעַם רִגְשׁוֹתַי הַטֵּב.

פנסיה

הֵלֵב עֵינֶךָ מֵאֶהְבָּה
וְלִכְנֵן בְּקֶשׁ שְׂיוֹצִיאֵנו אוֹתוֹ
לְפִנְסִיָּה מְקַדְמָת.

אמות

אָמוֹת אִם תִּטְשׁ
וְאָמוֹת אִם תִּשְׁאַר
אִז נִטְשׁ
וְאֲנִי אֶסְתַּגֵּל לְמוֹתִי
וְאֶחֱיָה.

כל הדרכים הסודיות

כָּל הַדְּרָכִים הַסּוּדִיּוֹת הַמוֹכִילוֹת אֶל הַלֵּב
רַק אֵתָה יוֹדְעֵן
וְהַפְּכֵתָן לְאֶזְרִי אֶסוּן
אֲנִי אֶסְגְּרֵן,
אֶהְפֹּכֵן אֶסוּרוֹת לְךָ
וְאֶכְרִיז שֶׁהֵן אֶזְרִים רוֹמַנְטִיִּים מְשַׁחֲרָרִים.

שפעת האהבה

אֲנִי לוֹקָה בְּךָ
וּפְגִיעַתִּי קִשָּׁה
וּמִצְבִּי חֲמוּר
אִם תַּעֲמִיק חֶדֶר - אָמוֹת
וְאִם תִּנְסֶה לְסַגֵּת - אָמוֹת
אוֹי לִי מְלִבִּי
וּמִמֶּךָ
אֵךְ אֶל תִּדְאָג
הֲרִי אֲנִי מִמְבַּשְׂרֵי הַמָּוֶת
מִרְבֵּ אֶהְבָּה אֶלֶיךָ.

ראדיה אל-הלולי, משוררת תוניסאית שנולדה בעיר א-סאחלין; אשתו של המשורר והעיתונאי אל-חביב אל-המאמי. הוציאה לאור כמה ספרי שירה: "הנתיב לאהבה" (א-טריק אילא אל-חוב) בשנת 1984, "אבער משמחה" (אשתעל פי אל-פרח) בשנת 2004 ו"תיקנתי את חיי עם קולך" (עדלת עומרי עלא סותק) בשנת 2010 שתורגם לאנגלית. מבחר משיריה תורגמו לעשר שפות: צרפתית, אנגלית, גרמנית, פרסית, טורקית, כורדית, איטלקית, ספרדית, יוונית, פורטוגזית וכעת לעברית.

ידידים

יש לך די זכרונות
כדי שיהיו לך ידידים על האבן הזאת.
שב
ושעשע אותם בספורים,
הרי הם, כמוך, הזדקנו,
וגם הם משעממים.
ספר להם ספור על המרחבים
שככל שהלכו
נותרים במקומם.
ספר להם על השד שזולל את ילדי הלב.
על הלב שאף אם הרה
נותר עקר.
דבר אתם על העשב שיש לו עינים
ועל החול העור.
על הרוחות שרצו לומר משהו,
ולא אמרו.
ועל הפרפר הלכן הקטן שנקש על דלתך בחרף ההוא,
כדי להכניס ולהתחמם.
יש לך די זכרונות
כדי שיהיו לך ידידים על האבן הזאת.
יש לך ידידים על האבן הזאת,
אל תגרם להם להשתעמם.
ספר להם על הכבשים שאין להן רועה
ועל הרועה שאין לו כבשים.
ספר להם
על הרועה שטעה, ועל הכבשים שמפירות את הדרך.
ספר להם על מעשית הזאב,
על מעשית העפרוני
ועל מעשית המפלצת.
ואם אין עליהם מעשיות, אז המצא אותן.
המצא מעשיות
המצא זאבים ושד וכבשים ורועים ופרפרים.
המצא מעשיות
יש לך די זכרונות
כדי שיהיו לך ידידים על האבן הזאת.
המצא מעשיות
המצא זאבים ושד וכבשים ורועים ופרפרים.
ידידה, כמוך, הזדקנו,
והם יושבים על אבן קטנה.
המצא להם מרחבים.

ידידה, כמוך, הזדקנו,
והם יושבים על אבן קטנה.
המצא להם מרחבים.
לדרך יש ראה
ועינים
ופעימות-לב.
לדרך יש פעימות-לב עיפות
וראה
מלאה באבק הצעדים.
ועינים
שצופות אל ההולכים עליה, והן דומעות
תחת רגליהם.
לדרך יש ראה שגונחת תחת משקל הצעדים,
ועינים, שהצעדים מעירים אותן,
וזרועות שבורות,
ולמרות זאת היא מנסה להרים יד
כדי לנופף לשלום להולכים.
יש לך די זכרונות,
יש לך ידידים על האבן הזאת
והם יושבים על אבן קטנה.
המצא להם מרחבים.

הסיפור

הספור הוא שאין ספור.
זה שספר הקפטן היה מעשיה
כדי לשעשע את הנוסעים באוקיינוס הרחב
והספור האחר היה גם הוא מעשיה
כדי לשעשע את הטובעים.

הספור הוא שאין איש בבסתן
ואף לא איש באהל
ומי שהיה ישן וזרע, היה דמיוני.
אין אהל ואין בבסתן אולם כל זאת נאמר
כדי שהעץ יחשב שהוא מטיל צל,
וכדי שיחשב החול
שהוא אם.

הספור הוא שאין אם,
לא קפטן, לא אנהיה ולא צל.
ולא ספור.

ודיע סעאדה, נולד בשנת 1948 בכפר שפטין בצפון לבנון. עבד בעיתונים ערביים בביירות, בפריס ובלונדון. היגר לאוסטרליה בסוף שנת 1988 ומאז חי בה.
כמה משיריו תורגמו לאנגלית, גרמנית וצרפתית.

עבאס ספארי ♦ عباس صفاري
מפרסית: סיון בלסלב

"אתה משורר, תגיד, מה זאת אהבה?"

לוי היית שואלת לפני שְלושים שנה
הייתי שולף
מכל שְרוול
הגדרות מוכנות ומקיפות
ששערה לא היתה עוברת בין תפריהן

אך ממרום גילי ושנותי
אני יכול רק לקחת את ידך
שעודה נודפת ריח־תפוח
ולְהשיבך אל בקר־בראשית

אני מבקש מהבורא
במקום אדמה ועפר
וצלעי האבודה
לטל הפעם מכחול בידך
ולציר אותך כמים
משחררת מכלא העור
ומפגומי עצמותיך
ואוֹתי

כְּדג בעל דם חם
שקיומו בלְעדיך מקביל
לְמוֹת עָקר לְבלי שוב.

גנבת חפצי־נוי בניו אורלינס

קדם לְכֹן
הודיתי פעם
בגנבת שמש זְהבה
מציוור יקר של ואן גוך
אך יצירת־המופת שלי נוצרה לילה אחד
לְצד בְּמַת מוֹעֵדוֹן סְטַנְד־אֵפ
בְּכַרְכֹן סְטְרִיט

באותו לילה, רחוק מעיניך
בעודך מתה מצחוק
נשמת אל כּיס מְכַנְסִי
מצית מצד חפיסת הסיגריות שלך

שמעתי כי גנבת חפצי־נוי
ממי שגזל מאתנו לב
היא התמכרות ישנה
וחשוכת מרפא

אתמול, שרוע לארכי
במנהרת האם־א־אֵי הצרה והלְבָנָה
מאחורי עִפְעִפִים עצומים
ראיתי רק את המצית
ושם, לראשונה
הבנתי ללא כל יסורי־מצפון
גנבת החפצים שהעניקה את ריח ידך
היא ההתמכרות היפה בעולם
ומוטב שתותר חשוכת מרפא.

השראה פואטית

אומרים שהשראה פואטית
היא מתת האלים
ואומרים לא לספר
את שניו
של סוס שנתקבל במתנה
גם אני לא סופר ולא אספר לעולם
את השנים בפה כְּלֶשְהוּ
בתפוח שהאדים ונשר
בכשר גופי הגלמי.

ניחוח התפוז

מאז ומתמיד
התפוזים שאני קולף
חסרים ניחוח וטעם

אבל
על שלחן ארוחת הבקר
או תוך צפייה דהוייה בסדרת־טלוויזיה ישנה
בכל פעם שאצבעותיך המסתתות
קולפות תפוז
הבית מלא
בניחוח התפוז
נצבע תפוז
שיר שאני
שר במקלחת.

על אודות שטיח פרסי

נכון מה שאומרים
תפוח שנתק מענף
לעולם לא נופל
רחוק מן העץ
וכך גם אתה

יונוס אַמְרָה ♦ Yunus Emre

מטורקית: עפרה בנג'ו

1

יָדַע וְעוֹד יָדַע, רְאִישִׁית לְכָל דָּע אֶת נַפְשְׁךָ
 אִם לֹא תִדַע אֶת נַפְשְׁךָ לְמָה יִשְׁוֶה לְמוֹדֶךָ
 לְדַעַת קְרֵא, מִשְׁמַעוֹ לְדַעַת הָאֱלֹהִים
 כְּלָחֵם יָבֵשׁ אֶתָּה אִם תִּשְׁנֶן בְּלִי לְהִבִּין
 אֵל תֹּאמֶר לְמַדְתִּי יָדַעְתִּי, אֵל תֹּאמֶר לֹאֵל צִיְתִי
 אִם לֹא תִדַע אֶת אֱלֹהֶיךָ שְׂוֹא תִכְתֵּת אֶת רַגְלֶיךָ
 בְּאוֹת אֶלְךָ נִגְלָה פֶּשְׁרִים שֶׁל אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים*
 אִם לֹא תִדַע אֶת הָאֱלֹהֶיךָ אֵיךְ תִּחְכְּמִים וְתִבְיִין דְּבָרִים
 עֲשִׂרִים וְתִשַׁע אוֹתִיּוֹת אֶתָּה הוֹגֵה מִקְצֵה לְקִצֵּה
 אֵךְ בְּהִגּוֹתֶךָ אֶלְךָ הָאֵם תִּדַע פֶּשֶׁר הַהִגָּה הַזֶּה
 יוֹנוּס אַמְרָה אוֹמֵר: טוֹב לְבֹא לְלֵב הָאֲנָשִׁים
 מִלְקִים מִצְנוֹת הַחַג' לְמַכָּה אֶלְפֵי פְעָמִים

2

הוּי בַעַל הַהוֹן וּבַעַל הַמָּמוֹן
 מִיָּהוּ אֲדוֹנֵיהֶם הָרֵאשׁוֹן
 שְׁקֵר הַהוֹן וְהַכֵּל הַמָּמוֹן
 יוֹמֵךְ קָצֵר שְׂמַח בּוֹ וְרֵן

* ארבעת הספרים לפי האסלאם הם: הקוראן, הברית החדשה, חמישה חומשי תורה ותהלים.

יונוס אַמְרָה (1238-1320), משורר ואיש דת צופי, היה בין המשוררים הראשונים שכתב שירה בשפה הטורקית ולא בערבית או בפרסית כפי שהיה מקובל עד לזמנו. הוא השפיע על המשוררים הטורקים לכל דורותיהם ובכללם גם על משוררי העידן המודרני. שירתו כתובה בסגנון של שירה אנטולית עממית ועוסקת באהבה ובגורל האדם. לפי התפיסה הצופית, האהבה הגשמית הכרחית כדי להגיע לאהבה הנשגבת יותר, היא אהבת האל.

בְּכָל מְקוֹם בְּעוֹלָם
 בְּכָל גֵּמַל וּבֵית־נְתִיבוֹת זֶר
 בָּהֶם תִּנְחַת
 בְּסוּף
 תִּנְיִחַ כְּפִי־רַגְלֶךָ
 עַל אֲדַמְתֶּךָ הַמְּפָרֵת
 שְׂמִי הֵיעַד יִכּוֹלִים
 לְהִצְבַּע
 בְּכָל גּוֹן שְׂיִבְקֵשׁ הַלֵּב הַמִּתְגַּעְגַּע
 אֵךְ תִּחַת רַגְלֶיךָ הָאֲדָמָה
 תּוֹתֵר בְּצַבַּע אֲרָצֶךָ
 אֲרָץ שְׂתַעֲקֵב אַחֲרֶיךָ
 עַד סוּף־הָעוֹלָם
 לְפָרֵשׁ בְּמַעוֹן אַחֲרוֹן
 אֲדָמָה תִּחַת רַגְלֶיךָ
 כְּשִׁטִּיחַ עֲמוּס תְּמוֹנוֹת וְתִבְנִיּוֹת

טִינָה בְּחוּ"ל

כְּשֶׁהַחֲפָצִים בְּבֵית
 רוֹאִים שְׂאֵת רְחוּקָה
 הֵם מְדַבְּרִים מֵאַחוּרֵי גִבִּי לְלֵא הַפֶּסֶק
 הָאֲגֵרְטִלִים
 הַיּוֹלִוֹנוֹת
 הַמְטָה הַסְּתוּרָה
 הַכְּלִים הַנְּעֲרָמִים
 הַעֲתוֹנִים הַנְּטוֹשִׁים עַל הַשְּׁלָחַן
 אֲפֵלוּ הַחֲתוּל כְּפּוּי הַטּוֹבָה
 מְעַדִּיף בְּהַעֲדָרְךָ
 אֶת הַחֲצֵר הַשְּׂכָנָה.

הֵם אוֹמְרִים שְׂכֻשְׂאֵת אֵינְךָ
 אֲנִי מִתְעַצֵּל
 וּמְפַשֵּׁל
 בְּכָל מִשְׁיֵמָה חֲשׂוּבָה
 אֵינְ מִי שְׂיֹאמֶר לְרֵאשִׁים הַחֲלוּלִים הָאֵלָה
 שְׂכֻשְׂאֵת אֵינְךָ מָה זֶה מִשְׁנָה
 מֵהִיכֵן אֶסְרֵךְ אֶת שְׂבִילִי
 וְעַד הֵיכֵן אֶפְתַּח אֶת צְוֹארוֹנִי,
 כְּשִׂאֲסֹף אוֹתְךָ מִשְׁדֵּה־הַתְּעוּפָה
 תִּרְאֵי אֶת זָקוֹן־שְׁלֶשֶׁת־הַיָּמִים שְׁלִי
 מְגִלַח בְּשִׁלוּשָׁה תְּעָרִים וּמִבְּשָׁם
 וְאֶת קוֹ הַמְּגִהֵץ אֲשֶׁר שָׁב
 לְחֻלְצִתִּי וְלִמְכַנְסִי.

עבאס ספארי, נולד בעיר יוד באיראן בשנת 1951 ומתגורר מזה כשלושה עשורים בלונדון ביץ', קליפורניה. פרסם מספר ספרי שירה בפרסית שיצאו לאור בארצות הברית ובאיראן וזכו להצלחה רבה. שיריו תורגמו בין היתר לאנגלית, צרפתית, גרמנית, ספרדית וערבית.

דבר אחד לימדוני החיים

אם אמות

דָּבָר אֶחָד לְמִדּוֹנֵי הַחַיִּים:
 חַיָּה אֶת חַיִּיהָ בְּכֹל מְאוֹדָהּ
 שְׂאֵהוּבָתָהּ תִּהְיֶה כְּמַעֲלָפָה מְנַשִּׁיקוֹת פִּיָּה
 וְאַתָּה מִהֵתְבַשְׂמוֹת מְנִיחוֹחַ הַפְּרָחִים

אם אמות יהיה זה בדמדומים
 שלג שחר ירד על העיר
 לבי יעטף את הדרכים
 ואני אצפה ברדת הלילה
 בינות לאצבעותי

הַתְּבוֹנָן שְׁעוֹת אֲרֻכּוֹת
 בִּילָדִים, בַּצִּפְרִים, בְּשָׂמִים וּבָיִם
 וּבִימֵי חֲלָדָהּ עַל הָאֲדָמָה, הַתְּעֵרָה בָּם
 הִכָּה שְׂרָשִׁים שְׂאִישׁ לֹא יוּכַל לְעַקְרָם

אם אמות יהיה זה בדמדומים
 צעירים ילכו לבית הקולנוע
 רכבת תחלף במרחקים
 ואני אטמן פני כתוך פרח
 כמו מבקש לכבות

בְּחֻבְקָהּ אֶת יְדִידָהּ אֲמַצֵּם בְּעֹז אֶלֶיָּהּ
 וְלִמְלַחְמָה צֵא בְּגוֹפָהּ, בְּנִפְשָׁהּ וּבְכֹל מְאוֹדָהּ
 בְּשִׂכְכָּהּ עַל הַחֹל הַחֵם הַשְּׂתָרַע עֲלֵיו
 מְשָׁל הַיִּת עֲלֶיהָ, גְּרָגִיר־חֹל אוֹ אָבֵן

אם אמות יהיה זה בדמדומים
 לו יכלתי לשאת רגלים ולהסתלק
 לבוא לעת ערב אל עיר
 לחלוף בין עצי המשמש
 ללכת להזין עיני בים
 או לצפות במחזה תאטרון

הַטָּה אֲזַנְהָ לְשִׁמְעַת אֶת מְגִנֵּן סוּגֵי הַמוֹסִיקָה הַיִּפּוּסִים
 שְׂכָל יִשׁוּתָהּ תִּתְמַלֵּא בְּשִׁלֵּל קוֹלוֹת וְצִלִּילִים
 וְצִלּוֹל לְמַעֲמָקֵי הַחַיִּים
 כְּמוֹ מִצּוֹק נִשָּׂא אֶל יָם אֲזִמְרָגְדִי

אם אמות יהיה זה בדמדומים
 במרחק יחלף ענן
 ענן ילדות שחר
 ציר הסוריאליות
 יתחיל לשנות את פני העולם
 צנחות, ציוץ צפרים
 וצבעי האדמה והים
 אלה באלה מתמזגים

לָךְ שְׂבִי אַחֲרֵי מְדִינוֹת רְחוֹקוֹת וּבְנֵי אָדָם זָרִים
 וּבְעֵר מִתְשׁוֹקָה לְקָרָא אֶת כָּל הַסְּפָרִים וְלִהְפִּיר אֶת שְׁלֵל צוּרוֹת הַחַיִּים
 אֶל תְּמִיר אֶת הַתְּעֵנוּג שְׂבִשְׂתִּית כּוֹס־מַיִם בְּתַעֲנוּגוֹת אַחֲרֵים
 וְתַן לְשִׁמְחָה לְהַצִּיפָה בְּתִשׁוּקַת־חַיִּים

גַּם אֶת הַצֵּעֵר שֶׁאֵל בְּכָבוֹד בְּכָל נִימֵי נִפְשָׁהּ
 כִּי הַצֵּעֵר, כְּשִׁמְחָהּ, רַק יוֹסִיפוּ לְבַגְרוֹתָהּ
 תֵּן לְדָמָהּ לְנוּעַ עִם מַעְגְּלֵי הַחַיִּים הָרַחֲבִים
 שְׂבַעֲוֹרָקָה יְזַרֵם דָּם רַעֲנָן שֶׁל נֶצַח הַחַיִּים

אני אגיש לך שיר
 שמלותיו יפרצו מחלומי
 והעולם יפרד אט אט
 בקר יום ראשון
 שמים
 עלים מצהיבים
 אדם
 ושוב יתחיל הכל מבראשית

דָּבָר אֶחָד לְמִדּוֹנֵי הַחַיִּים:
 לָךְ בְּגִדְלוֹת, הַתְּמִזְג עִם הַשָּׁמַיִם, הַנְּהָרוֹת, הַתְּכַל כָּלָה
 כִּי מִתַּת־שָׁמַיִם לָךְ הֵם יְמִיָּה עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
 כִּי לְכָל בְּנֵי־אָנוּשׁ נִתְּנוּ הַחַיִּים בְּמִתְנָה

אטאול בהראמאולו (1942-), מהמובילים במשוררים הטורקים בני זמננו. למד רוסית וספרות רוסית באוניברסיטת אנקרה, ונטה לקומוניזם. הושפע משירתו של נאזם חכמת וכמהוה נאלץ לצאת לגלות בשנות השמונים, על רקע תפיסותיו האידיאולוגיות. שלא כמו חכמת, הותר לו לשוב לטורקיה לאחר זמן מה. מאז שנות השישים פרסם כמה קובצי שירה, שאחד המפורסמים שבהם הוא *טורקיה מולדתי העצובה, מולדתי היפה*. באחרונה קיים שביתת רעב בת יום אחד כאות הזדהות עם שובתי הרעב, נוריה גולמן וסמיה אוקצ'ה, ביום ה-66 לשביתתם. השובתים הם שניים מבין 5,000 אקדמאים שפוטרו ממשורותיהם בעקבות צו חירום שהפעילה ממשלת טורקיה אחרי ניסיון ההפיכה הכושל ביולי 2016. בהראמאולו ציין כי מעשהו הסמלי הוא אמנם רק טיפה באוקיינוס אך הוא נועד להעיר את דעת הקהל למצב בטורקיה.

עבד אל-והאב אל-ביאתי ♦ عبد الوهاب البياتي
 מערבית: עמרי לבנת

א-טייב סאלח ♦ الطيب صالح
 מערבית: אלון פרגמן

הטווס

ערים במגפה מתות ורעש אדמה מכה באחרות
 ורעב ומלקמות בכל מקום והרס
 ותרכיבות ותקופות קורסות,
 אך הטווס, בלי בושה, חושף את ערותו לצבור.

סוזן ועלי

שמו היה עלי. שמה סוזן. ח'רטום. לונדון.
 למדה אמנות במכון סלייד. למד מדע המדינה
 בבית הספר לכלכלה של אוניברסיטת לונדון.
 אמרה: "תתחתן איתי".
 השיב: "לא. זה קשה".
 אמרה: "אבל אני אוהבת אותך".
 ענה: "גם אני אוהב אותך, אבל..."
 לאחר מכן שב לארצו.
 החלו להתכתב.
 "אני אוהבת אותך, עלי".
 "גם אני אוהב אותך, סוזן, אבל..."
 שישה חודשים.
 כתבה אליו: "הכרתי מישהו. אנשא לו".
 כתב אליה: "אבל אני אוהב אותך, סוזן".
 לא כתבו עוד.
 הוא חושב עליה מעת לעת.
 היא נזכרת בו מדי פעם.
 אבל...

רקדנית העשן

רקדנית מים סין
 רוקדת כתבת חרסינה
 עוצמת את עיניה
 בוכה
 באחזה בידה צפור
 מעלתה פקרפן לאור
 קוטפת בידה האחרת פרח שקדיה
 מקביאה אותו בתחתית התבה
 צונחת ככוכב בים סין
 נדפת כעשן ברוח.

שני השירים מתוך "הבוסתאן של עאישה" (קהיר: דאר אי-שורוק, 1989)

עבד אל-והאב אל-ביאתי (1926-1999), משורר עיראקי יליד בגדאד. מחלוצי השירה הערבית המודרנית ומהמחדשים הבולטים של שירת המשקל והחרוז החופשי. האהבה לנוף ולמנטליות העירונית כמו גם האהבה המיוחדת לבגדאד נוכחות בשירתו באופן מוחשי. אזרחותו העיראקית נשללה פעמיים בשל פעילותו הפוליטית והשתייכותו לחוגים הקומוניסטיים העיראקיים ושנים רבות חי בגלות. בין לבין שימש נספח תרבותי בשגרירות עיראק במוסקבה ונספח במשלחת הדיפלומטית העיראקית במריד. למרות שלילת אזרחותו ויציאתו לגלות לא נפגעה הפופולריות שלו, הוא המשיך לזכות בהערכה רבה ועד יום מותו היה מעמודי התווך של קהילת הגולים העיראקים בדמשק.

א-טייב סאלח (1929-2009), כותב סודני. כתיבתו מתארת את החברה הסודנית הכפרית בעיקר והתמורות שהיא עוברת על רקע המפגש עם העולם המודרני. יצירתו החשובה ביותר היא הרומן *עונת הנדידה אל הצפון* (1973), שתורגם לעברית (הספרייה לעם, הוצאת עם עובד). בסיפור הקצרצר "סוזן ועלי" ניתן למצוא התייחסות לקולוניאליזם הבריטי בסודן (עד אמצע המאה ה-20) ולחיי האישיים כמי שהתחתן עם אשה סקוטית וחי מרבית חייו מחוץ למולדתו.

חבורת כרכוכ ♦ جماعة كركوك

חבורת כרכוכ היתה מן החבורות הספרותיות הבולטות בדור שנות השישים בעיראק. חבריה הבולטים היו סרגון בולוס (1944-2007), פארל אל-עזאווי (1940-), ג'אן דמו (1943-2003), סלאח פאיק (1945-), מואייד א-ראווי (1939-2015) ואנוור אל-גסאני (1937-2009); היחיד ששיריו לא נכללים בקובץ זה), רובם ילידי העיר כרכוכ בצפון עיראק (זולת בולוס שנולד בעיר אל-חבאנייה וא-ראווי שנולד באל-אנבאר; שניהם עברו עם משפחותיהם לכרכוכ בשנות ילדותם). כל משוררי "חבורת כרכוכ", מן הבולטים והחשובים שמשוררים העיראקים של דור שנות השישים, נאלצו במרוצת חייהם לעקור מעיראק ולהשתקע בגולה. בולוס עבר לביירות וממנה עקר לסאן פרנסיסקו והשתקע בה, אל-עזאווי וא-ראווי השתקעו בברלין המזרחית, דמו נע ונד בין ביירות, דמשק ועמאן לפני שהשתקע באוסטרליה ואילו פאיק נדד בין דמשק, ביירות ולונדון, שבה חי כעשרים שנה וכבר למעלה משני עשורים חי בגפו בכפר דייגים בפיליפינים. החבורה נודעה כזו שפיתחה את סוגת השירה בפרוזה, שהפכה לסימן ההיכר בכתיבתם של כל חבריה, שמקצתה ביקשנו להציג בעמודים הקרובים.

ביקור

בְּכַל בְּקָר
כְּשֶׁשָׁנָה עוֹד מִכְבִּידָה עַל עַפְעָפִי
בָּאָה אֵלַי צִפּוֹר מִסְתוֹרִית.
נוֹקְשֶׁת עַל הַזְכוּכִית, אִם חִלּוֹנוֹת הַבַּיִת סְגוּרִים
וְהוֹיִלוֹנוֹת מוֹגָפִים,
נוֹקְשֶׁת מִן הָעֵבֶר הַשְּׂנִי, עוֹמְדָת בְּשֶׁלֶג
הַמְּכַסֶּה אֶת חֲצֵר הַבַּיִת
וּמִסְתִּירָה בְּגוֹפָה אֶת יָמִי.
הַצִּפּוֹר בָּאָה אֵלַי נִזְעָמָת,
לֹא כְּדֵי לְשִׁיר
אֶלָּא כְּדֵי לְדַבֵּר
עַל הָהָרִים שֶׁחֲצָתָה,
הָעָרִים שֶׁרָאָתָה
וְהָאֲנָשִׁים שֶׁשָּׂרָה לָהֶם,
כְּמִבְקָשָׁת לְהַעֲבִיר לִי אֶת הָרִיחַ
וּמְנִיחָה מוֹלִי
רְסִיסֵי תְּמוֹנוֹת יְשָׁנוֹת.
כִּי,
בְּשֶׁתִּי כְּנִפְיָה,
גּוֹנְבֶת מִמֶּנִּי תְּמִיד
הַצִּפּוֹר הַמְּסִתּוֹרִית הַזֹּאת
אֶת הָאוֹר.

מואייד א-ראווי ♦ مؤيد الراوي מערבית: עידן בריר

כרכוכ

מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְרַחֶקֶת וְאִפּוּפָה בְּסִכְנוֹת,
אֶפְלִיג אֵלֶיהָ בְּתַבְּהָ שְׁמוּרָה עַל יְדֵי צוֹלְלוֹת.
אֶעְגֵן עַל מְצוּדְתָהּ הַחֲרָבָה.
אֵינְנִי נָח. לֹא אֶשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה וְאֶמְתִּין לְסִימָן חַיִּים.
הָרִי בְּעִיר יֵשׁ צִיִּדִים שְׂיֹרִים בְּאוֹר.
מִפְּנֵי שֶׁהִגִּישָׁה אֵלֶיהָ בְּלִתֵּי-אֶפְשָׁרִית,
אֶמְרִיא בְּמִטּוֹס וְאֶחֱצֶה אֶת שְׁמִיָּה
וּמְתָא הַקְּבָרִיטָא אַחֲזָה בְּמָה שְׁנֶהְרַס בָּהּ.
הַנְּהַר חָרַב,
גְּלָגְלֵי הַמַּיִם שֶׁקָּעוּ בְּסַחֲף
וְהָאֲנָשִׁים בְּבִגְלָה, בְּסֵאֲרֵי-קֶהֶה וּבְשֵׂאטְרָלוֹ*
אֵינָם שׁוֹאֲפִים שֶׁהָעִיר תִּקּוּם מִחֲדָשׁ
וְתֵשִׁיב תְּהִלָּתָהּ. מִבְּרִיחֵי הַטְּבַק
יִשְׁנִים לְעַת עָרַב עַל עֲגֻלוֹתֵיהֶם הַרְחָבוֹת
וְאֵינָם מִתְעַנְיִנִים בְּחֻכְמַת הַגּוֹרְלוֹת
וּגְנָבִים שְׂבִידֵיהֶם מִפְּתוּחוֹת הָעִיר
מִפְּקִידִים אוֹתָם בְּיַדֵּי זָרִים.
עִירִי הִיא חוֹשֶׁךְ גְּדוֹל.
אֶחְלֹף עַל פְּנֵיהָ, אֶעֱזֹב וְלֹא אָשׁוּב.

* שמות שכונות ותיקות בצדה המערבי של העיר כרכוכ.

מואייד א-ראווי (1939-2015), משורר עיראקי יליד אל-אנבאר במערב עיראק שהעביר את שנות ילדותו והתבגרותו בעיר כרכוכ. מן החברים הבולטים ב"חבורת כרכוכ". בשנות ה-70 גורש מעיראק ועבר בעמאן ובביירות עד שבשנת 1980 השתקע בברלין, שבה חי עד מותו.

האוכל לשוב?

*

אתמול עשיתי צלום חזה
אחרי חדשים של כאב.
הצלומים הדהימו אותי:
מרוקאים רוקדים,
יהודי מימי ילדותי
מוכר בדים בסמטאות
צ'רלי צ'פלין עם אבי בחדר האורחים
שבו הסתיר את המטבעות הנקיים
ילדים מביטים בכפרי בוכה
ואני מחוץ לשדה תעופה סגור,
יושב בין חיות הבר
ומקריא להן אחד מספורי.

האוכל לשוב רק עוד פעם אחת
אל מרחבי הארץ הזאת
מבלי שהקרמה תהפך אותי לשובעל,
לנחש או לעץ הנשרף מחוץ ליצר?

להראות חזק, גבוה ויפה
כמו ספורטאי יוני,
לא לגרר מחלות וקללות שמלוות אותי מימי ילדותי
ועד לרגע זה?

לפטפט ככל שארצה, בכל עת שארצה, לכתב
ולשיר שירים לעצמי, מדי פעם,
באולם שאין בו איש?

שלא יבהילוני הימים, ושיטרפו שבחי
לאדמות ההרים, למעינות מפפכים
ולמראות הנמלים?

להתמזג עם אבותי הקדמונים
ולריב עם האמללים המפקרים של בבל
למען זונת מקדשים?*

לאסף את קרני השמש מחלוני
בידים רועדות, כדי להאיר את מחילות זכרוני
(באחת מהן אני פוגש אב שאינו נראה כאבי
ואם שאינה בוכה לברה בשעות הצהריים)?

לדפק על דלתות בתים באי הזה
או באי אחר, ולשאל על סלאח פאיק, הנפקה,
ולא לקרא בכל פעם בעתון
על הסתלקותו של חבר נוסף?

שהעוברים ושבים ינהרו אלי, כשאכבד אותם
בצלחת ממתקים מאיסטנבול,
ואתן לנשים היפות טבעות של מלכות אשוריות
שמצאתי בגני ניגוה?

לא לראות פרחים עקורים, מפזרים
על שביל, או עץ דקל צועד
בהלוייה של משורר?

האוכל, כאשר אשוב בשנית, לעשות את כל אלה,
או לפחות את מקצתם?

* הכוונה לאלת האהבה, הפריזון והמלחמה השומרית איננה.

אנקה את שירי בלשוני

לפני השנה אני כותב מבלי להתעכב, הרי אני עלול שלא להתעורר שוב.
אני רוצה להגיע לתמונות ולשירים קצרים בראשי ומראשי לאחרים
במחוזות שפבר איני זוכר היכן הם. אני מרמזן אותם נחבאים מאחורי
מפלי-מים בסכנת התיבשות, תחת רגליהם של אפריקנים הרוקדים בסרט
וסביב משורה, דומה לי, המזלזל בנדיבותו ובטובו של אוקינזוס שקט. חלף
זמן רב מאז נחבאו התמונות והשירים הללו. אם אמצא אותם, אנקה אותם
בלשוני, אשיר ואחלק עמם מנסיוני במערכת השמש הזאת, לפני שאעבר
אל אחת הגלקסיות, שבה אכתב בלי להתעכב לפני השנה, שהרי אולי לא
אתעורר, גם שם, שוב.

סלאח פאיק, משורר עיראקי יליד 1945. מן החברים המוכרים והמוערכים ב"חבורת כרפופ". אחרי שהעביר את שנות התבגרותו בכרכוכ ואת שנות לימודיו האוניברסיטאיים בבגדאד, עזב פאיק את עיראק בשנת 1974 ועבר בדמשק ובביירות לפני שהשתקע בלונדון, שבה חי כעשרים שנה, עד שעזב אותה בשנת 1994 והשתקע סופית בכפר דיגים מרוחק לחוף האוקיינוס בפיליפינים, שבו הוא חי עד היום.

משורר בגלות

בלילה הזה, הנחת על צמרות העצים
שר ברוח על חופי יומי תחת שמים רחוקים
יותר מחלום מטריף העוקב אחרי,
אני רואה מבעד לחלוני בליכטנברג
את היטלר, צועד נפוח כעורב מכה קללה
ברחוב, פונה לכוון "השער המזרחי"¹
כדי להלעיג את מצב העולם.

"לכל הרוחות, הפעם לא תחמק ממני,
אחזיר אותך בשלשלאות אל המערה שממנה
באת", אני אומר לו וכדי להרגיז אותו
מניף זרוע מתוחה וצועק: "היל פאדל!"
אך הוא אינו מבחין בי וממשיך
לנהל את מלחמותיו בעדן אחר.

אני רואה אותו יורד מלילה עור
משוטט בגדאד הכבושה, שכונה אחר שכונה,
אחריו נשדכות שירות מתים אינספור,
שנשרפו פעם במשרפות מחנה אושוויץ או בוכנוואלד,
או נרצחו בשלג, בפתחי סטלינגרד,
כדי שנהפך עדי-אמת באשר לעתיד,
בעודו סובל משכרות העבר
ההוא.

הרוחות עושות כרצונן בצל,
גירפות מביאות לי לפידים
כדי להאיר את דרכם של העורים אל
המסכה שלי,
ותפים מתופפים בגלות למעני,
להזכיר לי לעד את הים
על מפתן ארמוני.

גשר האבן? נצב מולי והלילה אני חוצה אותו לכדי כשכור, אני
מתנודד והרוח המזרחית מכה בפני.
אני מטפס למצודת כרכוב בת-הנצח משער הקישלה,
כדי להודיע למועצת אבותי הקדמונים בעמק הקסום טוא,³ שבו מלה צדה מלה.
אני רואה אדם הדומה לי יוצא מפאב בחשכה,
לא רחוק משער ברנדנבורג המפרסם,
רכוב על סוסיו המשתוללים,
הצוהלים בדברי ימי:

"אני גרמני, אל תשכחו זאת"

Deutschland, Deutschland
Mein Vaterland!⁴

אני הולך בעקבותיו. "זה בטוח אני", אני אומר לעצמי,
ברואי טהור משושלת עזא.⁵ אני מתקרב אליו
ולוחש בתדהמה הישר אל אזנו של ההלך:
מה אתה עושה בגלות הזאת, פאדל?
איך חצית את המדבר, צלחת את הים
והגעת אל הרחוקה ביבשות, כדי להיות לי
למסכה ולמלבוש כשאני לכדי?
האם אתה באמת אני?
הוא/אני משיב בעצב, בוהה בפני/פניו בתדהמה:
כן, אתה הוא אני, אתה אני, אני אתה, אני
לפני שהגיע המבול.

והאם הייתי אי פעם ילד כמוד, ששערו משתפל עד כתפיו,
הישן בלילה שנת ישרים תחת שמים אפרים,
שהמטירו גשמי זעף על בגדאד של השכחה,
שהשמש העירה בבקר באצבעות אור גן-עדן,
כשהתרנגול קרא שלוש פעמים על חומת השכנים?
איפה אני? איפה אני?

אני בבית קפה בשדרות אונטר דן לינדן,
יושב כמבקש להתחבא ממרגל אבוד
ששמו אל-מתנבי,⁶ העוקב אחרי,
מגיח ממערת הימים, כזאב ממדבר חי,
יושב צמוד אלי, לוגם באטיות את הקפה המר
ומספר לי על עצמו, איך היה שר
עם הרבאבה⁷ שלו, שכור,
כמושבו של סיף א-דאולה,⁸
ושואל אותי בהתרסה:

Was suchst du hier, mein Sohn?⁹

- אני חופר מנהרות במדבר ללא דרכים
כדי להגיע אל עצמי.

אני מתנצל ועוזב אותו, בטיסה למכה, לפני הכבושים המבטחים
כדי להשתתף במסכת הנשואין של לאת ועוזא.¹⁰

במרפסת שעליה אני מעשן, מלא מאוס,
אני שומע בחשכת נפשי מישהו בבית הסמוד
מניף ידו ומברכני לשלום

סרגון בולוס ♦ סרגון בולוס

מערכת: אהוד הורביץ

מי זה? גתה או רילקה? קפקא או הלדרלין,
צועק לעברי ממרפסתו העטורה פרחים:
מה אתה עושה בגלות הרויחה של ברלין?

Ich entzünde mein Feuer hier.
Das Tal erstreckt sich bis zum Meer
Sie wissen das doch, mein Herr!¹⁰

שפת השחר

כמו שתיקתך, שפת השחר מלאה הבטחות
כמוך, היא אינה נתנת להשגה בבקשי אותה
אלו הם הרגעים הנתלים בחללה
ואין כף יד פתוחה דיה
לקבלם פרות מן האויר...
זוהי העסקה עם האהבה כאלו אני
מצפה לזנוק הרוח ממאורתה
ולהתגנבות הניצוץ בקלילות אל המקום הזה..

במלון היסטורי אני יושב וכותב שירים
כדי לשעשע את רוחותי הנודדות
בין יבשות העולם,
כמוני.

לא יחלצוני מעסת תנומתי כאן
קולות רמים של תרנגולים הנערכים לחגג את השחר
מגגות כרכוב
נצותיהם המפארות לא ישוכו לקרן מול עיני פחליפת חג
קולותיהם נוטפי התפארה שעל סף ההגלות
או הקריסה, לא יחידו אותי עתה מחלומתי
ואף לא תעלה שכוחת אל שבילדויתי הייתי מאזין לקול מימייה
כל אימת שברחתי מבית הספר
לנדוד במדפריות...

1. "השער המזרחי": כינויו של שער ברנדנבורג, שצדו האחד פונה אל מערב ברלין וצדו השני אל מזרחה.
2. "גשר האבן" (בטורקית "טאש קופרו") היה גשר עות'מאני קדום שחיבר את שני חלקיה של העיר כרכוב זה לזה מעל לנהר אל-ח'אסה החוצה את העיר, עד שנחרס בשנת 1954.
3. עמק טוא הוא עמק קדוש הנזכר בסורת ט.ה. (20) בקוראן, והוא העמק במדבר סיני שבו, לפי הסיפור הקוראני, התרחש סיפור משה והסנה.
4. "גרמניה, גרמניה, מולדתי" (פתיחת ההמנון הלאומי הגרמני).

עד שישא היום את פניו האהובים בינות לבנינים
פנחש שהתעורר לצלילי חליל לא נודע, ואני שומע
איש משתעל בחוץ וממשיך בדרךכו.

5. שם השבט הערבי עזה, ממנו נגזר השם "אל- עזאווי".
6. אל-מותנבי היה משורר יליד כופה (בעיראק של ימינו), מן המאה העשירית שנחשב לאחד מגדולי המשוררים בהיסטוריה הערבית. אומץ עליידי השליט האסלאמי סייף א-דאווילה, שהפך לפטרונו (ר' הערה מס' 8 להלן).
7. רבאבה הוא מעין כינור חדר-מיתרי המשמש במוזיקה העממית הערבית.
8. סייף א-דאווילה היה מייסד האמירות החמדאנית של חאלב מן המאה העשירית לספה"נ, שקראה תיגר על המדינה העבאסית.
9. "מה אתה עושה כאן, בני?"
10. אלות השמש והאהבה בפנתיאון האלים של חציי האי ערב הטרום-אסלאמי.
11. "אני מדליק האש שלי כאן. הרי העמק משתרע הרחק אל הים אתה יודע זאת היטב, אדוני!"

שם

מצאתי את עצמי בבית זה
המנהל בידי אשה שנעלמת במשך השבוע
נודדת לה בין הנהרות. בשובה,
היא קושרת סירתה לרגלי בעודי ישן
ובשתיקה כבדה
גוררת את גופה השרוט בצפרנים אל מטתי.
בסמטאות חיות משחררות
שהחלו לאחרונה לאזור אמץ
והן תוקפות חולים וילדים
יש ידיעות ושמועות: אומרים
שרעב כבד, שמגפה, שמעשי טבח...

ובבוא השחר עם קרונותי, העמוסים תחמשת
הולמים שכני בראשיהם על הדלתות
כאות לציתנות
או לכאב שאין לשאתו.

פאדל אל-עזאווי (יליד 1940), משורר עיראקי יליד העיר כרכוב, מן המשוררים המזוהים ביותר עם "חבורת כרכוב". החל לכתוב שירה עוד בנעוריו בכרכוב ובשנות ה-60 וה-70 בילה תקופות ארוכות בכלא של משטר הבעת' בשל השתייכותו למפלגה הקומוניסטית. בשנת 1977, לאחר ששחרר מתקופה נוספת בכלא ולאחר שנשללה אזרחותו העיראקית, עקר למזרח גרמניה, שבה למד לתואר דוקטור בתקשורת באוניברסיטת לייפציג. עם תום לימודיו השתקע בברלין שבה הוא חי עד היום. מבחר משיריו בסוף כל המסעות ראה אור בעברית בשנת 2016 בהוצאת "קשב לשירה".

סרגון בולוס נולד בשנת 1944 למשפחה נוצרית-אשורית בעיר אל-חבאנייה, כ-70 ק"מ ממערב לבגדאד. בגיל 12 עבר עם משפחתו לעיר כרכוב בצפון עיראק. בשנת 1967 עזב בולוס את עיראק. ראשית, היגר לביירות וממנה המשיך לארצות הברית, שם השתקע בסאן פרנסיסקו למשך כ-40 שנה, עד לימיו האחרונים. לבסוף, נפטר בולוס בברלין בשנת 2007. מבחר משיריו של בולוס, בכותרת נושא הפנס בליל הזאבים, בתרגומו של ששון סומך, ראה אור בהוצאת "קשב לשירה" בשנת 2012. מבחר נוסף משיריו יראה אור בקרוב.

ג'אן דמו ♦ جان دمو
מערבית: אהוד הורביץ

שירים שנכתבו תמורת ארוחות טעימות
בבירות בשנים ההן

1

חי עם לב מלא מוקשים

כל חייו

בקנין שכלו סודות וקמעות

אגלה

מתחת למי המלחה

בנריות

אל תספרו לו שבמדבר יש קסם

הוא ידע זאת

כבר לאחר ינקותו.

אמרו לו שמקסם השוא והמות

חד הם ושהחיים אינם ואין להם

יותר משתי פנים: שתי פנים חורות, אמללות

אך, אמרו לו גם כי לעתיד

אין עתיד אלא בהעדר

אהב, אהב לאהב.

2

אחפשך בנבכי אפר הזכרון,

באפר שהותירה אש הרעמים,

במדורות הריקנות,

באהבה,

ביסורים,

בבלתי אפשריים,

באנחת הלכות הקרועים,

בגיטרות ששבתו,

בחפשות סוף השבוע היפות,

באגדות,

באתמול בעל השסתומים הסגורים,

בגיאיות, בכל מקום

זולת העולם הזה

אחפשך

אהובתי.

3

אין קיום בצל אלא

לבירת הנצח

העננים בהשתקפם באגם כלשהו

פושטים את קלפותיהם ומתחילים לדבר.

האם רק באפר יואר הלב

האם השדות שבויים

מה מפריד אותי,

מה יכול לחצץ ביני לבין העתיד

זולת גיליוטינת השנה והנרפות

באגם רחב וסמיד יותר מהזכרון

נראים צללי השחר מתנודדים

בינות הלילה והלילה מת לנגד עיני

אח, מדוע הסירות האלה...

4

השעות

מפקידות אנחותיהן

לחופים השוקטים

הסערות אינן יודעות זאת

המעיינות אינם יודעים זאת

הפרפרים אינם יודעים זאת

היערות אינם יודעים זאת

והגשם? הוא פרי הפחד

הוא מזמורי הלילה

הוא האין

הוא מעיינות עתידנו

לכן, הוא יודע, שהרי הוא

ההד הנצחי של חופי השעות.

5

תמיד היית יפה באור היום הבוהק

אך מעולם לא היית יפה כמו

שהיית עת רחב לכבד להכיל את הים,

את היום,

את המדבריות

תמיד היית מעל קו האפס

וגם מתחתיו

אך מעולם לא עליו ממש

זאת משום שהיית השתקפות השמש

תמיד היית נוכחת

כשילכי היה הופך לרסיסים

ובאוסף את הרסיסים הללו היית

נותנת לי הזדמנות לשקל

את הנפילה מול האמת

היית, כמו לא היית, נראית לעין מאחורי המראות פלן

ובזאת היית מרהיבה.

בינך לבין השמש לא היה

שום הבדל.

חָלַל לְלֹא שָׁמַשׁ
מִצִּית אֶת עֲצָבוֹנוֹתַי

חֲסָרֵי הַמְרָפָא.

גִּיטְרוֹת כְּחֻלּוֹת
תְּלוּיֹת מֵעַל הַלֵּב.

אֲחֻצָּה כָּל יָם
כָּל עָרֵב
כָּל עָנָן
שָׁאִין בּוֹ אֲנַחְוֹת.

הִטָּה לְבָבְךָ לְחֻמְלָה
אֶתָּה
מִי שְׁאֶתָּה: הַסְּבוֹת
וְהַתּוֹצְאוֹת
וְעֵשְׂבֵי הַנֶּצַח.

מדבריות הכרכים

1

אֶתָּה מְכַרְסִים בְּאֶגֶס הַתְּנוּמָה
וּמִתְרוֹחַ עַל עֲרַמַת תַּחְבוּלוֹת, סְכָנוֹת וּתְבוּסוֹת
וְנָח לָךְ עַל רֶכֶבֶת הָאֶתְמוּל
בְּעוֹד יִצְרִי הַשּׁוֹא שֶׁל רוֹחֶךָ מְפַעֲמִים בְּעוֹז, מְלֵאֵי־חַיִּים
הֵם רֵעִיד הַנֶּצְחִיִּים.
הַשְּׁלֻחָנוֹת רִיקִים
כְּלָב הַלַּיִל,
כְּמִשְׁנָאוֹת אֵי־נִשְׁטִיין: וְהִנֵּה אֶתָּה
רִץ לְקִרְאָת מְקַסֵּם רְגַעֵי שְׁוֹא
אֶתָּה שְׂכוֹר. אֶתָּה צָמָא...
שְׂכוֹר וְצָמָא יוֹתֵר מִן הָרְאוּי: וְאֵלוֹ הֵם הַחַיִּים
זֶהוּ הָאֵי־נִסּוּף!

2

חֹמוֹת הַפְּתִים נִסְגְּרוֹת בְּפִנְיֶךָ
וּבְרַחֲבוֹת הָרוּחַ מְפִיצָה אוֹתָךְ לְכָל עֵבֶר
אֶתָּה נִבְלָע בְּמִים רַבִּים
בְּמִים שֶׁהִקְפֵּם כְּהִקְפֵּי עֲלוּמִים וּנְעוּרִים
הוֹתֵרֶת סוּדוֹת רַבִּים בְּצִלְיֵי הַחֹלוֹת
הַתְּרוּעָעֶת עִם לֵעַ הַעֲצָמָה
פְּתַחֲתָ אֶת שַׁעְרֵי הַמְּזוּל
הוֹשַׁבְתָּ אֶת הָאֵשׁ
בְּאַרְחוֹת הַנִּשְׁמָה
הִרְכַּנְתָּ רֹאשׁ בְּפִנְיֵי מְלָכִים
פְּעָמִים רַבּוֹת, זְמַן רַב.
הַצַּפֵּת דְּפִים בְּמַלְיָצוֹת
וְהַפְּכַת אֶת הַשָּׁמַיִם לְמְקוֹם הַתְּפוּצָצוֹת,
לְחֻרְבָן,
וְאִין זְכָר אֶף לְקוֹצִים
לֹא הֵייתָ נֶאֱמָן לְעֲצָמִיוֹתָךְ
הֵייתָ זֶר לָהּ
מִין קְלוֹת דַּעַת
מָה חֲבַל!
אֶתָּה זְקוּק לְהַכִּיר אֶת הַשְּׂרָשִׁים
לְחוּשׁ אֶת הַמְּקוֹרוֹת:
הָאוֹר, הָרוּחוֹת הַקְּלוֹת, הָאֶמֶת,
הַנִּגְוֹד וּנְהָרוֹת הַדָּם, לְמָה לֹא?
זְמַן רַב הַתְּנוּדָרֶת
אֶךְ תְּמִיד הָיוּ סְבִיבְךָ עֲשָׂבִים, כּוֹסוֹת
וְחַתּוּנוֹת
פְּטָפוּטִים נְאִים,
פְּטָפוּטִים תְּפָלִים,
אִין דְּבַר הַמִּתְעַרֵּב בְּאֵי־נִסּוּפֵי,
בְּבְרָאשִׁיתִי
וְאֵלוֹ הֵם מְדַבְּרֵי הַכְּרָכִים.

ג'אן (במקור: דנח'א) דִּמוֹ נולד למשפחה נוצרית בעיר פֶּרְכּוֹפּ בצפון עיראק בשנת 1943. משך רוב חייו חי כמשורר קבצן, ללא משרה קבועה משום סוג, ללא חיי־זוגיות, בית, או משפחה. נע ונד בין המדרכות, בתי הקפה והבארים בערים שונות בעולם הערבי, כשלצדו מספר חברים ואוהבים שהוקירו את יצירתו ותמכו בו. בשנות ה־70 ברח לביירות מאימת שירות החובה הצבאי בעיראק ומצא שם מקלט ממשטר הבעת' ששלט בארצו. בביירות חי שנתיים חיי שוטטות בחוצות העיר ובמשך חודשיים זכה לתמיכת ידיד מקומי שהתפעל משיריו והעניק לו ארוחה תמורת כל שיר שכתב (ועל שום כך כותרת המחזור הכולל שישה שירים והמופיע באסופה זו). דמו הלך לעולמו באוסטרליה, מקלטו האחרון, בשנת 2003. קובץ השירים היחיד שלו שראה אור, "בלואי מלכים" (אֶסְמָאֵל אֵל־מוֹלוּב) פורסם בשנת 1993. זהו פרסום ראשון של שירים מפרי עטו של דמו בשפה העברית.

שפת הנשמות הקטנות

(מבוסס על סיפור אמיתי)

זקנו ונע מצד לצד, ואיתו נעו הראשים סביבו. בפניה אחרת ישבה מכונסת חבורה שהיתה שקועה בדיבורים מלווים בפרצי צחוק. ובאשר לנו, עזבנו את סיפורי ענתרה? והקשבנו להרפתקאותיהם של הסב והילדים בעודם קוטפים לנו מפירות הצבר הטריים. והיה מי שספר כוכבים וסיפר להם על פרויקטים מבריקים, אחר היה שקוע בעמודים של ספר מימי כיבושי האסלאם, והילדים התקבצו סביב הוריהם, מפטפטים ומשחקים.

לפתע שמענו את קריאתו של פיראס שרץ לקראתנו, נושא בידיו כלי מלא מים ובו צפרדע קטנה. הילדים עטו עליו מכל עבר, התקבצו יחדיו, דיברו ביניהם בשפה סודית שאיש לא הבין זולתם ופתחו בריצה. הם החלו לאסוף צפרדעים קטנות, לשחק, לצחוק ולדבר - מילה בעברית, אחרת באנגלית, ועוד אחת בערבית, ושפת הסימנים והגוף התמים עוזרת להם להשתלב ולחדור לתוך העולמות הנסתרים של המין, השפה והדת.

הם רדפו אחרי הצפרדעים והכדור עד שתש כוחם, הפילו את המלך ואת המלכה במשחק שחמט, כבשו את העולם בתמימותם, ובילו את הלילה בחברותא ברוב חוכמתם. יבולם הסתכם בשלוש-עשרה צפרדעים שמילאו את האוויר בקרקוריהן ואת לבה של הסבתא במועקה כבדה, שכן זו ראתה סימן רע במספר בלתי זוגי זה שהוא יחיד ומיוחד באירועיו.

היא ביקשה מהם לשחרר את הצפרדעים, אך הם סירבו, שהרי היא זה ההישג המשותף שלהם. היא אמרה להם שהם חייבים לשחרר לפחות צפרדע אחת לבל תשתבש החופשה, והם צחקו על אמונותיה המיושנות ואמרו לה שהמספר הזה דווקא מביא מזל לעמים רבים שדרכו על האמונות התפלות כפי שדרכו על הירח. בינם לבין עצמם צחקו הילדים מקרקוריה הבלתי פוסקים שהוסיפו לאוסף שלהם צפרדע אנושית.

חדר האוכל הפגיש אותנו עם שכנינו. החלפנו חיוכים והתעמקנו בבחירת המנות לארוחת הבוקר, ובה בעת הילדים בירכו זה את זה בברכת בוקר טוב באמצעות "כִּיפִים" שהו קולם הצטרף לפרצי צחוקם ולמגוון סיפוריהם על חלומות שחלמו בלילה, על הצפרדעים שאספו ועל התוכניות שלהם לבוקר. הם הותירו אותנו המומים משלקחו איתם את מגשי ארוחת הבוקר שלהם והתיישבו יחדיו סביב השולחן העגול, טווים ביניהם תוכניות לרכיבה על סוסים בערב ומחליפים ביניהם מספרי טלפונים ומיילים. הם הזדרזו

לא חששנו מהשמש שקפחה על ראשינו בראש הנקרה. מראה מי-הים המלחכים את רגלי ההר הפיח בנו רוח חיים ונסך בנו תחושת ביטחון ושחרור.

קרוניות הרכבל רעדו בדרכנו אל המערה שממנה ניבטו מי הים הכחולים, וזו פערה את פיה לקדם את פנינו בחום שנשכח לפני זמן רב ולהוציא את לחלוחית ההיסטוריה מתוך הסלעים. אחר כך נסענו לאורך החוף ברכבת תיירים קטנה ושמענו את חריקת גלגלי הברזל החמים שלה על המסילה שחיברה את ארצנו עם סוריה ועיראק. אוי לאותו ברזל שחיבר בינינו לפנינו, ואחר כך השתרגו בו קוצים שהפרידו בינינו כמה פעמים, ואוי לאותו ברזל המונע על ידי ארבעה גלגלים שישבנו מכונסים בתוכו, נכווים בחומו של יולי שעורר בנו געגועים למשכי האוויר הרעננים ומשיכי הנפש של הצפון.

סיימנו את הטיוול והמשכנו בדרכנו לחופשת הקיץ שלנו. משני צדי הדרך הצלו עלינו עצי השיזף והזיכרונות, ועמק החולה ייבש את הזיעה שניגרה על פנינו. הגענו אל המקום השמור לנו הרחק משאון הכרך ומחיי השגרה. הילדים השקיפו מבעד לחלונות המכונית וצעקו:

"אבא, הבאת אותנו לנוח בכפר ערבי?"

"לא, זאת הכניסה לחדרי הנופש בקיבוץ."

"גם הם נטעו כמונו עצי תאנה, שיחי צבר וכרמי ענבים?"

"הם לא נטעו דבר. כל אלה הם היתדות שלנו שהכו שורש באזור."

הילדים התקשרו למכוניות האחרות שהסיעו את שאר בני המשפחה והבטיחו להם הרפתקה מרתקת עם הסב שאוהב את קוצי הצבר.

קיבלנו את החדרים, והשקט קיבל את פנינו. מיהרנו לפרוק את המזוודות ואת העייפות הכרונית המצטברת ויצאנו לכיוון הבריכה. גילינו שהיא מלאה עד אפס מקום באנשים שנמלטו מעשן העיר ומנדודי השינה של הכפר. בליל של צבעים, מינים ולשונות שהאל פיזר ביבשה, המים הקרים כינסו אותם יחדיו, וקרני השמש אידו את כל ההבדלים ביניהם.

הלילה והמקום חיברו בינינו ובין שכנינו החדשים, אך היה זה חיבור ניטרלי שלא חרג מעבר למבטים ולחיוכים מגומסים שמחייבים יחסי שכנות טובה. כל אחד שר על הליילא! שלו. הליילא של נגן הגיטרה היתה ככל הנראה איטלקייה, וכשהוא ניגן בהתעלות הנפש רקד

"ניסע לכיוון מפלי הבניאס ומשם נמשיך", אמר אחד המבוגרים.

אולם הסבתא לא הניחה לאיש להמשיך. התחזית שלה ניבאה רעות, וקולה נשמע גרוע יותר מקרקור צפרדעים. האינטואיציה שלה, החוזה סכנות, כבר הוכיחה את עצמה בעבר.

התלהט בינינו ויכוח על דרישתה של הסבתא לעצור את החופשה והקטנים היו אף הם נסערים. פרצה מהומת אלוהים – היו מי שחייבו ואחרים ששללו; היו מי שהסכימו ואחרים שסירבו; היו מי שתמכו ואחרים שהתנגדו, וצעקות וויכוחים ומעשיות שחילצו אותנו מהם רק צלצולי הטלפונים הניידים, ואלה הכריעו את הכף. הנבואה היתה לאמת מרה. הידיעה על חדירת המחבלים וחיטפת החיילים³ הזכירה לנו את אותו יום בלתי נשכח שבו יצאנו לדרך לג'בל אל-טור⁴ ולקחנו איתנו שלושה עשרה כיכרות לחם. אולם כיכרות אלה לא עשו נסים,⁵ וממילא לא עלה בידן למנוע את מעשי הטבח.⁶ לבנו נמלא בכאב, עינינו בדמעות, דמיונו – כמו גם המחנות – בתמונות זועה, ונביאי הזעם שבינינו בחזיונות פורענות. ביירות היתה באותה עת תפוח שנגס ממנו כל היוצא מגן עדן.⁷

התעשתנו מאימת הזיכרונות לקול הדי הפיצוצים וחיכוך גלגלי הגומי הנחפזים לכיוון הלא נודע. דרך חלונות קופסאות הברזל המלאות עד אפס מקום בציפייה לבאות, בדברי פרשנות, בקולות השדרנים הבוקעים מהרדיו, בכאבים, בתקוות, ובחיבוטי נפש נפנו הילדים לחבריהם שכניהם במכוניות שחלפו על פנינו והתרחקו לכיוון המקלטים. מבטי המבוגרים נפגשו מבעד לחלונות הזכוכית, נזופים זה בזה ומאשרים כי "המצור שלנו נוה מדבר" וביירות, כמו חיפה,⁸ היא תפוח, וכי אין נחש על פני האדמה שיכריח אותנו ואת ילדינו לנגוס משני תפוחים אלה ולצאת מגן העדן אל גיהנום האלימות, האמונות והארס שלו.

1. לייאל – שם אהובתו של המשורר קייס בן אל-מולוח המכונה "מג'נון לייאל" שדעתו נטרפה בשל אהבתו הנכזבת. "כל אחד שר על הליילא שלו" – פתגם שמשמעותו: כל אחד מדבר על ענייניו.
2. סיפוריו של גיבור מתקופת הג'אהלייה הטרום-אסלאמית שהפך למשל לגבורה ולאומץ-לב עילאיים.
3. חיטפת שני החיילים שבעקבותיה פרצה מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006.
4. שמו הערבי של הר הזיתים בירושלים.
5. הכוונה לחמש כיכרות לחם שעורים ושני דגים שהביא הילד לישוע, וישוע נתן אותם לתלמידיו כדי שיחלקו אותם לעם, ולמרבה הפלא כולם אכלו לשובע.
6. הכוונה לטבח סברה ושתילה בלבנון ב-1982.
7. מתוך בית השיר של מחמוד דרוויש "ביירות היא תפוח, הלב אינו צוחק, והמצור שלנו נוה מדבר בעולם שנחרב".
8. במהלך מלחמת לבנון השנייה נפגעה העיר חיפה ממטחי טילים שנוירו עליה מלבנון.

לסיים את הארוחה ורצו אל החצר לבצע את טקסי הילדות שלהם.

נהוג לומר שסופם של סודות להתגלות על ידי הילדים, אך סוד אחרותם נותר עלום לאנשים כמונו שקוראים את המפה וקובעים את קווי האורך והרוחב בטרם קבעו את נושאי שיחתם. השפות הרבות שאנו שולטים בהן לא עזרו לנו להתקרב זה לזה בשעה שהשפה שהמציאו פיראס וחבריו החדשים, שפה שאיננה כתובה במילים, עזרה להם להתגבר על קשיינו ועל הקושי של הסבתא שכמעט נחנקה מאימת האסון כאשר מנתה את סוגי הגבינות והיוגורט שהוגשו לארוחת הבוקר ומצאה שיש שלושה עשר סוגים. היא עזבה אותנו בחדר האוכל, ירדה במדרגות המובילות לחצר וכמעט מעדה משמנתה שלושה עשרה מדרגות, לא פחות ולא יותר. היא מיהרה לגשת לילדים, נדחקה ביניהם והחלה ללטף את ראשיהם ולמלמל. אחר כך סבבה סביב עצמה, הניעה את שפתיה ונשטפה בזיעה. האומנם השתגעה הסבתא או שמא התגעגעה לימים שחלפו ואינם?

"סבתא, הגיע התור שלך. מה תעשי עכשיו?"

"אני רוצה לדעת כמה אתם."

"יאללה, בואו נספור את עצמנו, צעק פיראס במלוא פיו, גופו ואצבעותיו, "סבתא תקנה לנו ממתקים טעימים."

הנשמות הקטנות נעו, האצבעות החלו להצביע ולמנות, והגרונות זימרו את המספרים במגוון שפות: "ואַחַד, שְׁתַּיִם, דְּרַאי, פּוּר, פִּינָף, זְקֵס, סֶבֶן, אֶכְט, תְּסַעָה, דְּיִסַת, אַחַת-עֶשְׂרֵה, דְּוִינְצִיט, תְּלַאתֶעֶשׂ."

הסבתא נמלאה חרדה, והילדים נמלאו שמחה כי היטיבו לספור עד המספר המקולל בשפות שונות.

בינתיים הגענו לחצר, אולם הסבתא נתקפה בקדחת המספרים ולא ראתה אותנו. היא המשיכה לראות מהרהורי לבה ואמרה בקול:

"אנחנו חייבים לעזוב את המקום מיד."

ד"ר ראיה ג'רג'ורה בורבארה, סופרת, משוררת ומבקרת ספרות ילדת העיר נצרת (1969) מתגוררת כיום בכפר אבו סנאן שבגליל המערבי. בעלת דוקטורט בשפה וספרות ערבית המשמשת כמפמ"ר לימודי השפה הערבית לתלמידים ערבים במערכת החינוך ובעבר מפמ"ר לימודי הספרות הערבית וכמפקחת תוכניות לימודים בספרות ערבית ועולמית במשרד החינוך. פרסמה מאמרים מדעיים רבים וכן שבעה ספרים, חלקם פרוזה וחלקם מדעיים. זוכת פרס היצירה של משרד התרבות והספורט לשנת 2009 ופרס האישיות הספרותית לשנת 2014.

אלון פרגמן

אביב פואטי

יכולות לכתוב מתוך הספרה הביתית ולפרסם את כתיבתן בספרה הציבורית באמצעות המדיה המקוונת. זהו שלב מכונן בחירותן של נשים במחוזות רבים בעולם כולו, ואם תרצו – מהפכה של ממש. מהפכה שקטה לעת עתה, אבל בהחלט מהפכה.

כרבים מסיפורים אלה בא לידי ביטוי כאב עמוק שהכותבות מביעות ביצירתן לנוכח מצבן הפגיע של נשים במחוזות רבים בעולם הערבי. כך למשל, יש מי שמנצלים מעת לעת את אירועי "האביב הערבי" בכיכר תחריר במצרים לפגיעה פיזית בנשים; וזאת דווקא בשל ה"פאודה" (התוהו ובוהו), ששוררת בכיכר ובסביבותיה, שמאפשרת זאת בשל המוני האנשים המצטופפים באזור. הקרבות בסוריה אף הם גורמים לעקירתן של אלפי משפחות ולמנוסתן למקומות מחסה מחוץ לסוריה (למשל, טורקיה). בגינים הופכות אותן נשים (וילדיהן) פגיעות במיוחד. נסיבות טרגיות אלה ותוצאותיהן באות לידי ביטוי בכתיבן. יחד עם זאת, בסיפורים אחרים יש גם תקווה לשינוי. יתר על כן, בכתיבתן של נשים אלה יש קריאה הולכת וגוברת לשינוי מצבן בחברה, ומאחר שאין בכוחן של מילים יפות לשנות את מעמדן, הן לעתים קרובות מביעות את כאבן בלשון מיוסרת בעלת עוצמה כבירה. כתיבתן קוראת תיגר על הדימוי הרווח במערב של נשים מדוכאות, מודרות וחסרות אונים בעולם הערבי. בנוסף, כתיבתן משקפת רק פן אחד בפעילותן הרבה של נשים בכל רחבי העולם הערבי ובמעורבותן לא רק ב"ענייני נשים", אלא בנושאים שעל סדר היום הלאומי, מתוך שאיפה להרחיב את מידת חירותן, להשמיע את קולן (גם) בתחומי הפוליטיקה, להיאבק בשחיתות הממסדית, וכן לממש את זכותן לעבוד, לזכות בחינוך ראוי יותר ולפתוח בפניהן את שערי ההשכלה הגבוהה במולדתן. נשים אלו אינן ממתנות שמישהו יושיע אותן. הן שותפות פעילות בשחרור של עצמן. הן מנהיגות בעלות חזון, נחישות, אומץ ועוצמה.

לפניכם טעימה צנועה מאותו 'קול נשי' בספרות הערבית בת-זמננו, מתוך אנתולוגיה שעתידיה לראות אור בקרוב תחת הכותרת: "חוף־יה" (חירות), (בהוצאת רסלינג). לא בכדי בחרתי להתמקד באנתולוגיה זו בכתיבתן של נשים, שכן קולן הושקע במשך שנים כה רבות (כשם שאירע, במידה רבה, גם במערב עד לאמצע המאה הקודמת בערך). הסיפורים המתורגמים באנתולוגיה זו נבחרו מתוך מאות רבות של סיפורים שפורסמו בעשור האחרון כקובצי סיפורת מודפסת, בעיתונות הכתובה והמקוונת, באתרים לקידום הכתיבה הספרותית בעולם הערבי, במסגרת תחרויות הסיפור הקצר בעולם הערבי ובבלוגים אישיים של נשים כותבות, אינטלקטואליות ושותפות למאבק לקידום מעמדן של נשים בארצות מוצאן וזכויותיהן. הקפדתי להביא לידי ייצוג את כתיבתן של נשים מארצות ערב השונות. כמו כן, בחרתי יצירות שיש בהן כדי לשקף את השינויים שעוברת כתיבה זו בשנים האחרונות, הן מבחינת נושאי הכתיבה והן מבחינת הסגנון, התעוזה והעוצמה, וכן להעיד על התמורות והשינויים שחלים במעמדן של נשים בעולם הערבי במקביל, גם אם לא באופן אחיד.

הפריחה המלכלכת בכתיבתן של נשים דווקא בעת הנוכחית, עשויה לרמז יותר מכל על אותה "מהפכה פואטית" שעליה אני מבקש להצביע. הסיפורים, שפורסמו ערב "האביב הערבי" ובמהלכן, עשויים לשקף במידה לא מבוטלת את מצבה ההיברידי של כתיבה זו (ולא פחות מכך את מעמדן של הנשים) בעת הנוכחית.

אמצעי התקשורת המשודרת, המקוונת והכתובה מרבים להתמקד בהתרחשויות היומיומיות, המדיניות, הפוליטיות והכלכליות המתרחשות בארצות ערב בשנים שחלפו מאז אירועי "האביב הערבי". בניגוד לכך, הספרות הערבית שנכתבה בתקופה זו מהווה עבורי סיסמוגרף ייחודי ומדויק מאין כמותו לבחינתם של תהליכים חברתיים משמעותיים שחוות החברות הערביות בעת הנוכחית ברבדיהן העמוקים והרגישים ביותר. בעשור האחרון מעוות יותר ויותר נשים בכל רחבי העולם הערבי לכתוב על החוויה הנשית כאקט ספרותי, אמנותי, חברתי-תרבותי ופוליטי מובהק, וראיה לכך נמצא במכלול היצירה הספרותית הערבית מן השנים האחרונות. חשוב להעיר, שתהליך זה הנו תהליך ממושך ומורכב, שבוודאי לא החל רק בשנים האחרונות. ניתן למצוא את שורשיו אישם במאה הקודמת, ואף קודם לכן, והוא עורנו בהתהוותו. ואף על פי כן, במסגרת מה שמקובל לכנות "האביב הערבי", אני מבקש להתייחס לא להיבטים המדיניים, פוליטיים או חברתיים שלו, כי אם למהפכה הפואטית שהביאו עמם האירועים, מהפכה שבמסגרתה מייחלים העמים הערביים לכתוב ולהביע את שירות התקווה שאותן הם נושאים עמם במשך שנים כה רבות, בכמיהה ליציאה מדיכוי אורחי וממציאות של רמיסת זכויותיהם לחירות.

מבלי להיכנס לדיון במינוח "אביב ערבי" עצמו (או כפי שלא אחת שואלים במחוזותינו האם מדובר ב"אביב" או שמא ב"חורף" וכיוצא באלה), אני סבור, שבהקשר הפואטי אכן מדובר באביב ספרותי, שמביא עמו פריחה הולכת וגוברת של יצירה ספרותית מגוונת, פרי עטן של נשים מכל רחבי העולם הערבי. לכל אחת מכותבות אלה סגנונה הייחודי ותמות ייחודיות שבהן היא מתמקדת. חלקן הגדול של כותבות אלה אינו מוכר לנו, מה שעשוי להעיד על אותו "אביב" שאליו אני מתכוון. כתיבתן דומה בעיני לשדה, שעם בוא האביב מתחילים ללבלב בו פרחים וצמחים חדשים, שחלקם לא פרחו בו בעבר. כתיבתן של אחדות מהן בוסרית, ולעתים יש בה חוסר הקפדה על כללי הדקדוק והתחביר, שגיאיות כתיב ועירוב של הלשון הדבורה בשפה הכתובה, בעיקר בטקסטים שמתפרסמים בבלוגים האישיים ובאמצעי התקשורת המקוונת. לאינטרנט תרומה לא מבוטלת לכך, מאחר שהכתיבה בו אינה מחייבת הקפדה יתרה על כללי הדקדוק של השפה הכתובה, ולפיכך מיטשטש לעתים הגבול בין השפה הכתובה לזו הדבורה בערבית, וניתן להבחין בחידרה הולכת וגוברת של הלשונות הדבורות לטקסטים הכתובים. אפשר שהמדיום המקוון משפיע אף הוא על הסגנון הישיר שבו נכתבים רבים מסיפורים אלה, בשונה מחלק לא מבוטל מהכתיבה הספרותית שנכתבה לאורך המאה העשרים, שבה המסר נמסר לעתים קרובות בעקיפין ו"הוצפן" בסגנון כתיבה מליצי, אלגורי ומטאפורי (דוגמה בולטת לכך ניתן למצוא בכתיבו של הסופר הסורי זכריא תאמר, שמבחר מסיפוריו הקצרים תורגם על ידי בספר נמר מנייד (רסלינג 2012). יתר על כן, למדיה המקוונת תפקיד מכריע ב"שבירת" ההפרדה בין הספרה הפרטית לזו הציבורית: גם נשים בחברות שמרניות במיוחד

- אל תשאלי כל כך הרבה שאלות, החזיקי היטב את בקבוק המים שלא ייפול והזרזי.

שיירת העקורים המשיכה במסע. ח'נסא התעייפה ולא יכלה עוד לסחוב את הכובה ואת הבקבוק. סבתה האיצה בה לבחור בין השניים. הילדה בחרה בכובה, השאירה את בקבוק המים בשולי הדרך והוסיפה ללכת. בכי הילדים והתינוקות גבר בשל הרעב והעייפות, והשיירה עצרה למנוחה. ח'נסא לגמה מעט מהמים ונרדמה, ולא שמעה את קולות הירי השורקים בעקבות האנשים, שמיהרו להסתתר בעובי

היער. ח'נסא הוסיפה לישון. אחד האנשים נשא אותה עמו והותיר מאחור את שאריות האוכל, את בקבוקי המים והחלב ואת הכובה.

.....

- אמא, מצאתי את הכובה הזאת תחת העץ, אני רוצה לקחת אותה.
 - השאר אותה שם אַחַמַד, בנים לא משחקים בכובות.
 - היא לא בשבילי, אני לוקח אותה בשביל פאטמה.
 - אחותך לא צריכה כובות.
 - איפה היא? מדוע לא באה איתנו?
 - היא בגן עדן, מתוק שלי.
 - היא הלכה לגן עדן עם הבגד שהתלכלך מהדם?
 - כן.

- למה היא לא שמה אותו בכביסה ולבשה בגד נקי? היא תלכלך את הגן, את הכיסאות ואת המיטה של הכובה.
 - מלאכים הולכים לגן עדן עם הבגדים שלהם, שם נותנים להם בגדים חדשים. אחותך היא מלאך.
 אחמד רץ, השיג את אמו והצטרף לחבורת הילדים. הוא רצה לספר להם על גן עדן ועל אחותו המלאכית, ולהראות להם את הכובה שייתן לה מתנה.

- תראו, אחמד הפך לילדה, יש לו כובה.
 - הכובה הזאת לא בשבילי, אתן אותה לאחותי פאטמה כשנשוב.
 - אחותך מתה, טיפש.
 - אתה משקר, כולכם משקרים, אחותי לא מתה. אמא שלי אמרה לי שמלאכים לא מתים, הם הולכים לגן עדן.
 - היא מתה. קברו אותה לפני שיצאנו. ראיתי את הגברים שקברו אותה לצד הקבר של סבתא שלי.
 אחמד עזב את החבורה בככי, אימץ את הכובה לחיקו, אחז בשולי בגדה של אמו וזמן רב לא הוציא הגה מפיו.

איבתיסאם שאקוש ♦ ابتسام شاكوش

מערבית: אלון פרגמן

בובה בצד הדרך

מהרי ח'דיג'ה, אנחנו מאחרות, הדרך ארוכה, ואני חוששת שנלך לאיבוד בין עצי היער הגדול. מתוך שבכחה, ח'דיג'ה לא השיבה. רגליה סירבו להמשיך במסע, לא יכלה עוד לשאת את הכאבים, וכעבור מספר צעדים נעצרה, תפסה בשולי בגדה של אמה וקראה בפליאה:

- אמא, תראי את הכובה הזאת, אני רוצה לקחת אותה.
 - קחי, קחי אותה וכואי כבר, אנחנו מוכרחות להשיג את שאר אנשי הכפר לפני שיחשיך.

נשאה הקטנה את הכובה, חיבקה אותה כמו שאם מחבקת את עוללה בכל פעם ששבה להיניקו, שרה לה שירים מזיכרונה, סיפרה לה סיפורים, הבטיחה שתתקין לה נדנדה על עץ התות בחצר הבית, שתבקש מאביה לבנות לה מיטה על פי מידותיה, ושלא תרשה לחתולה לקרוע את בגדיה או לשרוט את פניה היפים.

- אמא, אני לא יכולה לסחוב את הכובה, קחי אותה את.
 - את לא רואה שאני נושאת את אחותך הקטנה וצרור בגדים? זאת הכובה שלך, את צריכה לסחוב אותה בעצמך.
 - אני יכולה להשאיר אותה כאן בצד הדרך, וניקח אותה כשנחזור?
 - ברור, תניחי אותה וכואי אחרי.

ח'דיג'ה הניחה את בובתה בצד הדרך, התקדמה מספר צעדים והביטה לאחור בצער. כמה חלמה שתהיה לה בובה כזאת, ועתה אינה יכולה לשאתה עמה. זמן קצר לאחר מכן שחררה את אחיזתה מאמה והתיישבה על האדמה, רצתה לישון מרוב תשישות, ונישאה על כתפו של אחד משומרי השיירה בהמשך מסע העקורים.

.....

- אבא, תוריד אותי מהכתפיים, אני רוצה לקחת את הכובה הזאת.
 עֲאִיִּשָּׁה ירדה מכתפיו של אביה ורצה למקום שבו הניחה ח'דיג'ה את הכובה, נטלה אותה בשמחה, שרה לה ככרת דרך עד שתשו כוחותיה, ובליט ברירה השאירה את הכובה בצל אחד העצים, והמשיכה במסע על כתפי אביה.

- סבתא, תעצרי, אני רוצה לקחת את הכובה הזאת.
 - קחי אותה ח'נְסָא, אבל אל תשכחי לקחת גם את בקבוק המים, החזיקי אותו היטב, שלא תהיי צמאה, לפנינו דרך ארוכה עדיין.
 - את חושבת שאני ילדה קטנה, סבתא? בשנה הבאה אלך כבר לבית הספר, אבל את יודעת, שאבא נסע ולא קנה לי עדיין ילקוט ומחברות? איפה אבא? איפה אמא?

איבתיסאם שאקוש: כותבת סורית. פרסמה מספר קובצי סיפורת בואנר הסיפור הקצר ומספר רומנים עד כה. זכתה בפרסים אחדים על כתיבתה.

האבות לבתו ביום שנכנסה לגן הילדים עודנה עוברת מיד ליד, ומיטלטלת בצדי הדרכים, פעם בדרך לטורקיה, שעה שהאנשים נסים על נפשם מההפצצות, מאש הרובים ומהתקפות הפתע שעורכים כוחות הביטחון, שאינם חסים לא על רכוש ולא על חיי אדם, ושאין מבחינים בין גבר לאשה לתינוק, ופעם בדרך חזרה, כשהם בורחים מתופת המאהלים והרעב הכבד השורר בהם.

טרם הגיעה הבוכה למקום מבטחים ועודנה מחייכת בטיפשות, שעה המאובק והדהוי פרוע; עיניה הכחולות והעגולות פקוחות לרווחה; מותירה את המאורעות מאחוריה, ובראש הפלסטיק החלול שלה לא נותר זכר לדבר.

- אמא, אני עייף.
 - תכף אנחנו מגיעים, עוד קצת...
 - אני רעב.
 - חומר שלי, ככל שנמהר יותר, נגיע בהקדם למחנה ונאכל.
 - למה פאטמה לא באה איתנו? אני רוצה לתת לה את הבובה, אני לא יכול לסחוב אותה יותר.
 - תניח אותה בצד הדרך ובוא.
 - אני רוצה ללכת לגן של פאטמה לתת לה את הבובה.
 שיירות המשפחות הסוריות העקורות מוסיפות ללכת באותה דרך חתחתים המחברת בין סוריה לטורקיה, ואותה בוכה שקנה אחד

סאג'דה עבדאללה אבראהים ♦ ساجدة عبدالله ابراهيم

מערבית: אלון פרגמן

הוודה

כששכחה להתקין את בגדיו. את אצבעותיה פצעה יותר מפעם אחת, שעה שהכינה לו, חצי־ישנה, את ארוחת הערב, לאחר ששב מבילוי ארוך אל תוך הלילה מחוץ לבית, בלעדיו, והוסיפה לשתוק. כל מה שסבב אותה העיד נגדה - ולטובתו. כולם עמדו לצדו.

האולם כמו נייעור שוב לחיים בקולות השטיחים, הכר, החלון המנופץ, המראה, סרטי הווידאו, התמונות וקווצות השיער שנשרו.

הוודה צעקה: כן, כולכם שיתפתם איתו פעולה, בקבוק הבושם האהוב עליה פגע בה כשנפל לא הרחק מרגליה, השרשרת שכל כך אהבה וענדה אל לבה חנקה אותה, חצאיתה שנקרעה לגזרים התירה לאצבעותיו למשש את עורה, הכרית שנותרה ספוגה ומעולם לא דיברה, השטיח שבלם את נפילתה אך לא הגן עליה. אני היחידה שהיתה לצדה, אני הסתרתי את הכסף עבור תינוקה, שנאלץ לשאת את אנחותיה, כשלא עלה בידה לשאת את עוצמת המכה שספגו כתפיה מהקיר - ולמרות כל מה שעברה, לא פצתה את פיה.

אתן מגינות עליה עכשיו. אמרי לי, מרָאָה, כיצד סייעת לה להסתיר את החבורות סביב עיניה היפות? אמור לי, קיר, כמה פעמים נמרחת אדמומיות שפתיה עליך שעה שפניה וכל גופה הוטחו בך? ספר לי כמה פעמים מנעת בעדה מלברוח ממהלומותיו? ולמרות כל אלה, היא לא פצתה את פיה.

השופט: ואת, מדוע לא הגשת לה עזרה? מדוע לא יצאת להגנתה? הוודה: מעולם לא עלה הדבר בידי. היא לא נזקקה לסיוע של איש. היא נותרה בשתיקתה ורצחה את עצמה בשתיקתה. ארוני השופט, אני חפה מפשע, יד הגורל הפלילה אותי. הוא לא התקרב אלי, אבל כשדחף אותה לעבר ארון הספרים, עליו הניחה אותי, נפלתי וריסקתי את גולגולתו. הוא מת שלא מרצוננו, בשעה שחיייה היו בידה, והיא העדיפה לשתוק. השתיקה היתה מותה.

השופט קרא לעדה האחרונה והמבוגרת ביותר אל דוכן העדים, והחשודה הראשית - הוודה הטורקית. נאנקת בשארית כוחותיה ומנסה לשמור על שארית רסיסה, לחשה: היא הרוצחת, כה אמרת; היא הרוצחת...

האולם רגש מקולות חברותיה: שק, שק... ארוני השופט, שק, היא משקרת...

פטישו של השופט הלם: שקט, שקט, הכל נדרשים לשמור על שקט עד שהשופט יאמר את דברו.

דממה השתררה באולם.

השופט: לדברייך, סיפורך הוא ההוכחה הנחרצת לפשעה. את חברתה היחידה, ועם זאת את מעידה נגדה, ומטילה עליה את מלוא האחריות לרצח בעלה.

הוודה אמרה במבטא זר: ארוני השופט, מרבית חיי אני חיה בקרב נשים. אשה אחת יצרה אותי, אחרת מכרה אותי, ואשה זו - קנתה אותי. בשוק נהגתי לראות ולשמוע את סיפורי הנשים, אבל אני... אבל... לא... הידירות שבה עטפה אותי היתה הקרבה המשמעותית ביותר שחוויתי מימי עם בן אנוש. כל חברותי יקרות ללבי, אבל היא היחידה שחשפה בפני את כל סודותיה. הכרתי מקרוב כל פרט שהסתירה מבני משפחתה. יש בידי הוכחות לדברי, היא אשמה, היא רצחה, ויותר מפעם אחת. אני היחידה שידועת את האמת לאמיתה. שמעתי את כל העדים, ובהיותי חברתה, הבנתי את נקודת מבטו של כל אחד מהם.

את טעמו של הדם טעמה לראשונה, כשהכה אותה על לחיה בשבוע הראשון לנישואיהם, שעה שאיחרה לישון. את נחת אגרופו חוותה

סאג'דה עבדאללה אבראהים, כותבת מבחריין. סיפור זה זכה במקום הראשון בתחרות הסיפור הקצר בבחריין ב-2016.

נמרה בחצר

אלפי עיניים ננעצות בה בתשוקה, עורגות אליה. מה חרד אֶדוּד לשלומה ומה חשש לאבד אותה – היא היתה הכל בשבילו. עמה חווה אהבת אמת, וחש משמעות לחייו כשהוביל אותה למקום מסתור מדי לילה.

רוחות החורף ייללו ונהמו באימה. ערב אחד, בעודה משוטטת לבדה ברחובות העיר, בישרו לה ילדי הרחוב, שאֶדוּד נעצר, ושהוא עתיד לשהות במעצר זמן ממושך. פחד נורא נפל עליה. הרוח הכתה בגבה. היא ידעה שהלילה מבשר רעות ופחדה מזאבי השטן בדמות אדם היוצאים ממאורותיהם עם רדת החשכה. הוסיפה ללכת עד שהגיעה לחצר אחורית של אחד הבתים, ובה שיחים אחדים. היתה עייפה ורעבה. ראתה תעלת מים קטנה יבשה מכוסה בעלים שהרוח פיזרה לכל עבר וחשבה, שהחצר נטושה. לפיכך פינתה לה פינה בין ערימות העלים והזרדים וכיסתה עצמה בשמיכה שנתנה לה פעם גברת עלוויה במתנה, שמיכת פסים בצבעי נמר.

התעוררה לשמע צעדים קרבים אליה, ולפתע נורה עליה מטר כדורים. לא הספיקה לצעוק, אף לא להשמיע הגה. מישהו צעק שזו בחורה ולא נמר, והאנשים התרחקו. למראה גופה המגואל בדם התעלף השוטר היורה. במהלך משמרתו, הוא קיבל הודעה מבני הבית, שנמר מתחבא בחצרם בין השיחים, ומשום כך מיהרו להזעיק את המשטרה. בעל הבית היה איש נכבד ומעורר אמון, לכן איש לא פקפק בהודעתו.

על אף שעת הבוקר המוקדמת, נודע הדבר בכל רחבי העיר. ילדי הרחוב מיהרו לבית החולים, שם קיבלו את הבשורה המרה – הילדה נהרגה בשוגג. כך נכתב גם ברוח המשטרה והתיק נסגר. צער עמוק השתרר על ילדי הרחוב, שאיבדו את היקרה להם מכל. איש מהם לא אבה לספר על כך לאֶדוּד, שעוד נכון לו זמן רב בכלא, מפני שחששו מזעמו, הן התחייבו בפניו לשמור עליה. לפיכך, חדלו לבקרו.

ילדת רחוב, חמקמקה כנמה ערבייה אפריקאית. קיבלה את מיטב הגנים מערביי המרבר ומהשחורים באפריקה שטופת השמש, הגשמים והירוק השופע. גדלה ברחוב. נתברכה ביופי שובה לב. שערה גלש על כתפיה בצבע השיבולים. התאהבה באֶדוּד, נער רחוב שחרחה זכתה שיאהב אותה אהבת אמת, לא אהבת יצרים גרידא. מרגע שהגיעה לעיר, לאחר שהושלכה ממשאית שהיתה בדרכה מאחד מיישובי הספר, פרס עליה אֶדוּד את חסותו. מבנה גופו היה שרירי וחסון, והוא נראה מבוגר מכפי גילו. הוא היה מלך הרחוב, והכל ידאו מפניו. לכן כונה אֶדוּד האריה. הוא קבע שהנערה "מחונן לתחום", ומי שיעז להתקרב אליה – "זה יהיה הסוף שלו".

היא אהבה את ילדי הרחוב, יתומים מחוסרי בית, טיפלה בהם בימי מחלה ודאגה לכל מחסורם כמיטב יכולתה. משום היותה בעלת מזג נמרץ, היא נהגה לשוחח עמם ולעודד אותם, והם החזירו לה חיבה וחלקו לה כבוד. בבקרים, בשעות הפנאי, נהגה לשבת מול שער בית הספר ולהאזין לתלמידות, עת עלה קולן בשירה ובשינון תרגילי חשבון ומדעים. כך היתה ממתינה עד שהסתיים יום הלימודים. אז שבה ותרה אחר אֶדוּד, שימצא לה קורת גג שתחתיה תוכל להניח את ראשה בבטחה, מוגנת מפני זאבי הלילה בדמות אדם.

מאחר שאהבה לדבר, התוודעה בקלות לגברת עלוויה. כשראתה אותה נושאת את תיקה, ובנה הקטן מסרב להישמע לה, ניגשה אליה והרימה אותו אל חיקה עד שהגיעו לביתה. אז, שיתפה את הגברת עלוויה ברצונה העז ללמוד בבית הספר, אולם הגברת עלוויה שכנעה אותה, שהדבר בלתי אפשרי משום שהיא מבוגרת משאר התלמידות, אפילו תעודת לידה אין ברשותה, וממילא ההורים לא יסכימו שבנותיהם ילמדו במחיצתה של ילדת רחוב. הצטערה על כך, אולם הוסיפה לשבת בשער בית הספר מדי בוקר, עד אשר למדה לדקלם את ההמנון המושר בפי התלמידות בין כתלי בית הספר, בעודה מחוצה להם. באחד הימים פנתה אליה אֶנְעֵמָה בת אל־עשם וביקשה את עזרתה בכמירת גלידות תמורת שכר צנוע. היא שמחה ונענתה להצעה. כך תהיה בקרבת התלמידות והמורות. התבוננה בהן בבואן ובשובן – כמה רצתה להיות מורה! אבל האם יש סיכוי שחלומה הקטן יתגשם אי פעם? היא שיתפה את אֶדוּד בחיר לבה, שהיה מוכן להעניק לה את כל מבוקשה, ובלבד שלא תסתובב ברחובות, פן יתפסו אותה השלטונות ויחמדו את יופייה. הוא יודע מה גורלן של ילדות רחוב בתחנות המעצה. כמו עיניו ראה, לאחר שהסתבך בצעירותו בתגרות לעתים קרובות.

החורף הגיע ועמו הקור והסופות. אלה בישרו על קצה של עונת הגלידות, לפיכך מיעטה לשבת בקרבת בית הספר. מדי בוקר היה באֶדוּד למקום מחבואה, יחד היו משוטטים ברחובות העיר, בעוד

סועאד מחמוד אל-אמיין, כותבת סודנית המתגוררת בקטר. כותבת סיפורת, ספרות ילדים ורומנים.

מסעי לירושלים

צאנם של הברואים. הרליקו עבורנו אש מעצים. הם אירחו אותנו במיני מאכלים. נתנו לנו מספוא לבהמות, ולא אכלנו מן התקרובת שהגישו לנו אלא בשיעור שבו אכלונו אותם פששים מזונבים, ואז נזכרנו בדברי משורר קדום אשר הפירוש מסביר את דבריו:

הביא אותנו הגורל אל שבט שסיפוריו מפורסמים בין האנשים
את מה שאכלנו מן התקרובת שהגישו לנו אכלו מאיתנו הפרעושים שלהם

*

איזה ליל פרעושים קפוא היה זה, כאילו הוא שיר נטול תשוקה, שיר ללא תכלית. ואז אמרנו על כך דבר שיר וביקשנו שיעלו אותו על הכתב:

איזה לילה עברנו בח'אן של סעסע בעוד אנו שמחים ומלאי תשוקה דתית והתעלות נפש
זממו נגדנו הקור והפרעושים והנה זה נעקץ והנה זה נעקץ

עיון א-תוג'אר (היום השישי למסע)

ואז הגיע לאוזנינו דבר רצח השייח' בכפר בגלל אויביו הרבים ותומכיו המעטים. נכנסנו אל התפייה ומצאנו אותה שוממת ועזובה והיא פלטה אותנו מקרבה לאחר שקודם אפפה אותנו, כאילו האשימה אותנו במשהו אחר ועל כך אמרנו בעקבות האירועים האלה:

היה הנה שייח' לעיון א-תוג'אר מושלם מגדולי השייח'ים
אבל אויביו רצחו אותו וראינו כיצד פשתה שממה במקום הזה
מותו זעזע את מי שהכירוהו ועליו הזילו דמעה עיני הסוחרים²

יעבד (היום התשיעי למסע)

אמר: אני בן שכם (נאבולסי) מיעבד, כפר מכפרי שכם. ייחוסנו המפורסם מגיע גם לשכם. ויש גם פירוש אחר לגבי הייחוס. נודע לנו בכפר שבקרבנו יש עבד שחור מאחווי הדיבוק והאקסטזה ושמו השייח' זאיד, והוא נמצא במערה למרגלות גבעה קטנה. הוא סיפר לנו שלא היתה שם מערה, אבל הוא חפר בהר וכך נוצרה מערה. הלכנו לבקרו. נכנסנו אליו למערה. זו מערה קטנה, ומבפנים יש פתחים בלתי עבירים. הוא היה ישוב על הקרקע ולצדו מכתש קטן מעץ ובו היה כותש את הפולים הקלויים על מקלה ברזל קטן. מי שנכנס אליו לא היה יוצא מבלי שישקוהו קפה, ואת הקפה היה מכין

עבד אל-גני א-נאבולסי (1641-1731), תיאולוג, מיסטיקן צופי, משורה, נוסע. איש-דת יליד דמשק שמילא תפקידי מפתח בדמשק ובעולם המוסלמי בסוף המאה ה-17 וראשית ה-18. מוצא משפחתו, כפי שמעיד שמו, מאזור שכם בפלסטין.

עיקר פרסומו בא לו מפעילותו הדתית, אבל הוא נודע גם כנוסע באזור הערבי של האימפריה העות'מאנית. הוא ערך שני מסעות לארץ ישראל/פלסטין - הראשון ב-1690, שהיה ביקור קצר שנמשך כארבעים יום, והשני ב-1693 במסגרת ביקור ממושך יותר שכלל גם את מצרים והחיג'אז. במסעותיו אלה תר א-נאבולסי, כאיש דת, אחר מקומות קדושים, קברי קדושים ואנשי דת נודעים. את שני הביקורים האלה תיאר בספרי מסעות. ביקורו הראשון תואר בספר "מסעי לירושלים" (ובשמו המלא בערבית "אל-ח'ד'רה אל-אוונ'ס'יה פי א-ר'ח'לה אל-קונ'ס'יה"), אוצר בלום של תיאורים חיים ומידע מרתק ארץ ישראל/פלסטין של סוף המאה ה-17. קטעים מתוך ספר זה מובאים להלן.

א-נאבולסי מתאר את הדרך, מספר על קברי קדושים, על אתרים שעניינו אותו כאיש-דת, על אירועים דתיים כמו נסיעה לנבי מוסא ולאל-ח'ליל (חברון). וכמובן על הר הבית ואל-אקצא. הוא מספר על חיי-הדת בפלסטין, על אגדות עממיות, מעשי נסים ותופעות מוזרות. הוא איננו מתעלם מבני דתות אחרות באזור ומביא פרטים (גם אם לא מחמיאים במיוחד) על היהודים, השומרונים והדרוזים. הוא גם איננו נמנע מלהעיקף מבט על הטבע שסביבו ולתאר את החי והצומח, את פני הנוף וכד'.

בפעם הראשונה יצא לאור תקציר של הספר הזה במצרים בשנת 1902, ואחר כך בשנות ה-90 בירושלים ובדמשק. כתבי היד שמורים במקומות רבים, ואולם עד כה, ככל הידוע, לא תורגם הספר לשום שפה אחרת.

פרעושים בַּסַּעַע (היום השני למסע)

אל סעסע הלכנו בארץ ציה על מרבדי מרעה האביב הריחניים
העננים טפטפו עלינו מי ורדים ומשב רוח קל בינם בפרחים

*

לא הפסקנו ללכת לכוון כפר סעסע עד שנכנסנו לתכייה! שלו. לְיִלְנו שם היה לילה צונן, הפרעושים שם תוקפים כמו שזאבים תוקפים את

מנח אלדאם עליו ופני ואיב
 חאוי המלכאם שיחא ואמאנא
 מנחי הרחלה בייט חסא זאר
 דרמא בלאעז געמט בטרופ
 סייח הזמאן בידאט מבידי
 אלה בעטיה תואב פאנא
 יארב ואיגעל סעאלא מנח
 חי אללה מנח ובראעאל
 שיח

לסימא חבירא לאמאם האוחד
 עבדאנא אלסימא למעבד
 חזא אללאב פמלה לליבד
 ופמלה פמלה לליבד
 למארינ פמלה לליבד
 אנא חאנא חאנא לליבד
 ואיגעל זכר לליבד
 ואיגעל זכר לליבד

שער ספרו של עבד אל-גני אינאבולסי, "מסעי לירושלים" (מהדורה בהוצאת המחלקה לתיעוד מורשת אסלאמית, ירושלים, 1994)

נשכחו תלאות הדרך שעברנו ומדבריות השממה, ועלזנו בשפע עונג ושלווה. ובאלוהים, אללה הרעיף על מוסר המסורות אבן חג'ר אל-עסקלאני [בן המאה ה-15] אשר אמר כאשר הגיע אל ירושלים הקדושה והתברך למראה המבנים האלה:

אל ירושלים הנה הגענו
אל לבו של גן העדן, מתנת נדיב
מכשולים רבים חצינו בדרכנו אליה
אבל אחרי הייסורים אין אלא מנעמים.

*

וכך אמרנו גם אנו, חצינו בעזרת אללה והשגחתו את המדבריות והשממות האלה:

באנו בחסדי אללה, משתוקקים לדרך הישר
חצינו הרים נישאים בדרך לאל-קודס
וכאילו מהלכנו ספוג בעבודת האל
עד אשר נכנסנו אל לב תפארתה של אל-קודס.

1. תכיהה הוא מרכז צופי לטקסים המשמש גם כבית מחסה לעניים ולעתים גם מקום אירוח.
2. משחק מילים בערבית: שם המקום יכול להיתרגם גם כ"עיני סוחרים" (עיון א'תוג'אר).
3. אל-פאתחה, הפרק הראשון בקוראן הוא טקסט שמקובל לקוראו בצוותא באירועים שונים, ככרכה לעילוי נשמת מת, בעת חתימת חוזה נישואין או אירוסין, בעת חתימת חוזה וגם, כמו במקרה שלפנינו, בעת פרידה.
4. [פירוש מילות השיר]: דבריו ב"עקאב" הראשון - ריבוי של עקבה [מכשול], והשני - סבל, עינויים. בדברים יש אלגוריה, כלשון נעימה.
5. "ח'רה" היא מונח צופי שהעברתו לעברית קשה ומשמעותו כפולה - הן נוכחות והן "תפארת".

מכל הבא ליד: מחיטה, שעורה, דורה או חומוס, והנוכחים היו שותים רק קפה משוכח. סיפרו לנו שאם היה רוצה עצי הסקה היה עוקר עץ גדול במוט קטן, שובר אותו בידיו, מביא אותו ומניח במערה. כאשר נכנסנו בירכנו אותו לשלום, והוא החזיר לנו שלום. הוא עבד שחור המעדיף שתיקה והתבודדות. השייח' מוסלח, שייח' הכפר יעבד, סיפר לנו שהוא היה עבדו של אחד מאנשי הכפר. הוא היה רועה את צאנו עד שנאחז באקסטזה וחדל לרעות את הצאן. אדונו קרא לו דרוו, אבל הוא בא מדי פעם לכפר לאחר מות אדוניו, אחר כך הסתגר במערה והאנשים החלו לעלות אליו לרגל מכל מקום. הם האמינו בו, ביקשו את ברכתו ונועצו בו בענייניהם. שאלתי אותו על מצבם של אחי וחבורתי הנוסעים עמי אל ירושלים, והוא אמר שהם יחד איתך בטוב ובנעימים. הוא ציטט לנו דברים רבים ובהם בישר לנו טובות, הגשמת המטרות, ביטחון ושלום. כאשר נכנסנו למערה היה איתנו מַג'ד'וב, צעיר מדמשק, שכבר הזכרנו אותו קודם בדברינו. כאשר נכנס אליו אותו צעיר ודיבר איתו, צחק ממנו העבד השחור צחוק רב, ואחר כך אמר שהוא משעמם. לבסוף קראנו את אל-פאתחה² [הפרק הראשון בקוראן], נפרדנו ממנו ועזבנו את המקום.

בואם לירושלים (היום השישה-עשר למסע)

לא הפסקנו ללכת, מעופפים על כנפי בהמות המשא, עד שעלינו את המעלה וצפינו על ירושלים הקדושה. ולא היה איש מאיתנו אשר לא גברה עליו התשוקה לבקר בעיר הנשגבת הזו. ברגע שראינו אותה

ריטה, שנים אחר

שיר לילה מורד - הפרח שלי

את לא מרפה ממני ריטה,
 גם לא אחרי כל השנים והנשים.
 רכות עורך בערב, הריח העמק
 של ירכיך. אני פוקח את עיני בלילה
 וכך ירחיך זורחים מאחורי מצחי.
 כמו המברט הומברט אני רוצה לשוב
 ולגלגל את שמך על לשוני.
 ריטה, ריטה.
 כמו רטיה על פצעי האדמה,
 כמו רתיצה של הזמן המדלג
 מעל גופינו כשאנחנו אוהבים.
 הו, יהודיה שלי, כלך שער ונשימה
 תנועה של הגלים אל תוך מפרץ.
 איברי מכה בך, עברי רודף אותך.
 כל בתי הכפר שלי, החרבים, עולים
 הלילה בראשי. הו, היפה בנשים,
 מלכת אסתר של היהודים,
 מלכתי, ממלכתי, זומי פליטים
 וזרמת פליטתי. הנרע שהתזתי בלילותינו.
 לילות הזעם והאור. רגעי הרעם והעור.
 ריטה שלי. בלילה, על סף מותי
 אני נזכר בך.
 את כל בתי המלון
 ואת שבועים הגליות
 הייתי נותן כדי לחזור לאחור.
 ערותך - הקפה של אמי
 שפתך - תעודת הזהות שלי
 נשיקתך - הערות שעודני חי
 ולא אמות לעולם.
 ריטה, נעורי האבודים,
 גבולותי הלכודים בין ישראל
 לפלסטין, בין אל-בירנה לבירות.
 היכן את הלילה, בעולם?

מביטה בחלון
 היתה שרה בשחר בדירות
 וקולה מגיע לישני הרפאות בלילה של לילה.
 חשרות חיוך עלו בשנתם וזהר עטף. ראיתי
 אצבעות מרקדות על חזם בחיך שנתם שהלמה אלי.
 צלילי קול לילה חלום, פשהיתה שרה לילה מורד
 וקולה מתמשך עד הלום,
 זמרת מצרית יהודית שהתאסלמה למען אהבה
 שהיא חולפת נגוזה במורד.
 עיניך שחורות כבור צמא, לשפתיך להט אדם ערמומי
 וקומתה - תמר תמה במטר. אבל האהבה? מיבבת היתה לילה לילה
 שקולה זמיר ואהבתה צפור טרף. דואה ממקדת מבט.
 כשכל המצרים במצרים נתנו לה נפשם
 עוד חשה לילה לבד. אומרים אהבה יש בעולם. שרה לילה,
 נהר פרת התחרה עם החדקל על גובה הגאות, היאור רקד.
 כמה היה צריך לשיר כדי לחוש לא נחרד. נשמטה המטה: "אורבק עמרי ייטול,
 ריאבק חירני",¹ לבה אבד. משב קול לילה מורד: מתנועעת, נודדת לקול סלסול העצב,
 געגועיה סתו, כאיש מאזין עצוב, נורת הלילה מן התקרה נודדת, כאיש מקונן, חירן?²
 שרה וקולה מושך אחריו כל שלבו ער והוא ישן ולילה שרה: חדר מלא געגועים.
 ושרה לילה לבד. ראיתי
 הפרחים באגרטל מסבים ראשם מביטים לפונן בו שרה לילה מורד.
 הוילונות בחמוקים מרעידים, שרה לילה מורד שרה לילה לפרח שלי
 ממתין לי בלב הישנים, מאזינים ללילה, שרה לפרח שלי, שהרקיד
 אצבעות הישנים, שהסב באגרטל את ראשי הפרחים, שרטט חמוקי וילונות
 שהרקידה לילה בקולה לילה מורד
 ודממה עת השיר נפרד.

1. אורבק עומרי ייטול, ריאבק חירני: נוכחותך תאריך קיומי, לכתך - יזעוע.
 2. חירן: אובר עצות.

המתרגמים שתרגמו מתרגומיהם לגיליון זה

פרופ' עפרה בנג'ו - חוקרת בכירה במרכז משה דיין אוניברסיטת תל-אביב ומרצה במרכז האקדמי שלם. תחומי העניין העיקריים שלה: היסטוריה של המזרח התיכון בדגש מיוחד על עיראק, טורקיה, מיעוטים ובעיקר הכורדים. פרסמה מחקרים רבים בתחומים הללו ותרגמה מערבית (עם שמואל רגולנט): מבחר שירים של אבו נוואס, *שידי אהבה ויין* (הקיבוץ המאוחד, 1999), ספר שירים של מחמוד דרוויש *כפחית השקד או רחוק יותר* (ספרי 'עתון 77', 2008) וכן מטורקית - מבחר שירים של נאזים חכמת *ענק כחול עיניים* (הקיבוץ המאוחד, 2009).

ד"ר סיון בלסלב - עמיתת בתר דוקטורט באקדמיה על שם פולונסקי במכון ון ליר בירושלים, מלמדת בחוג לתולדות האסלאם והמזה"ת באוניברסיטה העברית. מחקרה עוסקים בהיסטוריה התרבותית והחברתית של איראן המודרנית. בנוסף, תרגמה מפרסית שני ספרים של המשוררת האיראנית פרוע' פרח'זאד: *לידה אחרת והבה נאמין בראשית העונה הקרה*, שניהם ראו אור בהוצאת "קשב לשירה" (בשנים 2012 ו-2014, בהתאמה).

ד"ר יותם בנשלום - מתרגם דרמה, שירה ופרוזה מאנגלית ומערבית לעברית. בעל תואר ד"ר בחקר תרגום, מורה בבית הספר לאמנויות המילה בירושלים, מנקה ועורך לשון. תרגם מיצירות שייקספיר, ניזאר קבאני, ג'יימס ג'ויס, תופיק אל-חכים, שרה קיין, דורותי פרקר ורבים אחרים. חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

עידן בריך - מתרגם שירה ופרוזה מערבית לעברית. בין תרגומיו ראו אור *הקובץ בסוף כל המסעות* ("קשב לשירה", 2016) - מבחר משיריו של המשורר העיראקי פאדל אל-עזאווי, וכן *הקובץ אין כבעלותי דבר מלבד החלומות: אנתולוגיה של שירה אודית בעקבות האסון, 2014-2016* (בסדרת "מכתוב", מכון ון ליר בירושלים ו'עולם חדש', 2017).

אריה גוס - מתרגם רב ניסיון מערבית ומאנגלית, המתמחה בטקסטים דתיים והיסטוריים. בוגר האוניברסיטה העברית בשפה וספרות ערבית והיסטוריה של המזרח התיכון. שימש ככתב ופרשן לענייני ערבים ברשת ב' של קול ישראל. הספר האחרון שתרגם, *יהודי לוב* מאת מוריס רומני, יצא לאור לאחרונה בהוצאת "ידיעות ספרים". חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

לאה גלזמן - מתרגמת ומרצה לערבית ועולם האסלאם. עוסקת בשנים האחרונות בעיקר בתרגום שירה ערבית. בקרוב יראה אור קובץ תרגומיה לשיריו של אבו אל-עלאא אלמער, בסדרת מכתוב, הוצאת מכון ון ליר בירושלים ועולם חדש. חברה בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

אהוד הורביץ - מתרגם ספרות ערבית לעברית מזה כ-20 שנה. התחיל בפרוזה וממשיך בעיקר בתרגום שירה. רוב תרגומיו יצאו לאור במסגרת אנתולוגיות שונות. תרגם את ספר השירים *אל תתנצל על מה שעשית* מאת מחמוד דרוויש, שפורסם בערבית ארבע שנים בטרם מות המשורר ויצא לאור בעברית לפני כשנה, בהוצאת "קשב לשירה". חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

ברוריה הורביץ - מורה לשפה הערבית ותרבותה, מתרגמת ערבית-עברית ועורכת לשונית. מתרגמת הספרים *יחסי הסודיים עם קרלה ברוני של עלא חליחל* (2012), *עזאול של יוסף זיראן* (2013), *בית יעקוביאן של עלאא אל-אסוואני* (2016), *מלאכים חסרי בית של טה חאמר אל-שביב* (2017) ופרנקשטיין בכגדאד של אחמד סעדאווי (2017). חברה בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

ד"ר נפיל טנוס - נולד ומתגורר במגאר שבגליל התחתון. בעל תואר שלישי בחינוך. מורה לעברית לשעבר בכתיב-ספר ערביים. כמשך עשרים שנה שימש כמרצה לחינוך במכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה. עד היום ראו אור 14 ספרי לימוד עברית לבתי-ספר על יסודיים שכתב עם שותפים. כתב כ-50 מאמרי ביקורת ספרות. מתרגם ספרות בעל-שם בשתי השפות עברית וערבית. חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

עמרי לבנת - יליד 1993, משורר ומתרגם שירה, תלמיד בתוכנית הבינתחומית ע"ש עדי לאוטמן באוניברסיטת תל-אביב. פרסם שירת מקור ושירה מתורגמת מערבית ומאנגלית בכתב העת "הו!", במוסף "תרבות וספרות" של הארץ, באנתולוגיה *נפלאותה* לשירה להט"בית (המפעל לתרגום ספרות מופת, 2015) ובכמות נוספות. חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

שושנה לונדון-ספיר - עיתונאית ומתרגמת ילידת ארצות הברית, מתגוררת בירושלים. חברה בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

ד"ר חיים נסים - חבר סגל ההוראה במחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באוניברסיטה הפתוחה. מחקריו מתמקדים בנושאי היסטוריוגרפיה, דת וחברה של סוריה בעידן הטרור מודרני. בשנים האחרונות עסק בתרגום ובפיתוח קורס טקסטים ערביים מודרניים ומדיבאליים, ובכתיבת חומרי למידה בתחום ההיסטוריה של האסלאם באוניברסיטה הפתוחה. בעבר ניהל באוניברסיטה העברית בירושלים את מפעל המילון המקוון המבוסס על "המילון הערבי-עברי מאת דוד איילון ופסח שנער".

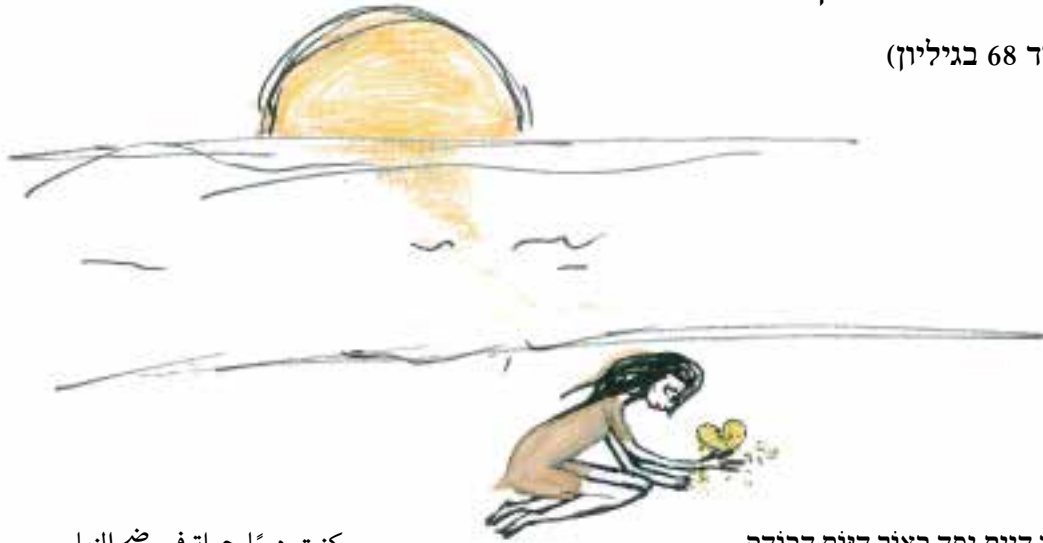
שאול ניסים - מתרגם עצמאי מערבית לעברית. מורה לערבית ולמזרחנות בבית הספר "אשל הנשיא". חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

רותם עטר - מתרגמת פרוזה ושירה מצרפתית, מלמדת בבית הספר לאמנויות המילה. ספרים אחרונים בתרגומה: *חוש המאבק* מאת מישל וולבק (הוצאת כבל, 2017) ו*תרגילים בסגנון* מאת רמון קנו (הוצאת מקום לשירה, 2016).

ד"ר אלון פרגמן - מתאם אקדמי של לימודי השפה הערבית במחלקה ללימודי המזרח התיכון ושל לימודי תעודה לתרגום ערבית באוניברסיטת בן גוריון בנגב, חוקר את הוראתה של השפה הערבית במערכת החינוך ומתרגם. חבר בפורום המתרגמים במכון ון ליר בירושלים.

פרופ' גבריאל מ' רוזנבאום - פרופסור אמריטוס בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים, מנהל המרכז האקדמי הישראלי בקהיר, ועמית אורח בוולפסון קולג' באוניברסיטת קימברידג' (אנגליה).

מתוך מחזור השירים
 "שירים שנכתבו תמורת ארוחות טעימות
 בביירות בשנים ההן"
 (עמוד 68 בגיליון)

كنتِ دوّمًا جميلة في وضّح النهار
 ولكن لم تكوني قط جميلة مثلما
 كنتِ حين أتسع قلبك للبحر
 للنهار
 للبراري

كنتِ دوّمًا فوق مستوى الصفر
 وتحتّه

ولكن ليس أبدًا في مستواه
 ذلك إنك كنتِ انعكاسَ الشمس
 كنتِ دوّمًا حاضرة

عندما كان قلبي يتحوّل إلى شظايا
 وكنتِ، إذ تلمسين الشظايا هذه
 تعطينني فرصة لأوازن
 بين السقوط والحقيقة

كنتِ، كما لم تكوني، منظورة وراء المرايا قاطبة
 وبهذه كنتِ رائعة.

لم يكن بينك وبين الشمس
 أيّ فرق.

תמיד היית יפה באור היום הבוהק
 אך מעולם לא היית יפה כמו
 שהיית עת רחב לִכְבֵּד לְהַכִּיל אֶת הַיָּם,
 אֶת הַיּוֹם,
 אֶת הַמְדַבְּרוֹת

תמיד היית מעל קו האפס
 וגם מתחתיו
 אך מעולם לא עליו ממש
 זאת משום שהיית השתקפות השמש

תמיד היית נוכחת
 כשלבִי היה הופך לרסיסים
 ובאוסף את הרסיסים הללו היית
 נותנת לי הזדמנות לשקל
 את הנפילה מול האמת

היית, כמו לא היית, נראית לעיני מאחורי המראות כִּלְנֵי
 ובזאת היית מרהיבה.

בינך לבין השמש לא היה
 שום הבדל.